

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA (HDPZ)

ISSN 1331-4688

politički
ZATVORENIK

Godina XXXV. - travanj/svibanj/lipanj 2024.

BROJ **299**

KAD NEVJERNIK “BODRI HRVATSKU”!

Velika sreća za svakog čovjeka je shvatiti da je prolaznost sastavni dio svega onog što se događa u njemu i oko njega. Tako i sada, neposredno nakon što je naša nogometna selekcija neodlučenim rezultatom u utakmici protiv Italije praktično ispala iz daljnjeg natjecanja na Europskome nogometnom prvenstvu, znamo da ćemo se jednog dana tog događaja samo sjećati, a rezultat će ostati upamćen i spominjat će se kao statistički podatak.

Bilo bi to pravilo za sve druge normalne države, čak i one u okruženju, no kod nas Hrvata su naša nogometna reprezentacija i njezini uspjesi mnogo više od rezultata, pa i od športskog natjecanja. To je jedan mikro-svijet svega onog što se od ljubavi, talenta i spremnosti na žrtvu duboko začahurilo u klasičnome hrvatskom domoljubu. Sav naš ponos tom činjenicom htjeli bismo pokazati kroz naše izabrane momke koji su postali ne samo ikone, nego i pravi simboli onoga što su iskonska Hrvatska i hrvatski čovjek, koji sve čini kad treba predstavljati pravo lice hrvatskog umijeća.

Zato stadioni i tereni na kojima se Hrvatska sastaje s protivnicima postaju “bojno polje”, poligon za dokazivanje umijeća i ponosa na nacionalni identitet koji sa “srcem na dlanu” nosi svaki naš igrač. Hrvatska nogometna reprezentacija je priznat i uzorit sljednik na športskom terenu onih koji su ideju o neovisnoj i slobodnoj Hrvatskoj pretvorili u realnost, što s ponosom ističemo još od 1998., zapravo od 1996. godine, otkad se potvrđujemo pobjedama, postajući pobjedničkim brendom sa zaštitnim znakom crveno-bijelih kvadratića te uzor svim „malim narodima” i državama kojima pokazujemo da kvaliteta dolazi iz pojedinca, a ne iz mase.

Zato je i ovaj skućeni prostor našega političkog tromjesečnika potrebno i vrijedno ispuniti športskom temom, jer: kroz nju se isprepleću sva politička zbivanja kod nas. Mnogima smo trn u oku, mnogi priželjkiju naše loše rezultate kako bi mogli, tobože, “isušiti nogometnu močvaru”, a zapravo zaustaviti ili smanjiti naš nacionalni ponos. Neki su se odvažili podmetnuti “svastiku” na Poljudskom stadionu kako bi diskreditirali svoj narod i svoju reprezentaciju, jer nisu rijetki oni koji tvrde da im fašizam sve više dolazi kroz tunel, a nije manje ni onih kojima je on već “dugo prisutan” upravo na stadionima.

U tom kontekstu treba spomenuti osobito *onoga* koji u svojoj urođenoj bahatosti ističe da je “nevjernik”, i koji je 97 minuta utakmice s Italijom bio tužan, jer su oni koji *vjeruju* bili u radosti koju on nije kadar osjetiti. Jer on prezire nacionalni ponos, prezire hrvatsku himnu kao himnu „slučajne države”, njemu je Ustav bezvrijedno slovo na papiru koje se ne mora poštivati niti ga se pridržavati. On i njemu slični obradovali su se u onoj 98. minuti u kojoj je zaustavljena hrvatska euforija koja nikako da dopre do njegova srca. Nigdje kraja frustraciji od države kojoj si predsjednik...

Pitanje je, dokle će trajati obmane naroda koji on predstavlja, a valja se nadati da se taj narod na sljedećim predsjedničkim izborima ne će dati obmanuti, te da će prevarantima i obmanjivačima napokon doći kraj. Za očekivati je da ćemo u ponudi za nove predsjedničke izbore imati kandidata koji će svojim kvalitetama pokrenuti i onaj pasivni dio naroda te ga potaknuti da ode do izbornog mjesta i napokon bira hrvatskog čovjeka koji voli svoj narod, svoju hrvatsku državu i koji u svome mandatu sve to može i dokazati svojim zalaganjem, znanjem i žrtvom. Došlo je vrijeme da budemo ponosni na svoga hrvatskog predsjednika!

Nižu se događaji ovih dana i tjedana, a bit će ih i u idućima. Išlo se ili se ide u Jasenovac, Bleiburg, na Dan državnosti, na Jazovku, u Brezovicu, na Alku, na Dan domovinske zahvalnosti, na blagdan Velike Gospe, na obilježavanje 23. kolovoza, dana europske osude svih totalitarnih režima i ideologija (dakle i komunističke!). A koliko god ti događaji imali međusobno suprotstavljenu simboliku ili se štoviše međusobno isključivali, ipak im je nešto *zajedničko*.

Zapanjujuće, ali – sve njih posjetit će mnoštvo istih posjetitelja, istih uzvanika i istih „iskrenih poštovatelja”. I sve to bez stida i crvenila u licu!

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

politički **ZATVORENIK**

GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA

PREDSEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica
Anđelko Mijatović, Alfred Obranić

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA

10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: +385 91 229 9690,
+ 385 98 818 697
e-mail: hdpz.podružnica.zagreb@gmail.com
hdpz1990@gmail.com

PRIJELOM I TISAK
Bekavac Stjepan
STEGA TISAK d.o.o., Zagreb

Pretplata za Hrvatsku i zemlje Europske unije: 40,00 €
Pretplata za prekomorske zemlje: 66,00 €

IBAN: HR0525030071100009317
Hrvatska poštanska banka d.d. Zagreb
(za devizne uplate vrijedi isti IBAN)
BIC: VBCRHR22

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim priložima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i pretplatom.: hdpz1990@gmail.com

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:

posljednja stranica u boji: 530,00 €
predposljednja stranica u boji: 460,00 € n
unutarnja crno-bijela stranica: 330,00 €
1/2 crno bijelo: 159,00 €
1/4 crno bijelo: 93,00 €

Slika na naslovnoj stranici:
Davor Rostuhar: Falkuša

PREDSJEDNIČKI SKANDALI

Iako već godinama pokušava o tuđem trošku, jeftinim doskočicama, mjedenim medaljicama i praporcima, kupiti tzv. desni dio hrvatskoga političkog tijela, Zoran Milanović je prigodom nedavnih saborskih izbora kristalnom jasnoćom pokazao da mu je srce i danas tamo gdje je oduvijek bilo: na ljevici, onoj koja i dalje njeguje ne-hrvatske vrijednosti te kuka za jugoslavenskim simbolima.

To njegovo srdašće je, štoviše, toliko lijevo da je aktualni predsjednik Republike pokazao kako je spreman flagrantno prekršiti Ustav te izazvati dodatni kaos u državi da bi na vlast doveo koaliciju koju su imali činiti SDP, Možemo! & prirepici raznih, pa i duginih boja. No, zapanjujuće je da je našoj javnosti promaknulo kako je pritom možda došao na rub onoga što nadmašuje sve one silne skandale kojima je obilježen njegov predsjednički mandat.

Neposredno nakon izbora ga je u jednom trenutku ministar Oleg Butković optužio da je razgovarao sa „šefom jedne susjedne države“ te od njega tražio da ga spoji sa saborskim zastupnikom nacionalne manjine koja u toj susjednoj državi čini većinski narod, odnosno da utječe na tog zastupnika neka se prikloni ljevici i pomogne joj formirati vladu Republike Hrvatske.

Nije Butković pritom spomenuo Viktora Orbana, ali se je Milanović – prema medijskim izvješćima – spontano ili u povodu upadice nekog novinara (svejedno!) sâm izlanuo u tom smislu, rekavši da s Orbanom (koji je predsjednik vlade, a nije šef države!) ionako često komunicira, ali da Butkovićeve tvrdnje ne će komentirati, nego da tomu ministru predstoji sudski postupak.

Dalje od toga se stvar, koliko znamo, nije razvila. Ako je kanio protiv Butkovića podnijeti privatnu tužbu zbog klevete, Milanoviću vrijeme istječe, jer je rok za podnošenje takve tužbe razmjerno kratak: ta tri mjeseca propisana zakonom brzo će izmaknuti. Ne bude li ta tužba podnesena – a sve govori da ne će biti podnesena – mi ćemo kao narod imati i pravo i obvezu prosuđivati cijeli taj događaj te odvagnuti njegovo ustavnopravno, kaznenopravno i političko značenje.

Kao i drugdje, i tu će nam pomoći racionalno razmišljanje. Logično je, naime, pretpostaviti da se Butković na tako tešku difamaciju državnog poglavara – čak i ovakvoga kakvim se Milanović godinama pokazuje – ipak ne bi odlučio *naprazno*, bez ikakva argumenta i dokaza. No, isto je tako logično da na toj stvari nije mogao dalje inzistirati, jer bi daljnje inzistiranje impliciralo priznanje da hrvatske obavještajne službe prisluškuju vlastitoga šefa, državnog poglavara, te o njegovim *sigurnosno interesantnim* aktivnostima izvješćuju predsjednika vlade. (Ne bi to, doduše, bilo prvo takvo priznanje, jer je Milanović svojedobno – sjetimo se – uskratio pristojan pozdrav tadašnjoj predsjednici Grabar Kitarović, navodeći kako raspolaže obavještajnim izvješćima o njezinim problematičnim društvancima i druženjima, ali se ovdje ipak radi o nejednakoj situaciji, jer tamo Grabar Kitarović i nije morala biti neposredni *objekt*, nego je mogla *upasti u mjere* propisane protiv njezinih pajdaša, a ne protiv nje; s druge je strane ovdje upletena strana država, čega kod Kolinde barem tom zgodom ipak nije bilo.)

Drugo, logično je da je u tom kontekstu zastupnik mađarske nacionalne manjine morao izjaviti kako ga nisu kontaktirali ni Milanović ni Orban, jer – nije taj zastupnik tako budalast da prizna kako na njegove postupke i politiku utječe Orban, koji jest njegov sunarodnjak, ali nije tek Mađar, nego je čovjek koji personificira današnju službenu Mađarsku. Dakle, pri logičkom je razmišljanju Jankovicsevo očitovanje za utvrđivanje činjenica posve irelevantno: ono je tek svjedodžba da bi zastupnik mađarske nacionalne manjine uspješno prošao test inteligencije.

Ostaje, dakle, zaključiti da bi u tom dimu ipak moglo biti vatre. A ako je ima, tj. ako je Zoran Milanović doista pozvao šefa druge države ili predsjednika jedne strane vlade da se umiješa u hrvatske unutarnjopolitičke odnose, onda to znači da je aktualni predsjednik Republike Hrvatske prešao Rubikon i stupio u poziciju koja se ne može nazvati nego – kvislinškom! Tomu napokon treba reći – dosta!

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

KULTURA SJEĆANJA 3

Zvonimir JONJIĆ

HRVATSKA POVIJEST I

POKAJANJE 4

Ico MARKOTIĆ

HRVATSKA ODNEDAVNO IMA

DVA SUHA ZLATA 8

Alfred OBRANIĆ

NASILJE NA SKUPŠTINSKIM

IZBORIMA 1935. U NERETVI 17

Darko UTOVAC

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.:

SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA 23

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

LORKOVIĆ: PRAVO MAKEDONACA

NA MANJINSKU ZAŠTITU 28

Dr. Mladen Lorković

TIHOMIR NUIĆ (1949.-2024.) 46

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

DARINKA JONJIĆ (10. LIPNJA

1940.-31. SVIBNJA 2024.) 48

Marijan MATIĆ

NEUSPJEH KOJI SE NE SMIJE PRETVORITI U PORAZ

U trenucima kad zaključujemo ovaj broj našeg časopisa, prilično je jasno da Hrvatska, remiziravši s Italijom, nije izborila ulazak u drugi krug Europskoga nogometnog prvenstva, natjecanja kojim je, kako smo očekivali i nadali se, imala biti okrunjena karijera jednoga sjajnog nogometnog naraštaja.

Upravo tako: mi s razlogom govorimo Hrvatska, a ne samo „hrvatska nogometna reprezentacija“, jer je ta reprezentacija – koju naši novinari zbog nepoznata razloga *po ruski* nazivaju „vrstom“ – jedan od ključnih elemenata naše nacionalne kohezije i našega nacionalnog ponosa.

To je, uostalom, bio i ostao ključni razlog svih silnih napadaja i podmetanja koje je ta reprezentacija doživjela: od izmišljanja smutnji među igračima, preko ponižavanja izbornika i omalovažavanja besprimjerno velikih rezultata, sve do kukastih križeva koji su, eto, nas Hrvate (a ne možda Nijemce ili Talijane!) ima-

Luka Modrić (Foto: Afp)

li prikazati fašistima. Mi smo fašisti, mi smo nacional-socijalisti, a nisu fašisti i nisu nacional-socijalisti oni koju su te ideologije osmislili i provodili, pa u njihovo ime pobili milijune!

To je razlog više zbog kojega sada ne smije biti mjesta malodušnosti: ovoga

puta nismo uspjeli, ali ni sada nismo poraženi. I sada smo – i izbornik i igrači i navijači – pokazali kako se i zašto bori u dresu s crveno-bijelim kvadratima. Pokazali smo vjeru u sebe, a onaj koji vjeruje, taj na kraju i pobjeđuje! (P. Z.)

FILM O HRVATSKIM POLITIČKIM UZNICIMA

Jesen, u br. 296, najavili smo snimanje filma o hrvatskim političkim uznicima kojemu će redatelj biti **Nikola Knez**, osnivač i voditelj Hrvatskoga filmskog instituta (*Croatian Film Institute*), sa sjedištem u SAD-u. Zažalili smo tada što to nije učinjeno desetljećima ranije i u produkciji Hrvatske radio televizije: ona u svom arhivu ima bezbrojne snimke koji bi se mogli korisno upotrijebiti, a tada je na životu i u dobrome zdravlju bilo još tisuće živih svjedoka.

No, bolje ikad nego nikad: film koji smo dugo čekali napokon je snimljen

i dovršen te je dostupan na međumrežnoj adresi Instituta: <https://hfi.mobi/page-265.html>. Traje nešto više od 46 minuta, a producenti su mu **Damir O. Radoš** i sâm redatelj **Nikola Knez**. Film je rađen po scenariju koji su priredili **Dorothy S. McClellan** i **Tomislav Jonjić**, dok se kao direktor fotografije pojavljuje **David Knez**. U film je, pored brojnih dokumenata, fotografija i snimaka, uvršten i niz svjedočenja hrvatskih političkih uznika, među kojima su i neki od čestih odnosno redovitih suradnika *Političkog zatvorenika*.

U najavu filma redatelj je uvrstio riječi bivšeg predsjednika HDPZ-a **Alfreda Obranića** koje govore sve i o sadržaju i o poruci filma: „Mislim da dijelim mišljenje svih hrvatskih političkih zatvorenika koji su strašno propatili, a mnogi su izgubili živote. Mi smo dobili satisfakciju 1990., kad je stvorena hrvatska država. To je nagrada za sve. Svi smo time dobili plaćen svaki dan robije, bilo to na Golom otoku, Lepoglavi, Staroj Gradskoj ili drugim zatvorima i logorima...“ Zato film jednostavno – treba pogledati. (P. Z.)

KULTURA SJEĆANJA

Povijest će biti ljubazna prema meni jer ja ju namjeravam napisati. Riječi su to koje se pripisuju **Winstonu Churchill**u, legendarnom britanskom premijeru iz razdoblja Drugoga svjetskog rata, i koje zorno ukazuju na međusobnu povezanost povijesti i politike.

Povijest kao disciplina koja se bavi prošlošću, i politika kao stvarnost koja ulazi u sve pore ljudskog života, duboko se isprepleću na razini koja se ne može uvijek racionalno objasniti niti opisati. Dok politika stvara i oblikuje povijesni razvoj naroda i kultura, povijesno naslijeđe i teret povijesti bitno utječu na političke procese; još je u antici bilo jasno kako je povijest učiteljica života.

Pritom se ne radi uvijek o prirodnim (i dijelom nesvjesnim) međuodnosima povijesti i politike, nego postoji i svjesna instrumentalizacija povijesti radi ostvarenja političkih ciljeva. I tada kao žrtva pada povijesna istina, pa i sam karakter povijesti kao znanosti. Na mjesto traganja za istinom dolazi dogma, a dogma se u pravilu štiti i mrkvom i batinom.

Zato pitanje našeg odnosa prema povijesti u konačnici postaje pitanje slo-

Piše:

Zvonimir JONJIĆ

bode. Da bismo bili slobodni, moramo znati tko smo i odakle dolazimo. Sloboda mora uključivati pravo da tragamo za istinom i pravdom, a upravo to činimo kada zaronimo u povijest. I nema slobode ako se za istinu i pravdu ne možemo javno zauzeti – znali su to velikani poput **Kolbea**, **Bonhoeffera** i **Stepinca**, a znali su to i svi drugi, poznati i nepoznati, koji su pokušavali djelovati prema svojoj savjesti pod **Staljinom**, **Hitlerom**, **Titom** i brojnim drugim *izdancima humanističke misli*.

Sloboda se, dakle, protivi povijesnoj dogmi i političkoj indoktrinaciji. I to treba imati na umu pri oblikovanju tzv. kulture sjećanja, fenomena koji se je razvio u zapadnjačkoj svijesti na ruševinama Drugoga svjetskog rata, pred spoznajom strahota za koje su ljudi sposobni, i u osvjetlavanju deklarativne pobjede humanističkih ideja na Zapadu.

Tu kulturu sjećanja treba pozdraviti i prihvatiti, u nadi da će povijest doista

postati učiteljicom života. Posebno to vrijedi za – po brojnosti stanovništva – male narode koji se prirodno više uzdaju u načela i prava, negoli u vlastite snage. No, treba paziti da ta kultura bude sredstvo jačanja ideje ljudskog dostojanstva, da bude izraz svijesti i slobode. Tragično bi bilo plemenitu ideju pretvoriti u nove okove, u negaciju istine i pravde.

A to je ono s čime se Hrvatska muči, to je ispit na kojem Hrvati padaju. Na tom se području itekako vide odrazi bivše tiranije i nametnutog jednogumlja. Povijest je ovdje još uvijek dogma, nema ni kulture ni sjećanja, ali ima mrkve i batine koje i danas služe sijanju mržnje i stvaranju podjela.

Kao narod i kao država nismo razvili osjećaj o ljudskoj patnji i stradanju, nismo još uvijek uspjeli sagledati povijest iz vlastite perspektive, oslobođeni ideoloških stigmi i tereta *službene* historiografije. Još uvijek smo slabi i nespremni za istinu, još uvijek obezvrjeđujemo ljudske sudbine i time ostavljamo prostor za difamaciju Hrvata pred svijetom. Preostaje nada da će budućnost biti drugačija, ali u skladu s onom biblijskom – žetve je mnogo, a radnika malo...

Izvor: Damir Krajac/Cropix

HRVATSKA POVIJEST I POKAJANJE

I ma sad već više od pola godine kako se dio hrvatske javnosti bio uzburkao oko jednog – udžbenika povijesti. Zašto baš povijesti, kad nam je povijest, sudeći po najnovijim redukcijama satnice povijesti u srednjim školama u Hrvatskoj, nebitna? Unatoč toj prividnoj *nebitnosti*, nije povijest toliko nebitna. Povijest se veže za jezik, jezik se veže za književnost, književnost za ostatak kulturnog stvaralaštva naroda i svi ti nabrojani elementi i još puno njih, poput izabrane vrste (koju često zovemo nacionalnom reprezentacijom) u raznim športovima gdje Hrvati često postižu zapažene uspjehe i ljepote zemlje u kojoj živimo, naše nacionalne parkove i cijeli okoliš – čine **hrvatski identitet**.

Nije se hrvatska krv lila 1991. ni 1941. zbog povijesti. Neki će reći: zbog teritorija. Nije tako. Bar ne u našem, hrvatskom slučaju. Pobjednici u ratu 1945. htjeli su cijelom narodu novostvorene države dati jugoslavenski identitet. Jer oni koji su vladali istim ozemljem iz istoga Beograda od 1918. do 1941., navodno su „samo htjeli” stvoriti veliko zajedničko tržište. Pa su srbijanski žandari lomili drvene palice (gumeni pendreci su došli puno kasnije) na leđima i glavama Hrvata. Zbog *zajedničkoga* tržišta.

Prije nego je došlo Hrvatsko proljeće, 1967. godine potpisana je i objavljena Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Na štetu hrvatskoga jezika se „samo htjelo” stvoriti – *zajednički* jezik.

Miloševićeve horde su 1990-ih pak „osvećivale” navodne žrtve Jasenovca, kojih ima preko milijun, po javnim tvrdnjama i knjizi Crnogorca **Radomira Bulatovića**, objavljenoj u Sarajevu

Piše:

Ico MARKOTIĆ

1990. godine. Jer se „samo htjela pravda”? Ili sigurnost „ugroženoga naroda”?

Organi reda i mira, svejedno je zovu li se žandari, milicija ili policija, trebali bi osiguravati red i mir. Loviti lopove, paziti na promet, ukratko: čuvati i narod, a ne samo vlast. U 20. stoljeću ti su ljudi ubijali narod ne samo u ratovima, nego

Miljenko Hajdarović - jedan u višedesetljetnom nizu „antifašističkih” krivotvoritelja hrvatske povijesti (foto Dalibor Urukalo/PIXSELL)

i u miru. Oko organa reda i mira, oko jednog, navodno pričuvnog – policajca, odnosno milicajca je izbio mali skandal, koji je završio povlačenjem udžbenika. Kronologija je sljedeća:

- udžbenik za četvrti razred gimnazije „Zašto je povijest važna? 4” za školsku godinu 2021./2022. Ministarstvo znanosti i obrazovanja (MZO) je odobrilo izdavaču Profilu Klett, te su se udžbenikom u kojem bjelodano postoje falsifikati hrvatske povijesti djeca u Hrvatskoj, uz tri druga udžbenika, služila pune dvije godine;

- nakon dvije godine, portal narod.hr je 19. studenoga 2023. objavio članak naslovljen „Zašto MZO prihvaća

pokušaj **Hajdarovića** i drugih u manipulaciji prikaza povijesnih događaja?”. Već je čitanje ovoga novinskoga članka dovoljno da bi se shvatilo kako su autori udžbenika vrhunski napisali udžbenik, ako je cilj bio falsificirati hrvatsku povijest. Začudne interpretacije u udžbeniku idu od negativnog prikaza hrvatskoga kardinala, blaženog **Alojzija Stepinca** (dovodi ga se u vezu s **Pavelićem**), preko bizarnog isticanja značenja ili utjecaja **Milke Planinc** u temi „Stvaranje Republike Hrvatske” (točnije bi valjda bilo isticati njezinu

ulogu u opstrukciji hrvatske državnosti) pa do spominjanja 22.000 spaljenih kuća u Oluji, što je dobro poznati falsifikat koji je haaški sud (Međunarodni sud u Haagu) odbacio, a koji se u navedenom udžbeniku donosi kao činjenica. Ovo zadnje je iz članka na istom portalu, ali s nadnevkom 20. prosinca 2023. naslovljenom „Rasprava o povučenom udžbeniku povijesti ne jenjava: Oglasio se i Luka Mišetić”);

- četiri dana kasnije, 23. studenoga na inter-

netskim stranicama identitet.hr **Janja Sekula** (znanstvena suradnica iz HMD-CDR-a) donosi osvrt „Prikaz početaka i uzroka Domovinskog rata u udžbenicima povijesti” na spominjanje terorista **Rajka Vukadinovića** (mogućeg ubojice **Josipa Jovića**) kao nekakvoga „srpskoga milicajca”?;

- 6. prosinca za narod.hr **Ante Nazor**, povjesničar i ravnatelj HMD-CDR-a daje izjavu koja je objavljena pod naslovom „Prof. Nazor u velikoj analizi za Narod.hr: Pogledajte što gimnazijalci uče o Stepincu, Milki Planinc, a tek o Domovinskom ratu”;

- nepoznatog dana saborska zastupnica **Marijana Petir**, portal narod.

Ministru Fuchsu su trebale godine da povuče udžbenik kojim se kleveću Hrvati i Hrvatska
(Izvor: srednja.hr)

hr i „neki povjesničari” (formulacija iz Hinine vijesti iz prosinca) poslali su pritužbu na udžbenik MZO-u;

- 11. prosinca 2023. narod.hr objavljuje članak „Nakon pisanja portala Narod.hr i kritika stručnjaka: Ministarstvo povuklo sporni udžbenik povijesti”;

- dan kasnije, 12. prosinca, opet narod.hr „Povučeni udžbenik povijesti: Kakvu odgovornost snose recenzenti Profil Kletti i MZO-a?”;

- 17. prosinca Hina donosi vijest: „Povučen udžbenik „Zašto je povijest važna? 4”, iz koje prenosim dvije ključne rečenice: „Temeljem mišljenja Agencije za odgoj i obrazovanje, na temelju članka 15. stavka 2. Zakona o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu ministar znano- sti i obrazovanja donio je Rješenje o brisanju spomenutog udžbenika iz Kataloga odobrenih udžbenika, kaže se u odgovoru Ministarstva. Ministarstvo nije dalo pojedinosti zašto je promijenilo mišljenje o udžbeniku koji je ranije samo odobrilo, nego je uputilo na Agenciju za odgoj i obrazovanje”;

- 18. prosinca **Mrvoje Hitrec**, vrstan književnik i dobar humorist duhovito se šali o udžbeniku na internetskim stranicama hk.hr: „Pun svinjarija i krivotvorina, kao da su ga pisali **Vučić, Šešelj i Nikolić** zajedno. Povučeni, znači, a nisam vidio da je tko dobio po repu, ništa, kao da se ništa nije dogodilo, a trebala je odletjeti cijela vertikala, počam od profilne klijeti do obrazovnog brijega” (pri čemu je *profilna klijet* igra riječi s nakladnikom udžbenika, koji se zove Profil Klett);

- 20. prosinca Hina u članku „Fuchs: Udžbenik je povučen jer ne odgovara kurikulumu povijesti” donosi izjavu ministra **Fuchsa**: „Ministar obrazovanja Radovan Fuchs izjavio je u srijedu kako je udžbenik „Zašto je povijest važna? 4” povučen zato što je dobio mišljenje Agencije za odgoj i obrazovanje da on u velikom dijelu ne odgovara onome što se od kurikula povijesti tražilo. „Unutra postoje vrlo ozbiljni nedostaci koji su sadržani do te mjere da je ispravljanje udžbenika praktično nemoguće”, prenio je Fuchs mišljenje Agencije. Kazao je da njegova namjera,

kad je zatražio mišljenje Agencije, nije bila povlačenje udžbenika. „Na povlačenje sam se odlučio zato što je udžbenik u ovakvom stanju nepopravljiv kako bi bio u skladu s kurikulumom i onim što on propisuje”.

Ovo je sasvim dovoljno da netko potpuno neupućen i bez pristupa internetu može shvatiti ne samo da je loš udžbenik bio odobren pune dvije godine, nego i to da su se stručnjaci negativno izjasnili o svojstvima udžbenika u tolikoj mjeri da ga je ministar povukao i ocijenio ga – nepopravljivim.

No, dva dana kasnije, nakon što je loš udžbenik povučen, u *Večernjem listu* objavljena je obrana udžbenika, jed-

na iz reda onih koji pokušavaju braniti nebranjivo, a potpisuje ju određeni **Nevan Budak**. U tekstu pod velevažnim naslovom „Samo velike nacije mogu priznati i vlastite zločine i zbog njih se pokajati” piše: „*Proskripcija, nacija i pokajanje – kad bismo svi u potpunosti razumjeli ove pojmove, ne bi se moglo dogoditi da višekratno recenzirani udžbenik bude naprasno zabranjen.*”

Velevažna *proskripcija* je izvorno javna objava imena osoba osuđenih na smrt, progon ili oduzimanje sve imovine iz političkih razloga. Autor se razbacuje velikim riječima, indirektno se spominje smrtna kazna, progon ili oduzimanje sve imovine (*proskripcija*), uz naciju i pokajanje, što bi trebalo biti vezano za koga? Za autore udžbenika? Nikako, autori su nagrađeni autorskim honorarima i, koliko znam, i dalje dobro i mirno žive na odličnim plaćama na državnim, javnim ili privatnim jaslama u Hrvatskoj. Dakle ni malo p, a kamoli veliko slovo **P** od *Proskripcije* u naslovu pamfleta. Zapravo Pamfleta, jer tekst navodnog Budaka prepun

je logičkih vratolomija, koje se u udžbenicima logike naziva logičkim pogreškama. Što vrijedi za autore, isto vrijedi i za recenzente loše napisanog udžbenika sa strateški dobro raspoređenom kombinacijom nategnutih interpretacija, slučajnih pogriješaka, lapsusa, evidentnih gluposti i *samo možda* ponekim falsifikatom; i dalje dobro i mirno žive.

Tekst je pamflet, jer drukčije se ne može imenovati taj tekst, a navedimo mu glavne karakteristike:

- bombastičan, veleučan i velevažan podnaslov koji odmah na početku zbunjuje manje učenog čitatelja, a nema zapravo nikakve veze sa stvarnošću, što je upravo jasno pokazano;

- zanemaruje se bitno. Autor pamfleta *nije se sjetio* mogućnosti da recenzenti nisu kvalitetno obavili svoj posao. Zašto, ne znamo. U članku na internetu je uz ime i prezime slika zagrebačkog profesora Budaka. Možda je on bio recenzent spornog udžbenika? Ili možda brani nekoga neprofesionalnog a njemu dragog kolegu ili kolegicu, po logici „*ne laje pas zbog sela, nego zbog sebe*”. Naravno, nije bitno tko su bili recenzenti i tko ih uopće brani. Bitno je samo, je li istina što u udžbeniku piše, a ako nije (a nije), zašto se u modernoj Hrvatskoj, u 21. stoljeću dopušta da djeca u Hrvatskoj uče falsifikate, laži? Zašto?

- ističe se nebitno. Autor pamfleta ignorira činjenicu da je udžbenik nekvalitetan i tvrdi da se ne bi smjelo povući nekvalitetan udžbenik ako recenzenti godinu, dvije ili tri nisu radili svoj posao pošteno;

- radi se korak natrag, te se pri kraju pamfleta navodi „*jedna od zamjerki autorima udžbenika bilo je isticanje slučaja Aleksandre Zec, a nenavođenje brojne djece (preko 400, op.a.) koja su stradala od ruke pobunjenih Srba, četnika i JNA, što i ja smatram propustom.*”.

Tu zamjerku nisam uopće nigdje (na internetu) vidio napisanu, a vidio sam gomilu drugih zamjerki i stvari

Partijski dužnosnik Neven Budak: historiografija u službi ideologije

za zamjeriti. Ne ću tvrditi da to nitko nije zamjerio, možda netko jest, ali to je proziran pokušaj prikazivanja sebe objektivnim, nalaženje ipak jedne zamjerke udžbeniku, uz slijepo, doslovno *ćoravo* ignoriranje previše, suviše brojnih stvarnih i neprolaznih zamjerki. Kako? Lako. Ako je cilj – manipulacija, ako je cilj – sakriti istinu i činjenice.

Vratimo se opet na podnaslov pamfleta, pošto njegov autor u povlačenju udžbenika punog falsifikata ne može vidjeti „proskripciju” kao smrtnu kaznu, progon ili oduzimanje imovine autorima ili recenzentima (što se nije dogodilo), što bi onda to trebalo značiti? Možda zabranu, ali koga ili čega? Lošeg udžbenika? Sudeći prema primjeru, loši udžbenici u Hrvatskoj mogu postojati godinama. Kad se i povuku, ne postoje nikakve posljedice za autore kriminalno loših udžbenika i jednako kriminalno neprofesionalnih recenzija. Zabrane, dakle – nema.

Što onda postoji, kad već zabrane nema? Postoji preporuka „naciji” (valjda hrvatskoj) za „pokajanje”, što bi valjda trebalo biti – čak i kad vidimo udžbenik prepun falsifikata, Hrvati bi trebali šutjeti (u ime pokajanja) o tim falsifikatima, jer osim što su četnički kriminalci ratnih godina pobili preko

400 djece, kriminalci u slobodnom dijelu Hrvatske tih su godina ubili jedno srpsko dijete? Ne zbog nacionalnosti, nego zbog novaca. O čemu mogu citirati vukovarskog branitelja **Predraga Mišića**, koji je na facebooku poručio **Dragani Jeckov**, zastupnici u Saboru: „Uz pijetet prema obitelji Zec. Odajte pijetet i 403 djece i njihovim obiteljima. Licemjerno je ovo što radite, gospodo”.

Pokajanje je važna stvar u kršćanskom svjetonazoru. Tko se iskreno kaje, može očekivati oprost grijeha. Ljudi su grješni, ali priznanje grijeha, kajanje je način da grješnik može nastaviti živjeti bolje, ispraviti ono što je moguće ispraviti, priznati ono što nije moguće ispraviti, te činiti bolje ubuduće, na svoju korist i korist zajednice u cjelini.

Kad smo već kod pokajanja, jesu li se autori povučenog udžbenika pokajali zbog objavljivanja falsifikata u svom udžbeniku? Koliko znam, nisu. Jesu li se recenzenti pokajali zbog pozitivnih recenzija lošem udžbeniku? Koliko znam, nisu. Jesu li se nakladnici pokajali i javno ispričali roditeljima hrvatske djece koja su dvije godine čitala falsifikate o hrvatskoj povijesti iz školskog udžbenika? Koliko znam, nisu.

Je li se pokajao autor pamfleta? Koliko znam, nije.

Ima u pamfletu jedna lukava rečenica: „Samo velike nacije mogu priznati vlastite zločine i zbog njih se pokajati”. Ne znam na koje se zločine ili nacije tu misli, koje su priznale svoje zločine. Možda Nijemce? Oni su u svojem odmaku od nacionalnih grijeha došli toliko daleko da su danas nacija uglavnom po jeziku, da su nacija bez duše. Nisu ni Hrvati daleko od Nijemaca u negiranju nacionalnog i hiperalergičnosti prema pojedinim elementima hrvatske povijesti: na jednome općinskom sudu prije koju godinu je mjesec dana zatvora dobio hrvatski građanin zbog hrvatske šahovnice s prvim bijelim poljem na kapi. Viša je sudska instanca u Hrvatskoj ipak nešto pametnija, zna da prvo bijelo polje u grbu postoji i na krovu crkve Sv. Marka u Zagrebu dugi niz desetljeća, a da se tijekom niza stoljeća javlja grb s početnim bijelim poljem.

Kad se već spominje „vlastite zločine” i „velike nacije”, Srbi su nad Hrvatima počinili veće zločine i više zločina u Domovinskom ratu. Jesu li se pokajali? U ratu koji je završio 1945., zločine su također činili Srbi i komunisti. Jesu li se pokajali? Postoji li jasan odmak, jasna osuda komunističkog totalitarizma u današnjoj Hrvatskoj? Ili se zapravo i dalje neskriveno veliča **Tita** i komunizam ne samo u Kumrovcu krajem svibnja, nego se slave Trnjanski krijesovi (ime manifestacije) koja se vremenski poklapa s komunističkim pogromom nad Hrvatima. Činjenica jest da je u to vrijeme došlo do kraja rata, može se slaviti kraj rata, ali neprihvatljivo je isticanje simbola komunističkoga totalitarizma.

U Hrvatskoj se još uvijek redovito slavi obljetnica „ustanka u Srbu” 1941. godine, a zanemaruju se s tim ustanom povezani četnički zločini nad Hrvatima, npr. pokolj 37 Izezića, od maloljetne djece do staraca. Kako to?

Pozdrav „Za dom spremni” je doista progonjen i proskribiran, a pokolj Hrvata se pomeće pod tepih, jer Hrvatskoj je važniji ustanak u Srbu. Moglo se razumjeti da se u komunističkoj, totalitarnoj SR Hrvatskoj u kojoj su vladali neljudi poput Milke Planinc ili **Bakarića** slavilo ustanak u Srbu, ali zašto se ta nakaradna ceremonija, iza koje se skrivaju krvavi zločini, tolerira dan-danas u Hrvatskoj, nevjerovatno je.

Odnosno, jasno je. Hrvati se trebaju pokajati. Jer nisu dopustili da im srbijanski žandari razbiju sve glave, nego su nekako 1939. izvukli sporazum Cvetković-Maček, koji je donio dijelu hrvatskoga naroda kratkotrajni mir. Nakon 21 godine srbo-monarhističkoga ili jugo-monarhističkog terora. Hrvati se trebaju pokajati. Jer su poslije 1941. imali jedno vrijeme tri vojske (kasnije dvije). Trebali su valjda imati samo jednu, koja bi nas brže odvela natrag u Beograd, samo komunistički umjesto monarhistički. Hrvati se trebaju pokajati. Umjesto komunističke (koji se nisu pokajali), koji su masovno ubijali Hrvate 1945. i nisu stali s čistkama prije 1948. Ljudi se upućivalo u „određeno mjesto”. Unaprijed se ispričavam ako ova for-

mulacija ikojem čitatelju PZ-a izazove traumu. Nadam se da ne će, po biblijskoj – „istina oslobađa”. Hrvati se trebaju pokajati. Jer su pružili otpor 1991. Hrvati se trebaju pokajati. Jer su nakon dvije godine digli glas da se povuče loš udžbenik pun falsifikata.

Jugoslaveni i zločinci se ne kaju. Prvi nisu – veliki narod. Ne postoji jugoslavenski narod. Nije velik, nije malen, nego ga nema uopće. Hvala Bogu. Što trebaju zločinci, ne znam reći ni napisati. Znam reći koji su. Oni koji veličaju komunističke zločince. Oni koji dopuštaju veličanje komunističkih zločinaca. Što reći o onima koji brane loš, povučeni udžbenik? Da se trebaju pokajati. *Subito*. Oni koji gledaju trun u oku brata svoga, a brvna u oku svome ne opažaju.

Nedavno je ravnatelj JUSP-a Jasenovac podnio ostavku zbog brojnih utvrđenih netočnosti na internetskim stranicama ustanove kojoj je bio čelnikom. Jedna lasta ne čini proljeće. Možete pogadati na čiju su štetu bili falsifikati. Postavljam pitanja, kad će se napokon Hrvati jednako suočiti sa svim zločinima u svim ratovima 20. stoljeća, bez obzira tko ih počinio? Kad će iskopati sve jame i dostojno pokopati sve mrtve? Zašto još uvijek nisu istražene i obilježene grobnice iz vremena Drugoga svjetskog rata i poraća? Odgovor je – nema političke volje. To smo jasno vidjeli 2018. godine po rezultatu rada nesretnog loše kadroviranog **Plenkovića** Vijeća za suočavanje s posljedicama vladavine nedemokratskih režima. Čija je polovica htjela rehabilitirati komunističke zločince i simbole komunističkoga totalitarizma, sakriti komunističke zločine pod tepih. Nije im prošlo.

Jesu li se pokajali? Mislim da nisu. Jesu li Jugoslaveni ili zločinci? Ili oboje? Dovoljno sam vam već odgovora napisao. Jedan odgovor neka ostane u zraku, odgovorite na ovo zadnje pitanje sami.

HRVATSKA ODNEDAVNO IMA DVA SUHA ZLATA

Kao višegodišnji predsjednik Hrvatskog društva političkih zatvorenika (HDPZ) i kao dugogodišnji član Uredničkog odbora *Političkog zatvorenika* skrbio sam, među inim, kako osigurati novac za izlaženje našeg časopisa. Dok je naša udruga bila brojna, a bilo je to u prvom desetljeću novostvorene neovisne Hrvatske, imali smo dovoljno pretplatnika, pa financiranje lista nije bilo upitno, zbog čega nismo trebali moliti za financijsku potporu sa strane.

No, prije dvadesetak godina napustio nas je najbrojniji naraštaj političkih uznika – preživjeli s križnih puteva i brojni osuđenici na vremenske kazne iz razdoblja nakon završetka Drugoga svjetskog rata, kada su jugoslavenski komunistički sudovi (osobito vojni) dnevno izricali na stotine smrtnih presuda. Njihovim nestankom ostali smo bez većine pretplatnika, pa smo zatražili potporu od Nacionalne zaklade za civilno društvo, Ureda za udruge pri Vladi Republike Hrvatske i prijavom na nekoliko natječaja Ministarstva kulture koje svake godine ima osigurana financijska sred-

Piše:

Alfred OBRANIĆ

stva za potporu nakladničkoj djelatnosti, dakle za knjige i časopise.

Naš časopis *Politički zatvorenik* nije zadovoljio ukus povjerenstava spomenutih institucija, pa smo, uz obrazloženja kojih bi se posramila i **Milka Planinc**, bili redovito odbijani. Ipak, dobili smo potporu od Ministarstva zdravstva dok je to ministarstvo vodio **prof. dr. Andrija Hebrang** i od Ministarstva hrvatskih branitelja otkad ga vodi **Tomo Medved**. Očito je itekako važno tko je na čelu pojedine institucije, tko je ministar, što je i povod ovom tekstu.

Tema je nedavno objavljena knjiga *Krajina 1991.-1995.*, autor je srpski povjesničar **Kosta Nikolić**, nakladnici Fraktura iz Zaprešića i Srpsko narodno vijeće. Knjiga je pisana srpskim jezikom, tiskana u Kragujevcu, a financirao ju je Ured za ljudska prava i nacionalne manjine Vlade Republike Hrvatske. O samoj knjizi ispisano je već puno stranica, u svakom slučaju puno više nego što ta-

kva knjiga zaslužuje, stoga bih samo citirao rečenicu povjesničara **dr. sc. Ante Nazora**, ravnatelja Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, u kojoj je sažeta ocjena knjige: „Nastavak promocije srbijanskih, odnosno velikosrpskih teza o karakteru Domovinskog rata.“

Svejedno ne mogu propustiti priliku, da se svi koji su zaslužni što je ta knjiga ugledala svjetlo dana, suoče s jednom od klasičnih srpskih laži koja je ponovljena i u toj knjizi: „Donošenje Ustava Republike Hrvatske 22. 12. 1990. bio je direktan povod za srpsku pobunu.“ Kakva misaona akrobacija! Srbi se pobuniše u ljeto 1990., pola godine prije donošenja Ustava, postavljajući balvane na ceste i kamene blokove na pruge, a kao razlog za pobunu jest donošenje Ustava uoči Božića iste godine, iz čega proizlazi da su tekst novog Ustava znali najmanje šest mjeseci prije **Žarka Domljana** i **Franje Tuđmana**!

Najprije koju riječ o nakladnicima. Srpsko narodno vijeće i **Milorad Pupovac** na njegovu čelu djeluju i zagovaraju velikosrpska stajališta, tako da je njihova uloga u stvaranju te i takve knjige potpuno razumljiva. Drugi nakladnik, zaprešićka Fraktura također nije iznenađenje, jer je poznata po tome da uglavnom objavljuje publicističke radove autora s naglašenim obilježjima opravdanja jugoslavenstva, što će reći – negacije hrvatske države.

Iz uvodnog dijela ovoga teksta mogli ste zaključiti da ću se posvetiti temi o financiranju knjiga i časopisa, dakle prvenstveno području koje pokriva Ministarstvo kulture i medija, gdje se odlučuje o financijskoj potpori iz Državnog proračuna. Naime, pročitah da je knjigu *Krajina 1991.-1995.* financirao Ured za ljudska prava i nacional-

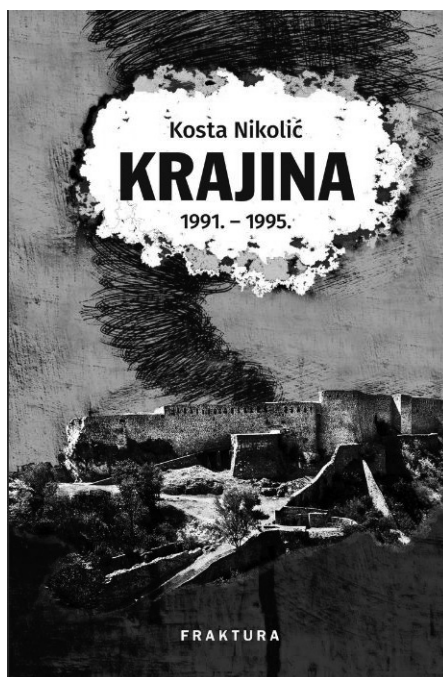
Pupovčevo "suho zlato" (A. Plenković) proglasio je ministricu kulture Ninu Obuljen Koržinek također "suhim zlatom"

ne manjine Vlade, što mislim da nije točno, budući da su svi uredi samo vladine stručne službe te, za razliku od ministarstava, ne raspolažu proračunskim novcem. Na koncu, nije ni važno tko je neposredno obavio čin plaćanja, već je važno da je novcem hrvatskih poreznih obveznika plaćen sadržaj koji je neistinit i koji je pritom protivan interesima Republike Hrvatske.

Tamo se može pročitati kako 1990-ih nije bilo agresije ni okupacije hrvatskog teritorija, kako je stvorena zasebna politička tvorevina Republika Srpska Krajina – kaže autor – po naravi slična hrvatskom režimu iz tog vremena (čime se međunarodno priznata Republika Hrvatska izjednačuje s „RSK“), kako je Hrvatska izazvala srpsku pobunu i slične umotvorine „srpskog sveta“. To je primjer kako Republika Hrvatska financira prekrajanje vlastitog identiteta i to od strane dokazanog neprijatelja, a to me brine. Ne znam, ima li u povijesti primjera takvoga nacionalnog mazohizma!

No, kao što rekoh, stvar često ovisi o čelnom čovjeku institucije u kojoj se nešto odobrava ili ne odobrava, pa ću se prisjetiti nekih prijašnjih odluka aktualne ministrice **Nine Obuljen Koržinek**. Godina je 2008., Ministarstvo kulture vodi **Božo Biškupić**, poznati kolekcionar i osobni fotograf premijera **Ive Sanadera**. Pomoćnica ministra Nina Obuljen Koržinek potpisuje odluku kojom se 18 knjiga **Slobodana Praljka** proglašava brošurama te svrstava u kategoriju šunda i pornografije. Radilo se o knjigama o Domovinskom ratu i ratu u Bosni i Hercegovini, s obiljem skupljenih dokumenata za sve događaje koji se u knjigama obrađuju. Da nije bilo spomenute kvalifikacije tih knjiga iz pera pomoćnice ministra, general Praljak bi temeljem zakona bio oslobođen plaćanja poreza na dodanu vrijednost, ali kako je ona ocijenila da gradivo generalovih knjiga spada u šund (ipak ne u pornografiju!), Praljak je morao državi platiti porez na dodanu vrijednost po tadašnjoj stopi (22 %) odnosno 626.000,00 kn.

Koristim se knjigama generala Slobodana Praljka, jer su utemeljene na izvornim dokumentima i zato mislim da su trebale biti objavljene uz financijsku

*Velikosrpski pamflet tiskan o trošku hrvatske države
(Izvor: <https://svijetkulture.com/krajina/>)*

potporu Vlade Republike Hrvatske, i da je autor zaslužio nagradu, a ne kaznu u oblike obveze plaćanja poreza na dodanu vrijednost. Drugim riječima, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske širokogrudno pomaže tiskanje „nedeljnika“ *Novosti*, koji iz tjedna u tjedan riga bljuvotine i blati HV, HVO, Domovinski rat i hrvatsku državu, a prema knjigama Slobodana Praljka koje su tiskane vlastitim sredstvima u vlastitoj nakladi i dijeljene besplatno, demonstrira kritičnost kojoj bi i jedan Krleža bio nedorastao.

U proteklom desetljeću Ministarstvo kulture financiralo je dva filma: dokumentarni „15 minuta – Masakr u Dvoru“ te igrani film „Dnevnik Diane Budisavljević“. Makar nisu istoga žanra, zajedničko tim filmovima je laž, krivotvorine, iskrivljavanje činjenica, ali i uspješna antihrvatska propaganda kao da ih je financiralo ministarstvo kulture neprijateljske, a ne hrvatske države.

U dokumentarcu „15 minuta- Masakr u Dvoru“ hrvatski vojnici su prikazani kao počinitelji monstruoznog zločina nad skupinom mentalnih bolesnika u Dvoru na Uni, i to u vrijeme kad pripadnici HV-a nisu ni bili u Dvoru niti u okolicama. I ne samo to, kao svjedoci u filmu su nastupili notorni velikosrpski lažljivac

Savo Štrbac i ratni zločinac **Mile Novaković**, kojemu se na kraju filma autori zahvaljuju na suradnji. Film je premijerno prikazan u Sarajevu, poslije na festivalima i brojnim televizijama. Zaključak je svakog gledatelja, da su zločin počinili Hrvati. Mi smo stvarno jedini na svijetu koji vlastitim novcem financiramo film koji nas optužuje.

Igrani film „Dnevnik Diane Budisavljević“ trebao je biti priča o sudbini djece pobunjenika s Kozare. Zbog ratnih operacija na području zapadne Bosne 1942. nekoliko tisuća djece je ostalo bez jednog ili čak oba roditelja. Vlasti tadašnje Nezavisne Države Hrvatske u suradnji sa Hrvatskim caritasom organizirale su dva prihvatilišta u Sisku i Jastrebarskom, gdje su djeca liječena i njegovana te nakon oporavka smještana po obiteljima diljem Hrvatske. U tome su pomagali mnogi pojedinci, pa tako i **Diana Budisavljević**. Nakon rata je jugoslavenska komunistička vlast spomenuta prihvatilišta proglasila ustaškim logorima smrti, u kojima su djeca navodno mučena, izgladnjivana, trovana.

Padom komunizma i stvaranjem neovisne Hrvatske tzv. antifašisti i SNV nastavili su ponavljati tu izmišljotinu o ustaškom logoru za mučenje i likvidaciju djece, u što se uklapa i spomenuti film, rađen u suradnji s Filmskim centrom Srbije, tako da je prvo prikazivanje na javnoj televiziji Hrvatske (HRT) i javnoj televiziji Srbije (RTS) usklađeno te se zbilo istog dana u isto vrijeme. Ima li boljeg primjera bratstva i jedinstva?

No, naša je ministrica za kulturu stvarno široke ruke, pa tako svake godine novcem hrvatskih poreznih obveznika plaća troškove „Komemoracije za žrtve dječjeg ustaškog logora u Sisku“ 3.000 eura i „Dan ustanka naroda Hrvatske – Srb“ 10.500 eura (u 2024. godini). Naslovi obilježavanja preuzeti su iz programa Ministarstva kulture koje financira nešto sasvim izmišljeno, ali iznimno štetno za Republiku Hrvatsku. Naime, prihvatilište u Sisku bila je zdravstvena ustanova za zbrinjavanje napuštene djece, a ne ustaški logor za djecu. Isto tako u Srbu nije bilo nikakvog ustanka naroda Hrvatske, već su počinjeni četnički zločini nad civilnim

hrvatskim stanovništvom Like, sjeverne Dalmacije i zapadne Bosne.

Ministrica kulture nije bila ništa manje štetna za Hrvatsku u razdoblju 2006.–2011., kad je obnašala funkciju pomoćnika ministra odnosno državnog tajnika u Ministarstvu kulture. Tada je uz financijsku potporu izašla knjiga **Snježane Kordić** *Jezik i nacionalizam*, u kojoj autorica negira zasebnost hrvatskog jezika i ne vidi ga na lingvističkoj karti Europe pored postojećega „srpskohrvatskog“. Kako su na takvo negiranje temeljnog stupa identiteta hrvatskog naroda reagirali jezikoslovci i mnogi kojima je kultura Hrvata prirasla srcu (čak su odgovorne iz Ministarstva kulture prijavili općinskom državnom odvjetništvu), očitovala se tadašnja državna tajnica Nina Obuljen Koržinek, uzevši u zaštitu autoricu i odgovorne osobe iz ministarstva, odbacujući prigovore kao ideološki motivirane.

Od onda je prošlo četrnaest godina, tijekom kojih su savjesni jezikoslovci i književnici poput **Mire Gavrana** nastojali zaštititi naš jezik hrvatski od diverzija raznih Nina i Snježana te su pripremili Zakon o hrvatskom jeziku. Nakon cjelogodišnje rasprave taj zakon je donesen u Hrvatskom saboru 26. siječnja 2024. Zakonom se uređuje službena i govorna uporaba hrvatskoga jezika. U prvom redu da je hrvatski jezik službeni jezik u Republici Hrvatskoj i jedan od službenih jezika Europske unije, te da čini temeljnu sastavnicu hrvatskog identiteta i hrvatske kulture.

Mislim da je donošenje tog Zakona jedan od najznačajnijih kulturnih događaja ove godine u Republici Hrvatskoj. Snježanu Kordić više nitko ne spominje, tako da se ne može znati kako je doživjela donošenje Zakona o hrvatskom jeziku, kojim je njezin „znanstveni“ rad pod naslovom *Jezik i nacionalizam* završio u košu, gdje je mjesto svim sličnim bezvrijednim papirima. No, kako je taj bezvrijedni papir, plaćen novcem hrvatskih poreznih obveznika, prije desetak godina nakratko zagadio rasprave o našem najvećem blagu – hrvatskom jeziku – bio bi red pozvati sve sudionike iz Ministarstva kulture koji su zagovarali i preporučili financiranje knjige Snježane Kordić da polože račune. Istodobno sam registrirao

Hrvatska država financirala je i knjigu kojom se tvrdi da hrvatski nije zaseban jezik

da je aktualna ministrica kulture u čitavom postupku donošenja Zakona o hrvatskom jeziku bila veoma suzdržana, te čin donošenja nije dočekala razdragano, nego naprotiv – „kisela lica“.

Sve o čemu sam u prethodnim redcima pisao, spada u „sitnice“ u odnosu na pitanje financiranja tjednika Srpskoga narodnog vijeća *Novosti* i podrške Ministarstva kulture postojećoj ekipi JUSP-a Jasenovac.

Tjednik *Novosti* država Hrvatska financira iznosom od 600.000 eura godišnje, a prema programu bi se sadržaj tekstova trebao baviti kulturnim i životnim pitanjima Srba koji žive i rade u Republici Hrvatskoj. No, to se ne ostvaruje (niti tko za program haje), nego se u brojnim člancima protežiraju velikosrpska stajališta koja su izazvala pobunu i agresiju na Hrvatsku. Osim huškanja na mržnju i nesnošljivost prema većinskom narodu, podržava se stalna antagonizacija srpske manjine prema Hrvatima, dok se ideološki *Novosti* mogu okvalificirati kao ekstremno lijevi tjednik, vjerojatno zahvaljujući preostalim novinarima ugaslog *Ferala*, koji su zbrinuti u *Novostima*. Kako od takvih novina srpska manjina nema nikakve koristi (nego samo trpi dugoročnu štetu), trebalo bi trenutno

ukinuti financiranje iz državnog proračuna te tjednik prepustiti tržištu, na kojem opstaju samo oni koji nešto vrijede.

Na kraju problem br. 1: Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac (JUSP Jasenovac), što također košta i podmiruje se iz državnog proračuna, makar su financije u slučaju Jasenovac sporedni problem. Problem je mit o Jasenovcu kao mjestu na kojem su tobože „genocidni Hrvati“ planski ubili na stotine tisuća ljudi – Srba, Židova i Roma – mit koji je služio u komunističkoj Jugoslaviji, a i danas služi nekim politikama za političko i ekonomsko pokoravanje Hrvata. Doduše, danas su apologeti jasenovačkog mita pritisnuti argumentima odustali od 700.000 mrtvih, koji broj je bio službeni državni broj jasenovačkih žrtava u komunističkoj Jugoslaviji.

Temelj novog, odnosno rezervnog jasenovačkog mita od 80 do 100 tisuća žrtava jest komunistički popis žrtava rata iz 1964. godine. Tri četvrtine podataka na tzv. Poimeničnom popisu žrtava Koncentracijskog logora Jasenovac 1941.–1945. JUSP-a Jasenovac izvire iz tog komunističkog uratka, prepunog lažnih žrtava, odnosno preživjelih, stradalih na drugim mjestima, nestalih ili potpuno izmišljenih stradalnika.

Posljednjih dvadesetak godina objavljeno je mnoštvo radova i nekoliko knjiga u kojima se argumentirano ruši mit o Jasenovcu (spominjem samo autore po sjećanju – **Vladimir Horvat, Vladimir Mrkoci, Josip Jurčević, Josip Pečarić, Igor Vukić, Stipo Pilić, Blanka Matković, Tomislav Vuković, Roman Leljak, Stjepan Razum, Mladen Ivezić**, uz ispriku ako sam bilo koga nehotice zaboravio. No, držim da su brojni radovi i zaključno knjiga *Jasenovački popis - lažne žrtve* dvojice mladih znanstvenika **Nikole Banića i Mladena Koića** odlučujući čavao u lijes Mita o Jasenovcu. Oni su se fokusirali na „Poimenični popis žrtava“, tijekom posljednjih godina poslali su JUSP-u Jasenovac preko 50 tekstova, kojima se upozorava na lažne žrtve, ali nisu dobili niti jedan odgovor. Zahvala svima, posebno mladima koji će – siguran sam – srušiti Mit o Jasenovcu i svesti ga na povijesno mjesto kakvo mu pripada.

Siguran sam, kad bi JUSP Jasenovac vodili povjesničari koji se u svom radu služe samo znanstvenim metodama tražajući za povijesnom istinom, bilo bi odavno sa sigurnošću utvrđeno koliko je ljudi stradalo u tom radnom logoru za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, koliko u vremenu kojim je prostorom logora upravljala Jugoslavenska armija (partizani), tko su bili žrtve ne samo po nacionalnosti, nego imenom i prezimenom, jesu li umrli od bolesti ili su ubijeni, te svi ostali podatci koji se mogu saznati o svakoj žrtvi. Snagom argumentata ugasili bi mitove o stotinama tisuća ubijenih.

Provedene ekshumacije također ne govore u prilog Mitu o Jasenovcu. Naime, pronađeno je tek 486 zemnih ostataka žrtava. Pri tome treba naglasiti kako se tek u dvjestotinjak slučajeva navodno utvrdilo da se radi o jasenovačkim žrtvama, a sve ostalo se svelo na nagađanja. U stvari, leševi se nakon ekshumacije brzo zakopalo, kao da se nije imalo volje utvrđivati tko su te žrtve ili se utvrdilo i znalo, ali ta saznanja se možda nisu uklapala u jasenovački mit.

To me podsjeća na svjedočenje našega pokojnog člana **Stjepana Brajdića**, koji je sa skupinom uznika iz Stare Gradiške sudjelovao u iskapanju masovnih grobnica uz Savu od Stare Gradiške do Jasenovca. Sve iskopane leševi pospremili su u kosturnicu koja vjerojatno i danas stoji uz državnu cestu na izlazu iz Stare Gradiške. Svojim kratkim komentarom gospodin Brajdić je sve rekao pred kosturnicom i spomenikom partizanskim žrtvama: Ovdje ustaše i domobrani glume partizane!

Na koncu, nije li paradoksalno da je iz jame Jazovka izvađeno 814 zemnih ostataka žrtava partizanskih zločina nakon Drugog svjetskog rata, pretežito osoblja i ranjenika iz zagrebačkih bolnica, a iz najstrašnijeg logora, prema nekim *istoričarima* „strašnijeg od Auschwitzta“ pronađeno je samo 486 žrtava?! Usprkos svemu navedenom ministrica kulture Nina Obuljen Koržinek podržava dosadašnji rad JUSP-a Jasenovac, podržava djelatnike ustanove koji ne žele bilo kakav kontakt sa znanstvenicima koji su se usudili posumnjati u njihove manipulacije i

Jasenovački spomenik: Usprkos naporima Ministarstva kulture da ga održi, jasenovački mit neumitno se ruši

podmetanja. Znaju, a zna i ministrica, da je postojeći Poimenični popis s tisućama lažnih žrtava masovna prijevara s veoma teškim političkim posljedicama za hrvatski narod. Pošto nemaju argumentata da bi odgovorili na pitanja znanstvenika, odlučili su se na taktiku ignoriranja, odnosno – s obzirom na to da ih podržava ministrica – odlučili su se na šutnju.

U dosadašnjem tekstu izdvojio sam nekoliko slučajeva djelovanja gospođe Nine Obuljen Koržinek tijekom proteklih dvadesetak godina, kako bih mogao podvući crtu i zaključiti da su i njezin rad kao i odluke koje je donosila, motivirani ideološkom isključivošću protiv interesa Republike Hrvatske pa tako i hrvatskog naroda. Ovu tvrdnju potvrđuje njezina posljednja financijska injekcija u iznosu od 200.000 eura portalu *Faktograf* koji posprdom nazivaju Ministarstvom istine, portalu na kojemu skupina poluobrazovanih ljudi poznatih po anacionalnom, protuhrvatskom, protujugoslavenskom stajalištu, tobože razotkriva medijske laži i govor mržnje, a zapravo obračunava s političkim neistomišljenicima.

Sličan dar sa sličnim programom rada dobio je i portal *Lupiga* (skromnih 140.000 eura!), dok časopis koji držite u rukama od Ministarstva kulture – tko god mu bio na čelu, **Biškupić**, **Zlatar** ili **Obuljen** – nije dobio ni lipe, niti centa.

Vjerujem kako je svakom jasno da je Ministarstvo kulture jedna od najvažnijih institucija za provođenje nacionalne politike u državi, pa je Domovinski pokret s razlogom u raspodjeli vlasti nakon izbora, želio dobiti to ministarstvo. No, stariji i snažniji partner u Vladi također itekako dobro zna, kako bi se u tom slučaju moglo dogoditi da Ministarstvo kulture započne provođenjem domoljubne politike i financiranje projekata od interesa za hrvatski narod.

U tom slučaju ugasio bi se tjednik *Novosti*, portali *Faktograf*, *Lupiga* i njima srodni, **Mesić**, **Pupovac** i **Habulin** morali bi koncem srpnja u Srbu sami platiti janjetinu, uglavnom sve bi bilo drugačije. Da se to ne dogodi, **Andrej Plenković** nije dopustio da Ministarstvo kulture vodi netko drugi osim Nine Obuljen Koržinek, nazvavši ju pritom „suhim zlatom“. Simptomatično je da je istu atribuciju prije dvije godine upotrijebio Pupovac, rekavši da je Andrej Plenković „suh zlat“, kako bi dočarao koliko on vrijedi Srpskom narodnom vijeću i Miloradu Pupovcu osobno. Pitam se, što znači kad netko tko je sâm proglašen „suhim zlatom“, u našoj državnoj hijerarhiji proizvodi odnosno pronalazi još jedno? I nemamo li razloga smatrati se sretnima kad nas vode ta dva „suha zlata“...

NAŠ NUTARNJI SVIJET (61.)

SUSJEDI

Ljude koji stanuju u našoj blizini zovemo susjedima. Stanovi su nam u istoj zgradi, pa smo vrata do vrata, ili balkon do balkona, ili su oni kat više ili kat niže. Može biti i da su oni dvije kuće dalje, ili da je njihova obiteljska kuća do naše obiteljske kuće. Svako-ko, često se vidamo, čak opažamo tko kada odlazi i dolazi, kad se navečer gasi svjetlo, komu pripada koji auto, kada stižu gosti.

Susjedstvo načelno možemo opisati zajednicom, i to zato što ga odlikuje faktor stabilnosti. Članovi preko dana odlaze u školu ili na posao u druge četvrti, pa možda i u druge gradove, no uvečer se svi redovito vraćaju u bazu, i tako godinama. Ali susjedstvo je prvenstveno zajednica po tome što ima vlastitu nutarnju dinamiku, mnogostruke žive suodnose među stanarima, i to na dulji rok. A zajednica je i zato što pokazuje osebujni karakter, jedinstven i drugačiji od kojeg drugog skupa ljudi, pa i od kojeg drugog susjedstva.

Očekivanja susjeda o suživotu u susjedstvu su raznorodna, no u jednome su i ista. Uvijek je tako da jedni žele više zajedništva, a drugi više distance, no i jedna i druga strana u svome prostoru želi mir i privatnost. Individualne koncepcije o susjedstvu ovise o našem karakteru, te o našim aktualnim životnim prilikama, a ulogu imaju i ranija iskustva, pa i zamisli lokalnih kultura (susjedstava!) iz kojih potječemo.

Susjedi su jedni drugime u neposrednoj blizini, pa uspjeh suodnosa utječe i na samu kvalitetu života. U zadnje vrijeme se, istina, češće spominjalo da bi susjedstvo danas bilo manje važno negoli je bilo u ranijim vremenima, zato što smo, eto, materijalno suvereniji, široko digitalno umreženi, a i imamo aute te smo vrlo mobilni. Pomnija ispitivanja pokazala su, međutim, da značenje susjedstva nije oslabilo – ljudi uvijek teže što sigurnijim i što boljim društvenim mrežama. Moguće je čak da susjedstvo danas ima i veću ulogu negoli je imalo ranije, i to zato što u blizini nema brojnih rođaka kako je bilo nekada, a nestalo je i kohezijske uloge župnika i župe, rojeva djece u igri

Piše:

Maja RUNJE

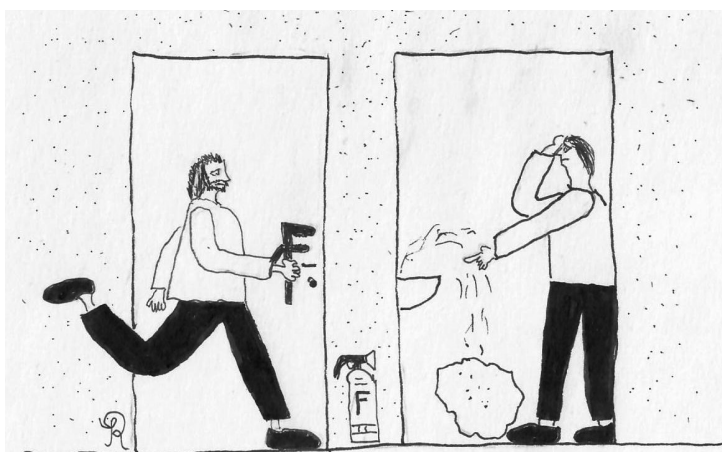
pred kućom, lokalne prodavaonice ili sitnih obrtničkih radnji u prizemljima i dvorištima. Istina, vrijeme danas strukturiramo drugačije negoli je bilo nekada, i više nije prihvatljivo dolaziti drugome na vrata bez najave, ili odlaziti na kavu kako kome padne na pamet, ali duboko u sebi i dalje vidimo vrijednost u tome da jest moguće pozvoniti kad za to ima razloga.

Susjedstvo nam je u raznim životnim razdobljima potrebno na razne načine. Djeci je uvijek vrlo potrebno, zato što im trebaju

koga u susjedstvu dobro je uzeti s poštivanjem, a uvijek je važno paziti da osjetljive ili osobne informacije koje smo dobili od jednog susjeda ne prenosimo drugom susjedu. Naravno, susjede možemo pozvati k sebi na čaj, ili na piće. Ima susjedskih zajednica koje tijekom ljetnih mjeseci u dvorištu organiziraju roštiljanje, što može doprinijeti boljem upoznavanju i većem međusobnom razumijevanju.

Ljudski odnosi u svakodnevnicu uvijek razvijaju i elemente konfliktnosti, pa njih treba očekivati i među susjedima. U slučajevima u kojima smo već ranije pazili na iskrenu i otvorenu komunikaciju, teškoće ćemo uspjeti riješiti razgovorom. Obično bude riječ o previše buke, ili o tome da su stare stvari odložili u zajednički hodnik, i o tome da parkiraju tako da nama ostane premalo mjesta. Vlastiti stan svi doživljavamo svojim skloništem i kraljevstvom, i svaki nedopušteni i agresivan ulazak u naš prostor, ili na granicu našeg prostora, za nas je vrsta ugroze.

Crtež: Stipan Runje

vršnjaci za druženje i igru, posebno danas kad je djece malo. Odraslima je potrebno za usputnu komunikaciju, za razmjenu informacija o prilikama u četvrti, možda i za dogovore o kojem zajedničkom pothvatu za bolje uređenje ulice. Često su nam potrebne i male pomoći – susjed možda može preuzeti poštansku pošiljku, ili može posuditi koji alat, ili jaje, ili može preporučiti električara. Susjedi čak mogu biti i velika i odlučujuća pomoć u iznenadnim teškim prilikama, kad pukne vodovodna cijev, ili, ne daj Bože, izbije požar.

Uspjelim susjedstvom možemo smatrati zajednicu u kojoj vladaju funkcionalni suodnosi, a to su oni u kojima prevladavaju međusobno poštivanje i otvorenost. Vrlo uspješno susjedstvo je pak ono u kojem ima iskrene spremnosti za međusobnu potporu, i u kojem ima povjerenja.

Susjedske odnose je dobro njegovati, baš kao i svaki drugi ljudski suodnos. Prvenstveno je potrebno uložiti lojalnost i diskreciju. Sva-

Nije lako odlučiti se prigovoriti susjedu, ne poznamo se dovoljno i ne znamo kako će susjedi prigovor primiti. Ali većina ljudi spremna je na dogovore, i pokazat će volju za traženje rješenja, osobito ako smo i mi sami do tada pokazivali tolerantnost. I drugima su harmonični odnosi važni kao što su važni nama. Vrlo su rijetki teški susjedi, oni koji bi bili spremni izazvati eskalaciju, i donijeti stres. Ali zaista, ima i takvih, svatko od nas čuo je o konfliktima koji se riješavaju na sudovima, pa na koncu prouzroče veliku štetu te čak prisile na prodaju stana i selidbu.

Dobro susjedstvo velika je vrijednost. Stanujemo li u susjedstvu u kojemu je zajednica ugodna te se na većinu susjeda možemo i osloniti, možemo biti zadovoljni. A doživljavamo li još da nam susjeda velikodušno uljepšava dane pa na prozorskoj klupici ostavi kolače ili lubenice i dinje, a djevojčica iz kuće preko puta ulaznicu za sljedeći koncert svoje glazbene škole, na kojem će sama nastupiti, možemo smatrati da živimo u jako dobrom susjedstvu.

JEDINI PUT

Piše:

Dr. Mate UJEVIĆ

1.

U drugoj polovici 19. st. javljaju se pokadšto mišljenja o značajkama, podrijetlu i položaju hrvatske kulture. Pojava ovakvih riedkih glasova je utješljiva, jer ocjenjivanje vlastitog kulturnog položaja pretpostavlja određenu zrelost, bez koje se ne može zauzeti kritičan stav prema kulturnim vrednotama. Međutim, u izticanju značajka i u određivanju putova hrvatske kulture naši se pisci nisu slagali. Jedni, rjeđi, drže, da hrvatska kultura ima sve značajke „zapadnjačke“ kulture, a u koliko tih značajka nema, da bi ih morala imati; drugi smatraju, da se hrvatska kultura ima nasloniti na iztok, na duhovna nastojanja krvnih i jezičnih srodnika. Kod toga smještavanja hrvatske kulture zaboravilo se, da su geografski pojmovi slabo podesni za povlačenje crta između kulturnih pojasa: ono što razumijevamo pod „zapadnjačkom“ kulturom, došlo je iz Azije i sa Balkana, a u tkzv. iztočnjačkoj kulturi uvelike se odražuje zapadnoevropska misaonost i duhovne reakcije.

U novije vrijeme postavlja se pitanje položaja, podrijetla i orijentacije hrvatske kulture češće nego u 19. st., što je i razumljivo: nijedno drugo pitanje nije tako sudbonosno za narodni život kao pitanje orijentacije kulturnog stvaranja.

Osim riedkih izuzetaka, ne može se kazati, da se ovom krupnom pitanju pristupilo s dovoljno znanja, objektivnosti i – ponosa. Razborita čovjeka upravo bolno dira brzopletstvo nekih naših suvremenika, koji pitanje korenina i pravca hrvatske kulture rješavaju površno i apodiktički.

Dr. Mate Ujević

2.

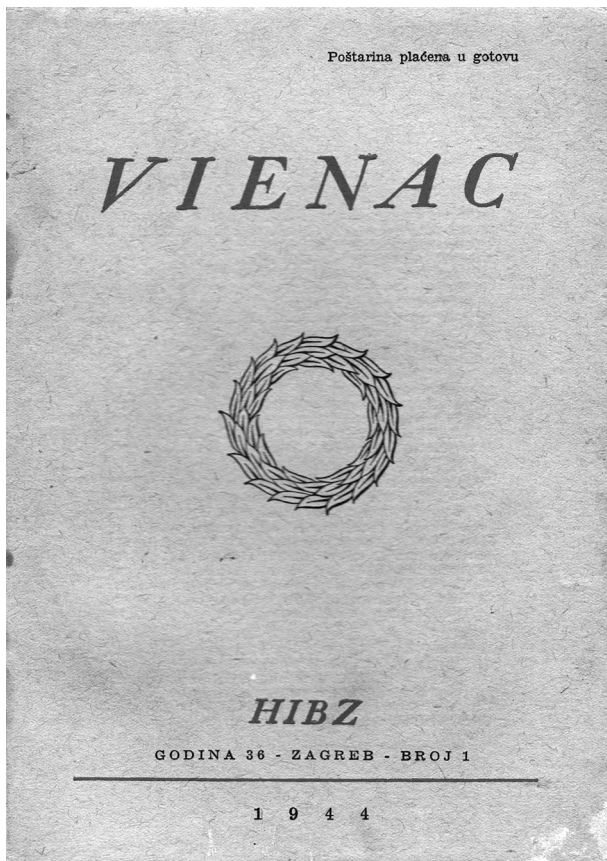
Osobito je omiljela prilika za lagano nabacivanje sudova o podrijetlu hrvatske kulture zlosretno pitanje podrijetla prvotnih Hrvata. Uz bezbrojne teorije, kojima su nas obdарили stariji povjestničari i jezikoslovci o podrijetlu, seobi i rođaćkim vezama starih Hrvata, sada se uz ozbiljne pokušaje javljaju teorije, pune smionih domišljaja i učenih kombinacija, kojima nedostaju samo – dokazi. Naime, svakome je, tko je ozbiljno i s pomnjom pratio nagađanja o podrijetlu i seobi prvotnih Hr-

vata, očito, da još nismo dobili tvrdih poviestnih podataka, koji bi odgonenuli tajnu o podrijetlu prvotnih Hrvata. Za sada nam, dakle, ostaje samo vjera, da su otčevi bili što su i njihova sadašnja djeca.

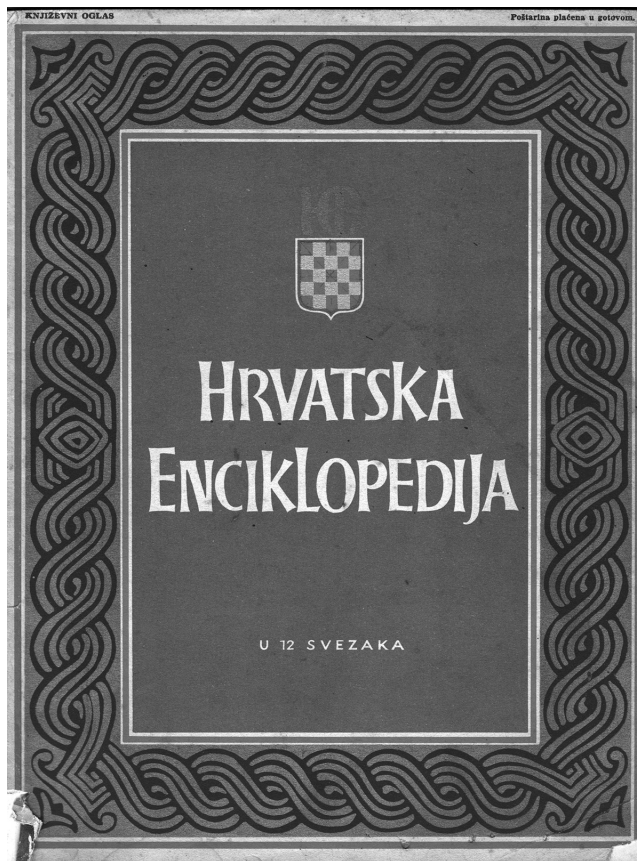
Opravdano sumnjamo, da li će znanost konačno pronaći dokaze, da su prvotni Hrvati bili jezično i krvno izdvojeni od „bezlične slavenske mase“, s kojom su se tek kasnije stopili u jednu cjelinu, ali kako bi joj to i uspjelo, teško da će to što kazati o kulturi tih prvotnih Hrvata, jer, eto, ni u najstarijim našim spomenicima ne nalazimo ni traga „gospodskom sloju“, koji bi se bilo po čemu odvajao od „bezlične mase“. Što ta „malobrojna“ šačica stranog svieta nije ostavila tragova svog jezičnog zaklada u obiteljskom i ratarskom nazivlju starih Hrvata, još bismo nekako razumjeli, ali je nerazumljivo da nije ostavila traga ni u svom specifičnom području, na području državnog života (u koliko ne bismo njihove tragove tražili u rieči „ban“). A je li moguće da

je netragom nestao elemenat, koji je stvorio srazmjerno jaku državu; da li je moguće zamisliti, da je u kulturnom životu bio ravan ništici elemenat, koji je „bezličnoj masi“ nametnuo svoju volju i svoj životni oblik?

Ovu logičku prazninu osjetio je nedavno jedan predstavnik ideje o dualističkom podrijetlu Hrvata, pa ju je nastojao zatrpati doskočicom. Našavši se pred zagonetkom o narodu, koji je kao kakav čarobnjak i drevni politički robot od šale stvorio državu, a onda netragom propao, on je čvor razriješio jednostavno: ta gospoda Hrvati su zaboravili svoju staru rieč, poprimili

Prvi broj obnovljenog tečaja Viena (HIBZ, 1944.)

Mate Ujević je bio pokretač i glavni urednik Hrvatske enciklopedije (1941.-1945.) te glavni ravnatelj Hrvatskoga izdavačkoga bibliografskog zavoda (1941.-1945.)

jezik od svojih slavenskih podanika, a kulturu – od Latina. I ovdje su ti prvotni Hrvati bili čarobnjaci: kao domišljati ljudi oni se liepo dogovore, pa prime jedan jezik, a drugu kulturu. Samo nam pisac nije napomenuo, kako je to moguće. Zar mu nije očito, da su Hrvati, primajući jezik svojih podložnika, po primili uglavnom – i kulturu tih podložnika? Ni u današnje vrijeme ne može se jezik dieliti od kulture; u ono vrijeme još manje. Šteta, da nam on ili koji drugi pobornik teorije o dualističkom podrijetlu Hrvata ne odgovoriše, od koga su prvotni Hrvati primili latinsku kulturu. Valjda ne vjeruju, da su kod pomola Hrvata u ovim krajevima po našim klisurama i po našim gorskim proplancima sjedili dokoni Horacije, koji su zavidjeli Titiru, što pod lišćem bukava sladke pjesmice sklada u jeziku Cicerona i Ovidija. Romanstvo je u našim krajevima predstavljala i prije dolazka Hrvata uglavnom kroz vojničku retortu izobličena balkanska masa Ilira

(i Tračana), koja je dielom iz nužde, a dielom pod silu, primila površinu rimske civilizacije. Poslije dolazka Hrvata ta se napol romanizirana balkanska raja slila s novim došljacima, a tek u zabitnim krajevima, sačuvala se kao odjelit elemenat nastavivši i dalje svoj predašnji život katunara i vječno uzburkanih nomada bez prave kuće i sjedišta. Iz ove selilačke mase razvili su se Vlasi, Morovlasi i Cincari. Civilizatorski valjak izrazito vojničkog imperija od njih je napravio Latine samo po imenu; u dubini njihove duše još su jako tinjali elementi, koje su vjekovi odnijhali po balkanskim šumama. Pravih, originalnih Latina jedva da je i bilo u našim stranama. Nadpisi i zgrade ne smiju nas zavaravati. Tko je pred kratko vrijeme prošao Istrom, a nije došao u dodir sa stanovništvom, mogao je dobiti posve krivu sliku o etničkom značaju i o kulturi istarskog čovjeka, onako, kao što imadu krivu sliku oni, koji drže, da su Rimljani naselili naše krajeve i u pod-

punosti ih priveli rimskoj, odnosno latinskoj civilizaciji. Kako, kojom silom? Odakle malom Laciju tolika demografska snaga, da naseli cijelo Sredozemlje? Bez sumnje, mi smo ovdje zatekli određene oblike kulturnog djelovanja, ali ti su bili više ilirsko-trački, i jednim dielom keltski, a manje rimski. Od Ilira i Kelta primismo mnogo više u nasljeđe nego od Rimljana.

Uza sve to kod nas neki tvrde, da su nas jadni ostatci patvorenih Latina učili abecedi kulture. Začudo, u tome se ti domišljati povjestničari slažu s mnogobrojnim brbljavim talijanskim falsifikatorima, koji su u vidu obrane tobožnjeg talijanstva Dalmacije razasuli u posljednje vrijeme mnoštvo šaljivih knjiga, u kojima dokazuju „talijanstvo“ Dalmacije. I oni pišu, da su Hrvati primili svu svoju kulturu od Latina, odnosno od Talijana. Jedan od takvih grlatih blagolagoljivaca dokazuje, da smo mi uvijek, kad nismo tražili uzore

Na Silbi s rodbinom i prijateljima (oko 1959.): Šime Vulas, Velimir Ujević, Frane Ujević, Marija Ujević-Juras, Mate Ujević i Marija Ujević-Galetović

u stranim kulturama, ostajali barbari ili polubarbari, te da smo mogli nešto kulturno značiti samo kao siromašni baštinci razkošne rimske, latinske kulture. Ne čudimo se Talijanima; da održe svoje lude zahtjeve, oni su se utekli obsjenama; ali kad Hrvati isto tvrde, svjestno ili nesvjestno služe tuđinskim probitcima.

3.

Srodna je zabluda o kulturnom graničarstvu Hrvata, samo što je po svojim posljedicama još teža. I tu se iz neznanja javljaju nagli zaključci; sudeći po nekim nebitnim pojavama u hrvatskom duhovnom razvoju neki su naši pisci došli na bizarnu misao, da smo kulturni graničari, ne osjećajući kod toga, da su hrvatstvo i hrvatsku kulturu snizili na ulogu objekta, koji služi tuđim kulturnim probitcima. Svaki je narod kultur-

ni subjekt i zasebna kulturna individualnost i može biti samo svoj graničar; inače je nametnik, a njegova tobožnja kultura samo odraz stranih kulturnih baština. Kultura nije bezlična masa, koja se prelijeva preko narodnih granica kao voda preko ravnica. Ako narodi postoje kao zasebne jedinice, moraju postojati i zasebne kulture. Kulturno oblikovanje daje pojedinom narodu najviše moralno opravdanje za njegov zasebni život i za njegovu slobodu, a kulturnim graničarima nema spasa; prije ili kasnije oni moraju nestati, jer su izgubili sebe i postali okrajak nekog stranog subjekta.

Međutim kao i kod ostalih naroda, i kod Hrvata se javljaju tuđinski kulturni utjecaji. Povijestno nastali pojam sadašnjeg hrvatstva nije ni krvno, a po tome ni po kulturnim naslagama, u cjelosti jedinstven. Mi nismo ni vlastitu, na-

sljedenu kulturnu baštinu jedinstveno razvijali. Tako se i dogodilo, da su po- kadšto pojedini krajevi, osobito krajevi izloženi laganom pristupu, primali u većem obsegu strane kulturne utjecaje. Šta je u cijelom našem kulturnom životu doista naše (autohtono), a šta je tuđe, šta smo zadržali od starine i kako smo to kroz stoljeća razvijali? Ovo pitanje ne može riješiti sama historijska znanost, a pogotovu to ne može riješiti „znanost“, koja unapried, bez zahtjeva činjenica, postavi određene premise, koje onda nastoji dokazati kojekakvim izhitrenim doskočicama. To pitanje mogu riješiti u međusobnoj suradnji etnografija, etnologija, povijest, pravna znanost, sociologija i ostale znanosti, koje proučavaju narode kao zasebne cjeline.

Mučan put čeka našu narodnu znanost, ali častna zadaća. Osnovi tuđinskih naslaga nisu iztraženi, a treba ih

što prije u cijelosti uglaviti, da ono, što se nije dublje privinulo našem narodnom bitku, temeljito podkrepimo ili podpuno odstranimo, ako ne želimo, da naša narodna kultura, a prema tome i narodni život, budu bez jakih vlastitih duhovnih crta. Naklapanja o cjelovitom primanju stranih kultura i kulturnom graničarstvu u osnovi su pretjerana, ali strane kulturne naslage postoje i danas u našem kulturnom životu. Mudrost kulturnog nastojanja nalaže, da se postigne potreban razmjer.

Najviše su sačuvali naših osnovnih duhovnih crta, a prema tome i pravih temelja za kulturni razvitak i izgradnju, slojevi, koji nisu izvrgnuti naglim promjenama i neprestanom duhovnom pritisku stranih kultura. Kod njih moramo tražiti osnove za stvaralačka pregnuća. U nedavnoj smo prošlosti doživljavali žučnih polemika oko ovog pitanja. U većini slučajeva problem je neizpravno postavljen. Nitko ne želi kulturno oblikovanje svesti na ustaljene i davno postavljene forme, preko kojih se ne može ići dalje. To ne bi bila kultura nego mirovanje, stagnacija; problem je na drugoj strani: iz kojih temelja ima niknuti kulturno stvaranje, kojim sredstvima se ima postići i kome cilju ima doći. Može se pitanje postaviti i ovako: da li naše kulturno stvaranje ima biti sinteza svega onoga, što su u sadašnjosti i prošlosti dali drugi, ili ima početi našim vlastitim putem?

Povijest kultura pokazuje nam, da su samo oni narodi postigli veliki stupanj duhovnog života, koji su kulturnom stvaranju dali vlastiti lik i koji su u sebi i svojim duhovnim osobinama tražili izvore za svoj rad. Pojedinci su veliki, u koliko u svome radu postanu tumači, interpreti duhovnih osobina svoga naroda. Da osjeti duhovne narodne težnje kulturni radnik mora poznavati toliko

Jerolim Miše: Portret Mate Ujevića (1961.)

narodni život, da su glavni obrisi narodoznanstva trajno njegovo duhovno vlasništvo. Bez toga obćeg poznavanja niti ćemo pravo osjetiti narod kao duhovnu cjelinu, niti ćemo, na čisto znanstvenom području, odgonetnuti postanak i značajke hrvatske narodne duše i hrvatske kulture.

Skrajnosti su potrebne za jasno postavljanje nekog pitanja. Nijedna narodna kultura ne može biti 100 % narodna i originalna, pa ni naša, ali njena srž mora biti narodna; njene osnovne težnje i njeni praktični ciljevi moraju biti odraz naših prilika i potreba. Prije svega, ona mora biti izražajno, stilski narodna. Najveća zadaća i najveća draž svih naših kulturnih nastojanja mora biti, da pronađemo hrvatski izraz; prema tome, kulturno oblikovanje ima

otkriti narodne psihičke osebine, njegove sklonosti i težnje, njegove nade, uzhiće i padanja.

Nijedna velika kultura nije nastala imitacijom; isto tako, nijedna velika kultura nije plod sinteze dviju ili više kultura. Površnim promatranjem dolazimo do oprečnog mišljenja, pogotovu ako uzmemo neke konkretne pojave u suvremenom svjetskom zbivanju. Ali to su samo obsjene; divljenje nekim suvremenim civilizacijama jedva će se produžiti na našu djecu. Samo ono, što nikne nesputano, spontano, iz najdubljih narodnih tala može sačuvati biljeg vječnosti, i samo takvi kulturni oblici imaju prodornu životnu snagu. Sve je drugo kratkotrajan vatromet, sposoban da trenutačno zasliepi oči radoznale svjetine, koja je u duhovnom pogledu i prije ovoga rata počela radije tražiti surogate nego originale.

Pitanje, dakle, kakvo ima biti naše kulturno stvaranje i kojim putem ima početi, za nas je riješeno: ni iztok ni zapad, ni sjever ni jug; u ovoj

našoj dragoj hrvatskoj zemlji i u ovim našim ljudima potražiti početak i izvor našeg nadahnuća i za nj stvarati. Što je više od toga, nije naše. A sve se čini, da duhovni radnici manje osjećaju, što je naše, od onih, za koje stvaraju. Hrvatski duhovni radnici neka budu tumačima naše zemlje i naših ljudi, jer je to jedini put, a u drugom – kako ih volja. Ako tako budu radili, ne će ih glava zaboljeti, što našoj kulturi vučica nije baka i što nismo kulturni Martolozii. Narodni put je jedini put za kulturni rad.

(VIENAC, godina XXXVI., br. 2, Zagreb, travanj 1944., str. 1.-7.)

NASILJE NA SKUPŠTINSKIM IZBORIMA 1935. U NERETVI

O d prvih do posljednjeg dana svoga postojanja južnoslavenska državna zajednica bila je obilato škropljena hrvatskom krvi. Zločin je neprekinuto trajao od pokolja prosvjednika na zagrebačkom Trgu bana Jelačića 5. prosinca 1918. godine sve do Domovinskog rata, kad je završeno posljednje poglavlje te nevesele priče. Opseg državnog nasilja primjenjivanog radi održanja Jugoslavije i lakoća kojom se ona oba puta raspala, svjedoči da Jugoslaviju ustvari nisu željeli ni Hrvati ni Srbi.

U literaturi se, doduše, često tvrdi da je jedan dio Hrvata koncem Prvoga svjetskog rata bio sklon južnoslavenskoj zajednici, pa se uglavnom prešućuju drugačije ocjene i svjedočanstva, uključujući i ona koja ne dolaze od hrvatskih nacionalista: od onoga iz pera poznatoga novinara i publicista **Josipa Horvata** (da su „tri hrvatske generacije“ propovijedale, „čak i ispovijedale“ jugoslavenstvo, a unatoč tome u trenutku nastanka jugoslavenske države tu ideju nije prihvatao ni jedan posto hrvatskog pučanstva), preko one **Veselina Masleše** (da je jugoslavenstvo bilo „intelektualistička politička konstrukcija, bez ikakva uporišta u hrvatskom narodu“) sve do one **Vladimira Bakarića** (da „Jugoslavija 1918. ne bi bila stvorena da se pitao hrvatski narod“).

Uostalom, ni oni Hrvati koji su bili skloni Jugoslaviji nisu htjeli Srbina za gospodara nego za brata, pa su se u dobroj mjeri trijeznili od svog jugoslavenstva. U skladu s prevladavajućim raspoloženjem, već dvadesetih godina prošlog stoljeća velika većina Hrvata glasuje za stranke koje su bile u oštroj oporbi prema jugoslavenskoj državi, unitarističko-centralističkoj politici i srpskome kraljevskom dvoru. To vrijedi ne samo za Hrvatsku stranku prava, nego i za Hrvatsku republikansku seljačku stranku, pa i za Hrvatsku zajednicu koja će se sredinom 1920-ih postupno preoblikovati u Hrvatsku federalističku seljačku stranku te kao takva stupiti u Hrvatski blok koji

Piše:

Darko UTOVAC

će na skupštinskim izborima 1927. osvojiti dva mandata u gradu Zagrebu: jedan pravaški (**Ante Pavelić**) i jedan federalistički (**Ante Trumbić**).

U skladu s time je Pavelić 28. listopada 1927. u svoje i Trumbićevo ime na prvoj sjednici novog saziva Narodne skupštine dao posebnu izjavu prema kojoj se sudjelovanje zastupnika Hrvatskog bloka u skupštini ne može tumačiti kao priznanje i odobravanje faktičnog stanja: „Naprotiv, Hrvatski blok će svim zakonitim sredstvima raditi, da se odnosaj hrvatskog naroda iz temelja izmijeni uspostavom hrvatske državne samostalnosti.“ Ta suradnja Pavelića i Trumbića nastaviti će se i u idućim godinama te ne će prestati ni nakon što Pavelić u siječnju 1929. ode u emigraciju. Sve to pokazuje koliko krhko je bilo uporište jugoslavenske ideologije među Hrvatima.

Postoje, međutim, i u tom pogledu dvije iznimke. Jednu čini klerikalna Hrvatska pučka stranka, kao političko krilo Katoličkog seniorata: ona se je najsporije oslobađala jugoslavenstva te je – na sablazan velike većina Hrvata – kao jedina hrvatska stranka pristala ući u jugoslavensku vladu i nakon skupštinskog atentata 1928. godine. Njezin je predsjednik **Stjepan Barić** postao ministrom socijalne politike u vladi **Antona Korošca**, prvog nesrbina na čelu vlade, imenovanog zato da se nakon atentata pokuša prikriti velikosrpski kareakter jugoslavenskog režima. Time će HPS sebi zadati smrtni udarac: nikad više ne će biti pokušaja organiziranoga stranačko-političkog nastupa katoličkog jugoslavenstva.

Druga su iznimka komunisti. Od izvornih jugoslavenskih unitarističkih pozicija oni pod pritiskom narastanja hrvatskoga narodnog pokreta postupno počinju prihvaćati ideju federalizacije Jugoslavije – dakako, u skladu s *direktivama*

VII. kongresa Kominterne i politikom pučke fronte – pa će 1937. osnovati svoje filijale u Hrvatskoj i Sloveniji. Taj ustupak hrvatskomu narodnom pokretu bio je također prividan, jer nikad nije došlo do federalizacije drugih partijskih organizacija (uključujući SKOJ), a u odnosu na KP Hrvatske i KP Slovenije stajalište jugoslavenske partijske središnjice ovjekovječeno je zapisnikom u kojem stoji: „Suština KPJ ostaje ista. Mijenja se samo taktika da bi lakše došli do širokih masa ugnjetenih naroda. KPJ ostaje internac. [ionalistička] kao i dosada. CK KPH i CK KPS ostaju pod kontrolom CK KPJ.“ Upravo iz tih, taktičkih razloga pokušat će se komunistički publicisti (**M. Krleža**, **A. Cesarec** i dr.) poslužiti **Antom Starčevićem**, njegovim protuklerikalizmom i protugermanskim opaskama kako bi pravaške simbole stavili u službu boljševičke propagande.

To su, dakle, bilo političke pozicije najvažnijih grupacija koje sredinom 1930-ih godina djeluju među Hrvatima – jer je djelovanje političkih stranaka (kao i drugih organizacija) s nacionalnim i vjerskim oznakama ostalo zabranjeno i nakon donošenja Oktroiranog ustava 1931. godine. A kad je nakon atentata u Marseilleu vlast u Jugoslaviji preuzelo Namjesništvo na čelu s knezom **Pavlom Karađorđevićem**, iz zatvora je pred Božić 1934. pušten **Vladko Maček**, a nekoliko mjeseci kasnije raspisani su izbori za Narodnu skupštinu, tzv. petosvibanjski („petomajski“) izbori.

Ondašnji tisak, i hrvatski i inozemni, zabilježio je mnoge zločine i nasilja u predizbornoj borbi. Neke od njih ovjekovječio je i **Rudolf Horvat** u svojoj knjizi *Hrvatska na mučilištu*: pucanje oružnika („žandara“) na seljake u Kravarskome sa smrtnim posljedicama, premlaćivanje veće skupine ljudi u Pitomači, premlaćivanje ljudi, čak i djece u Đurđevcu, premlaćivanje većih skupina seljaka u okolici Krapinskih Toplica, u Zaboku, Sesvetama. U okolici Gospića žandari su pucali na povorku seljaka koja se išla u

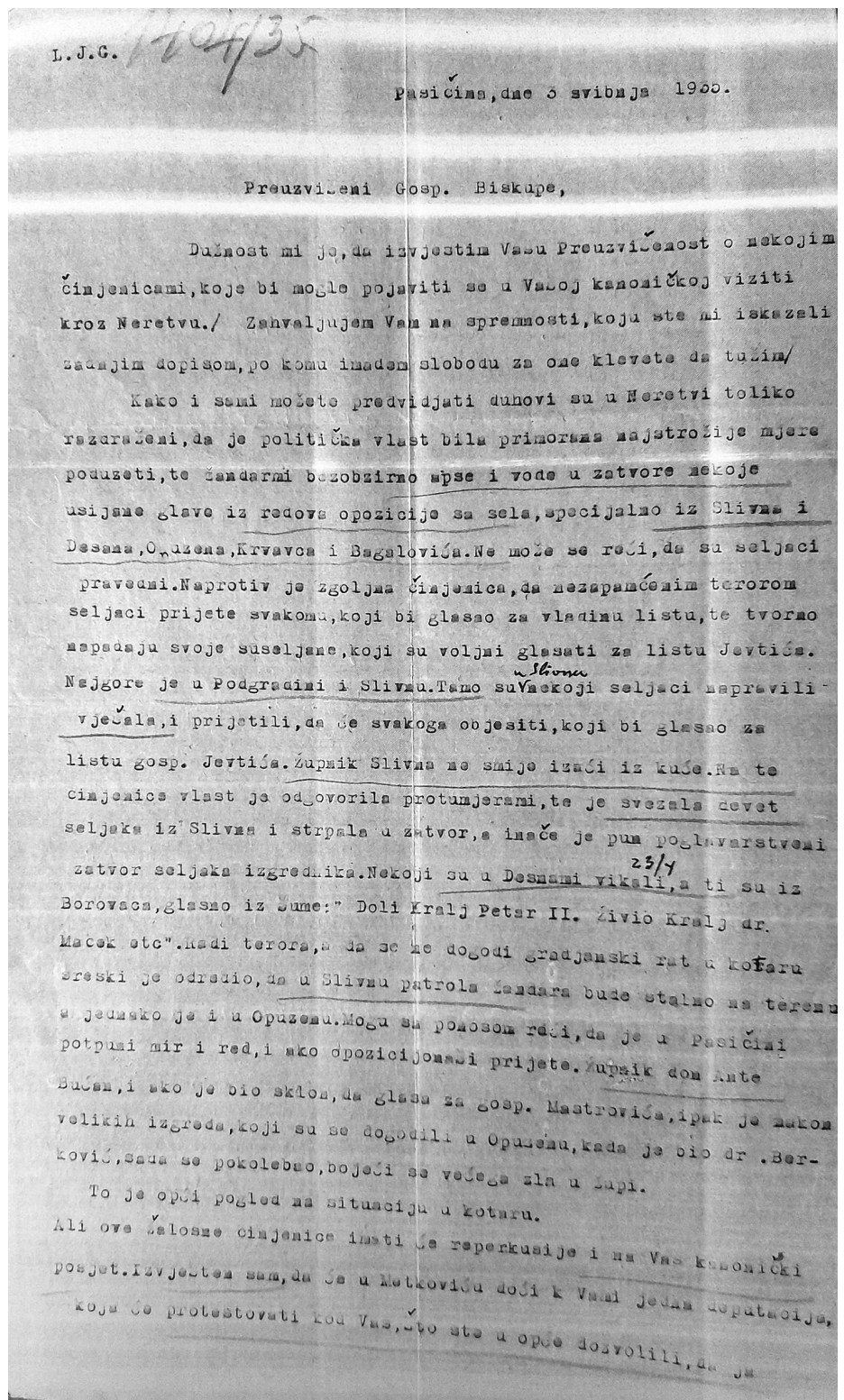
Gospić vlastima potužiti na izborne nepravilnosti. Velik broj ljudi je pogođen metcima, a žandari su ih potom ubadali bajunetama, pucali im već ranjenima iz neposredne blizine u ruke i noge, nekima su lubanje smrskali kundacima. Pritom je više ljudi ubijeno, a najmanje 28 ih je ranjeno. Zabilježena su masovna premlaćivanja ljudi u nekoliko mjesta u okolini Osijeka, ali i na otoku Hvaru gdje su za tu prigodu dovedeni žandari iz Splita uhitili i pretukli 39 seljaka.

Ti podatci su strašni, ali nisu potpuni. Horvat ih je, naime, preuzeo iz predstavlke zagrebačkog nadbiskupa **Antuna Bauera**, ali oni ne obuhvaćaju ne samo podatke iz Bosne i Hercegovine, gdje je žandarski teror bio još gori, nego ne spominju ni mnoge podatke iz južne Hrvatske (naročito ondašnje Primorske banovine), pa tako ni, primjerice, žandarsko otvaranje vatre na seljake u selu Majkovi na Sveto Trojstvo 1935. godine što je rezultiralo jednim ubijenim, trojicom teško ranjenih i nepoznatim brojem lakše ranjenih. Sudskom presudom rodbina ubijenih bila je dužna žandari-
ma nadoknaditi trošak ispaljenih zrna. Takvih slučajeva koji nisu upisani u povijesne knjige ima još nemali broj u svim hrvatskim zemljama.

A unatoč prijetnjama, ucjenama, podmićivanju, fizičkom nasilju i ubojstvima u svim krajevima s hrvatskom većinom – usprkos dokazanu krivotvorenju izbornih rezultata – pobijedila je lista Udružene oporbe kojoj je okosnicu činio i dalje zabranjeni HSS (u BiH su to bili HSS i također zabranjeni JMO).

U kotaru Metković lista Udružene oporbe je te 1935. dobila 77,01 posto glasova, čime je samo kotar Imotski bio ispred nje u postotku glasova danih za nju, dok su, primjerice, u Splitu pobijedili kandidati jugoslavenskog usmjerenja. Ovdje nam kotar Metković koji je obuhvaćao čitav dalmatinski dio neretvanske doline nije zanimljiv samo zbog izbornog rezultata nego i iz drugih razloga. Naime, na režimsku silu Hrvati Neretve su uzvratili – silom.

Jer, kao i u ostatku Hrvatske – kao zaseban pravni entitet Hrvatska tada, doduše, uopće ne postoji, pa se Dalmacija i u službenim publikacijama računa

Izvjешće fra Ante Gnječa biskupu Bonefačiću o prilikama u Neretvi

odvojeno od Hrvatske – u Neretvi bilježimo žandarske zločine, masovna uhićenja, batinanja i suđenja. Žandari su se u to vrijeme neretvanskim krajem kretali isključivo u većim skupinama, daleko brojnijim od redovnog sastava ophodnje. To saznajemo iz izvješća **fra Ante Gnječa** upućenog splitskom i makarskom bi-

skupu **Kvirinu Klementu Bonefačiću**, o čemu će kasnije biti više riječi.

Prvo bilježimo žandarsko pucanje u skupinu seljaka koja je pjevala domoljubne pjesme u Dobranjama pored Bijelog Vira, pri čemu je smrtno stradao **Ivan Veraja**. Na mjestu pogibije mu je izgrađen spomenik koji i danas na tome

budem zamjenik sreskoga kandidata. Hoće li dekan uspjeti, da in odvrati, od toga koraka, da sada ne mogu pozitivno znati, i ako mi je poznato, da Dekan uživa u Metkoviću neograničeno povjerenje opozicije i njenih vođa.

Osim ovoga moglo bi se dogoditi, da u Slivnu ne dođu djeca na svetu Krizmu, a tako i u Baguloviću, jer su roditelji većinom najgori opozicionisti- ekstremiste, koji ne prezaaju pred nikakvim sredstvima, uvjereni, da će nakon šest mjeseci biti proglašena samostalnost "Oslobođenja Hrvatska" sa svojom Vladom i svojim novim novcem "Kuna" koji je - po njihovom mišljenju već skovan- i koji će jedino nakon izbora biti u optjecaju, a da Pavelić sa svojom 200.000 vojnika stoji na granici, da preuzme Vladu u Hrvatskim krajevima na čelu Pribojevića, koji je već imenovan generalisimom hrvatske vojske sa žandarima, kojih dr Maček ima već izvješćenih 10.000. Teritorij nove Hrvatske Države seže do Drine/ tako govore seljaci. Dok su ovakove fantastične ideje kod fanatizovane mase, razumljivo je, da zdravi razum ne radi, pa je i Vas na dočeku iznenaditi, ako susretnete nepovjerenje svojih vjernika.

Pšto nije moguće odgovoriti kanoničku vizitu, a duhovi se ne će onladiti do 10/5, to Vas unapred upozoravam na goranje žalosne pojave vladanja radi.

Moje je mišljenje, da u Metkovićima postupite sa dr Kocićem, kao da se nije ništa ni dogodilo između Vas i Općine, te da mu učinite vizitu na Općini, ali tako udešiti, da Vi dođete onamo u općinu, kada on ne bude u uredu.

Napokon, a tako obično i činite, morate pod svaku cijenu najaviti Banjskoj Upravi, da idete u Neretvu u kanonički posjet, te da da Vam vlast bude potpuno na raspoloženju.

Toliko sam smatrao za dužnost, da Vas obavjestim, jer moguće, da goranje činjenice nijesu Van u opće dole do znaaju.

Vase sam Preuzvišenosti najodaniji sin i čovjek

Fra Ante Gnječ

Završni dio izvješća fra A. Gnječa biskupu o prilikama u Neretvi

mjestu stoji. Zabilježeno je da se žandar koji je ubio Veraju prezivao Pavić, što znači da je mogao biti i Hrvat (premda ima i Srba Pavića, a tako se preziva i jedan od najpoznatijih srpskih književnika u 20. stoljeću). A na sam dan izbora u mjestu Vid žandarska ophodnja je u selu zatekla žene i djecu, dok su muškarci organizirano otišli glasovati u Nova Sela. Iz neutvrđenog razloga žandari su nasrnuli bičevima na žene i djecu koji su se razbjegli. Po povratku sa birališta muškarci su saznali što se dogodilo i odlučili su se osvetiti.

Već spomenuti fra Ante Gnječ u izvješću splitskom i makarskom biskupu prilično detaljno je opisao što se dalje događalo. Inače je fra Ante Gnječ uz dopuštenje tog biskupa bio zamjenik kandidata na vladinoj, **Jevtićevoj** listi za kotar Metković (!). Zacijelo je to razlog zbog kojega on u svom izvješću, koje se čuva u splitskom nadbiskupskom arhivu u uredovnim spisima za 1935., potpuno izostavlja žandarski napad i bavi se isključivo posljedicama, pa proizlazi da opravdava žandarski postupak.

On izvješćuje da su u popodnevним satima na povratku iz Novih Sela u selo Vid stigli jedan žandar i jedan „financ“. Vrlo vjerojatno je da oni nisu bili iz skupine žandara koja je prethodno napala žene i djecu, no bili su dio istog represivnog aparata, pa su ih prema opisu fra A. Gnječa mještani napali. Razbili su kamenjem crijep na kući u koju su se ova dvojica sklonila, pucali na njih iz pušaka i revolvera te ih progonili sve do mosta na izlazu iz sela gdje su se ovi sakrili i utvrdili. Fra A. Gnječ piše, to jest prenosi izjavu žandara, da je u izgredu sudjelovalo više stotina stanovnika Vida. Kada je pala noć, žandar i financ su pobjegli prema Metkoviću dok su mještani pucali za njima.

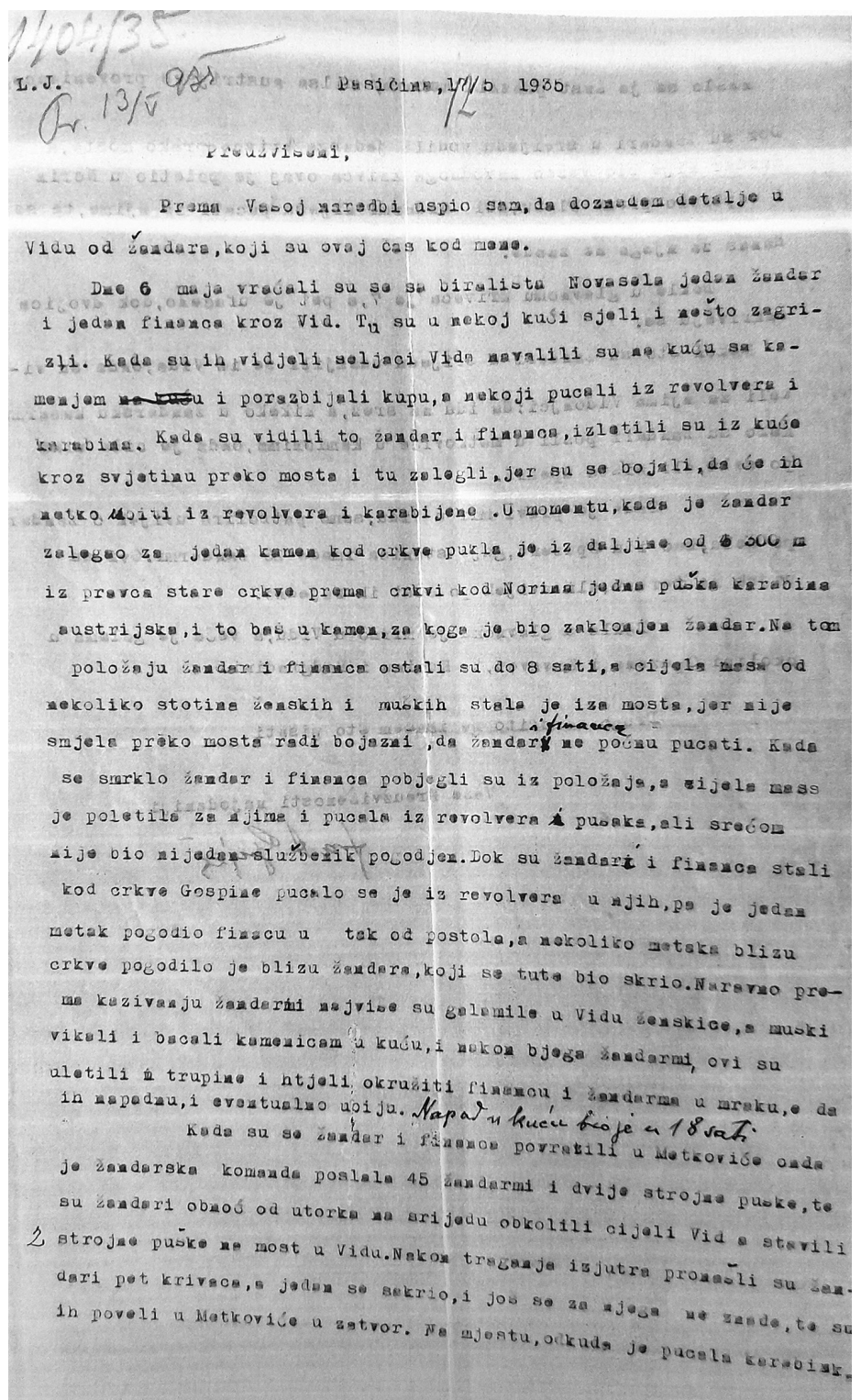
Sutradan su u Vid iz Metkovića stigle znatne žandarske snage, prema fra A. Gnječu čak 45 žandara s dvije strojopuške. Opkolili su mjesto i uhićivali osobe koje su držali odgovornima. Prvog dana su uhvatili sedmoricu muškaraca, a za dvojicom koja su se sakrila još su tragali. Iz članka u *Jadranskom dnevniku* od 17. srpnja 1935. doznajemo da je naposljetku uhićeno puno više od 9 muškaraca, njih skoro 30, te da su suđeni uz ostalo i prema Zakonu o zaštiti države. Sud je po svemu sudeći uvažio argument obrane da je zbog incidenta došlo zbog prethodnoga žandarskog napada, pa je dio seljaka oslobođen, a dio osuđen na kazne po prilici jednake vremenu koje su proveli u istražnom zatvoru. To je vrlo jasan znak da su doista djelovali revoltirani prethodnim žandarskim napadom o kojemu možemo čitati u navedenom broju *Jadranskog dnevnika*, koji fra A. Gnječ ni ne spominje.

Na kraju svog izvješća datiranog 17. svibnja 1935. on navodi da je sada stanje u Vidu mirno, da je uvijek 6 žandara u ophodnji, kao i u Opuzenu gdje je žandarska posada povećana na 26 ljudi. kao mjesta u kojima još traju nemiri označuje Opuzen, okolicu Opuzena, Podgradinu, Komin i Krvavac. U to vrijeme uhićeni su desetci Neretvana koji su u pravilu teško mučeni, premlaćivani, bičevani, žandari su skakali na vezane ljude pognute na pod, a jedan osobiti sadist, **Simo Čalića**, pritom bi pitao: „Šta je bre, je l' ti teško srpsko dete?“ Prebijene i izmučene ljude su žandari, a oso-

bito spomenuti Čalija po završetku mučenja prisiljavali da ispijaju žandarsku mokraću. To su nazivali srpskim čajem. O incidentu u Vidu splitskog i makarskog biskupa Bonefačića u dva navrata je izvijestio i župnik Vida **don Serafin Puratić**, no njegova izvješća koja se također čuvaju u nadbiskupskom arhivu u uredovnim spisima za 1935. poprilično odudaraju od onoga što je izvijestio fra A. Gnječ, pogotovo glede žandarskog ponašanja.

Puno zanimljivije je izvješće koje je fra A. Gnječ poslao biskupu Bonefačiću dva dana prije izbora i prije incidenta u Vidu, a koje se bavi političko-sigurnosnom situacijom u Neretvi. To izvješće je datirano 3. svibnja 1935., a na nj se osvrnuo i **Hrvoje Markulin** u svom radu „Katolička crkva i hrvatski seljački pokret na primjeru Splitske i makarske biskupije od 1935. do 1939.“ objavljenom 2020. u *Crkvi u svijetu*. U tom izvješću fra A. Gnječ pravda masovna žandarska uhićenja „usijanih glava“ iz Slivna, Opuzena, Desana, Krvavca i Bagalovića (tako ih naime naziva sam izvjestitelj, dodajući da su ta uhićenja bila nužna). To objašnjava činjenicom da u tim mjestima pristaje hrvatske oporbe prijete i fizički napadaju svoje sumještane za koje vjeruju da bi mogli glasovati za vladinu listu. Kaže da su seljaci u Podgradini i Slivnu izgradili vješala, te da prijete kako će objesiti svakoga tko bude glasovao za Jevtićevu, to jest vladinu listu. Nadalje tvrdi da je vlast morala odgovoriti na takvo ponašanje i da je uhićeno 9 seljaka sa Slivna koji su odvedeni u zatvor. Nastavlja da je poglavarstveni zatvor pun seljaka izgrednika.

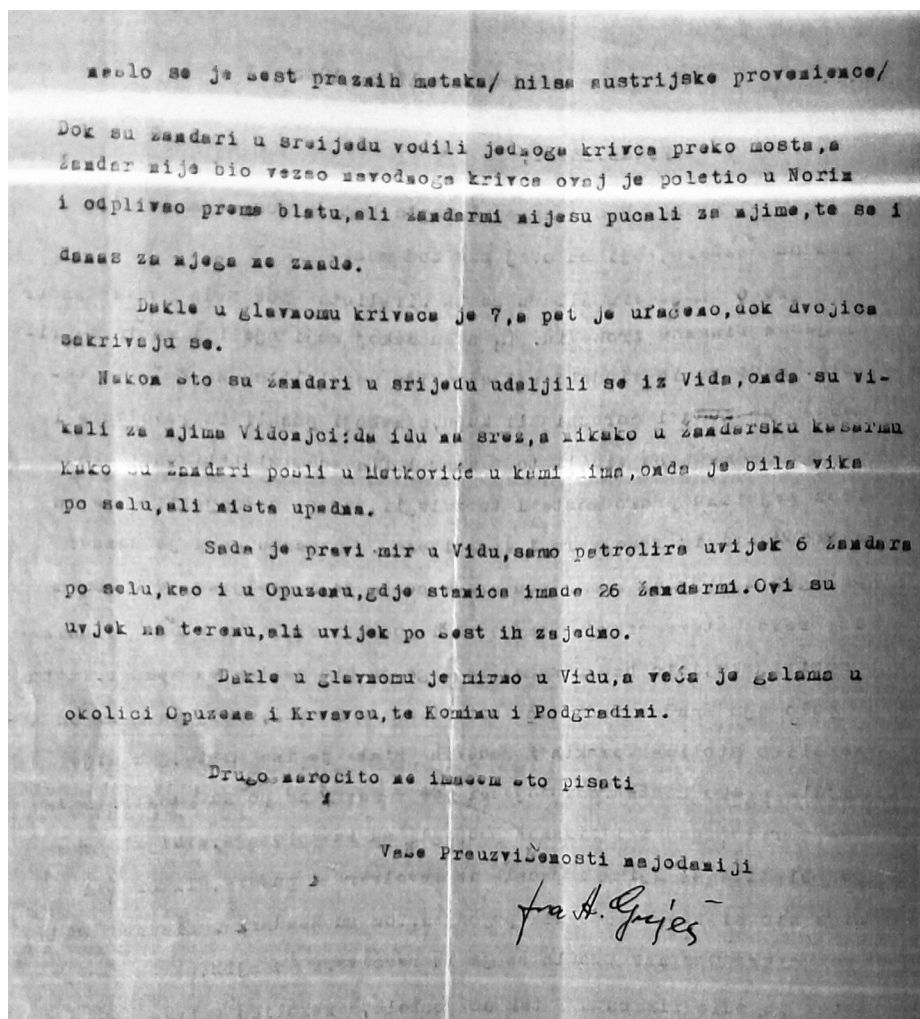
Nažalost, ne možemo sa sigurnošću tvrditi tko su bili uhićenici, no zato na temelju zapisa u *Ljetopisu župe Slivno Ravno* saznajemo da su čelne uloge u organizaciji HSS, kad je rad stranke obnovljen, u slivanjskim zaseocima nedugo poslije opisanih događaja imali **Mijo Mustapić**, predsjednik za čitavo Slivno, te vijećnici za slivanjska sela: **Stipo Utovac** za Slivno, **Tomo Odak** za Zavalu, **Mato Dragobratović** za Rabu, **Luka Bjeliš** za Kremenu, **Grga Sršen** za Trn i **Luka Sršen** za Blace. Iz poslijeratne presude **Luki Proviću** iz zaseo-

Fra A. Gnječ izvješćivao je biskupa o protujugoslavenskom raspoloženju hrvatskih seljaka iz Vida

ka Provići na Slivnu saznajemo da je on bio dva puta osuđivan zbog „Mačekove propagande“, no ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je bio među devetoricom uhićenih koji se navode u spomenutom izvješću. O njemu još znamo da je kasnije vodio Hrvatsku seljačku zaštitu i bio ustaški dužnosnik na Slivnu.

Fra Ante Gnječ spominje da su se koncem travnja iz šume kod Desana mogli čuti povici: „Dolje kralj Petar, živio kralj Maček!“ Zbog toga on izražava bojazan da bi moglo doći do građanskog rata u kotaru Metković, zato pozdravlja činjenicu da je u Slivnu i Opuzenu žandarska ophodnja stalno na terenu. Spominje i

Potpisa fra A. Gnječa jugoslavenskim žandarima

velike izgrede u Opuzenu koje vezuje uz posjet oporbenog kandidata **Josipa Berkovića**, kasnije zastupnika HSS o kojima ništa potanko ne govori, pa je moguće da je o tome izvijestio u nekom od prethodnih izvješća.

Biskup se očito u to vrijeme spremao na pastirski posjet Neretvi pa ga fra A. Gnječ upozorava na to da bi mu mogla pristupiti delegacija Neretvana koja bi prosvjedovali zato što je njemu, dakle fra Anti Gnječu koji je tada bio župnik Pasičine, dozvolio da se kandidira na vladinoj listi. Izražava bojazan da ih dekan neretvanskog dekanata ne će uspjeti odvratiti od toga nauma, jer kako kaže, dekan uživa neograničeno povjerenje oporbe i njezinih vođa. Upozorava biskupa da je prema njegovim informacijama vrlo izgledno da zbog gore navedenoga, a u znak prosvjeda župljani Slivna i Bagalovića ne će dati krizmati djecu. Nastavlja da su Slivanjci i stanovnici Bagalovića

Hrvati Neretve podigli su spomenik Ivanu Veraji, ubijenom u svibnju 1935.

najgori oporbenjaci i ekstremisti koji očekuju da će poslije izborne pobjede biti proglašena slobodna Hrvatska koja će sezati do Drine, sa svojom vladom i novcem koji će se zvati kuna. Izvještava da seljaci Slivna i Bagalovića spominju i Antu Pavelića koji po njima već na granici čeka s hrvatskom vojskom, dok Maček da priprema domovinske postrojbe i već ima spremnih 10 000 žandara. Zaključuje da dok postoje ovakve ideje i fanatične mase, nema mjesta za zdrav razum pa upozorava biskupa da može naići na nerazumijevanje i nepovjerenje vjernika.

Ovo izvješće koje se također čuva u nadbiskupskom arhivu u Splitu među uredovnim spisima za 1935., snažno ukazuje na mogućnost da je uz promidžbu HSS-a već 1935. i promidžba ustaškog pokreta uzela maha među seljacima Slivna, Bagalovića, a vrlo izvjesno i ostalih neretvanskih mjesta. To vidimo iz činjenice da seljaci spominju nezavisnu Hrvatsku s granicom na Drini i uvođenje hrvatskog novca koji se naziva kunom. Samo godinu ranije ustaše su doista u emigraciji iskovale određenu količinu srebrnjaka u promidžbene svrhe, nazvavši ih upravo kunama. Osim toga, ako je vjerovati fra A. Gnječu, seljaci izrijeком i spominju A. Pavelića koji na granici čeka pogodan trenutak da s vojskom oslobodi Hrvatsku.

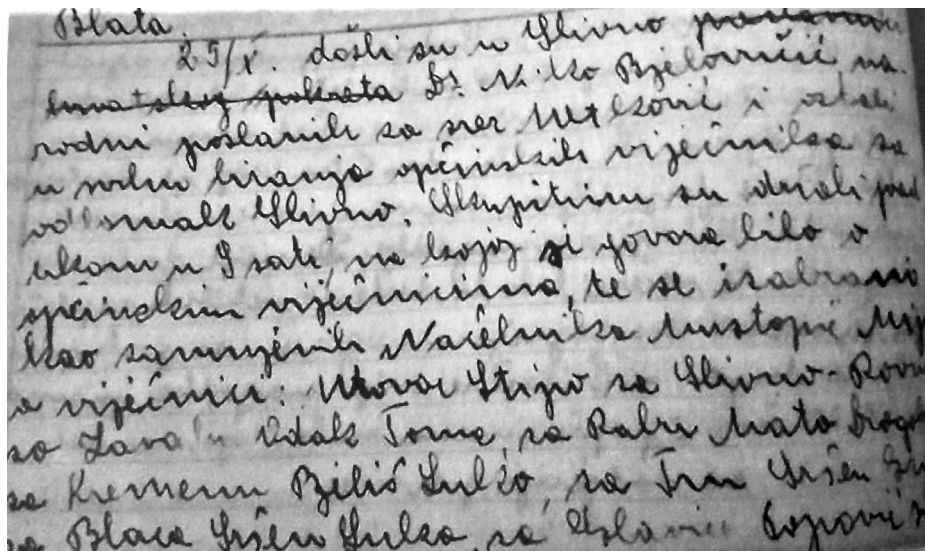
Jasne su to posljedice atentata u Marseilleu, nakon kojega je režim progona i svojom propagandom da svi koji glasuju za Mačekovu listu zapravo glasuju „za Janka pusztu“, nehotice pridonio popularizaciji ustaškog pokreta koji se je ubojstvom kralja **Aleksandra** pokazao kao najodlučniji protivnik jugoslavenske države. U stvarnosti, dakako, ocjene da ustaše mogu svaki tren provaliti preko granice i uspostaviti hrvatsku državnu neovisnost nisu tada bile realne, jer su talijanske vlasti pritvorile Pavelića i **Didu Kvaternika** – koji će domalo, skupa s pukovnikom **Ivanom Perčevićem** – biti osuđeni na smrt u odsutnosti, a ustaše u Italiji su konfinirane na Liparsko otočje te u nekoliko manjih talijanskih gradova. Već ranije je onemogućena ustaška djelatnost u nacional-socijalističkoj Njemačkoj, a nekoliko mjeseci prije atentata postignut

Jadranski dnevnik o suđenju seljacima iz Vida

je i jugoslavensko-mađarski sporazum koji je predviđao raspuštanje ustaškog logora u Janka puszti te onemogućenje ustaške djelatnosti u toj državi. Kako su nakon Marseillea i vlasti drugih europskih zemalja izišle ususret zahtjevi-ma Beograda, ustaška je djelatnost bila ograničena na Sjevernu i Južnu Ameri-ku, ali je istodobno – u potpunosti u ile-gali – strjelovito jačala u samoj domo-vini. Zato će počevši od 1935. doći do diferencijacije na Mačekove i Pavelićeve pristaše, a potonji su – protivice se Ma-čekovu sporazumaštvu – u idućem raz-doblju pokrenuti čitavu seriju ilegalnih publikacija, novina i časopisa.

Teško je, pak, reći tko je donio ustaš-ku promidžbu u onovremenu Neretvu. Znamo da su već tada **Gabrijel Jova-nović** iz Metkovića i **Mato Šuman** iz Komina bili s ustašama u Italiji, gdje će obojica kasnije imati gorka iskustva. Znamo da je novinar, a kasnije politički emigrant i novinski urednik Slivanjac **Petar Tutavac** u to vrijeme prenosio ustaški promidžbeni materijal između Splita i Dubrovnika, o čemu je u emi-graciji vrlo detaljno pisao. Sa Slivna je i **Vice Bjeliš** koji je koncem tridesetih bio mjesni dužnosnik HSS-a na Slivnu, i povjerenik Hrvatskog radiše, no odmah poslije 10. travnja imenovan je ustaš-kim tabornikom općine Dubrovnik što

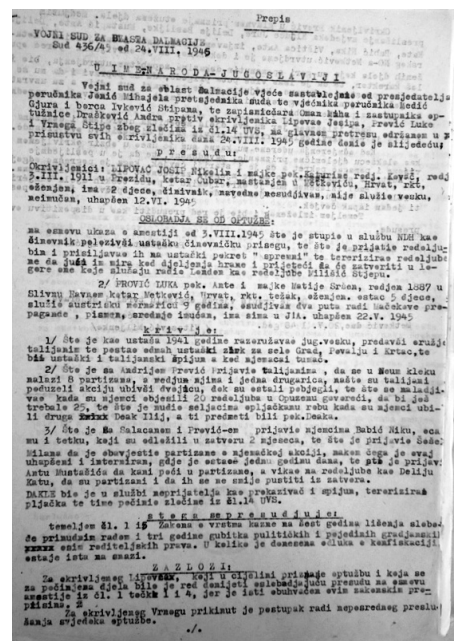
Obnova rada HSS-a zabilježena je i u Ljetopisu župe Slivno Ravno

ukazuje na to da je bio predratni zapri-segnuti pripadnik ustaškog pokreta. Ne smijemo zaboraviti da je na gimnaziji u Metkoviću tada radio profesor zemljopisa **Ante Jelavić** koji je kasnije postao ustaški logornik Metkovića i koji je ned-vojbeno ustašku prisegu položio puno prije rata. Osim toga gotovo svi predrat-ni dužnosnici HSS u Neretvi osim **dr. Nike Bjelovučića** koji je ostao vjeran politici dr. Mačeka pristupili su ustaš-kom pokretu odmah 1941., a znatno manji dio jugoslavenskim partizanima (ali tek 1943.).

Zbog nedostatka gradiva nije moguće s potpunom sigurnošću utvrditi kako je tekao proces odnaka Neretvana onog doba od Mačekove evolucionističke i miroljubive politike, ali je svakako zanimljiva činjenica da su u više nere-tvanskih mjesta – i bez ikakva izravnog ustaškog poticaja – seljaci već 1935. na žandarsku silu bili spremni odgovori-ti silom. Pritom su koristili oružje, pa možda i prijetili vješalima svima oni-ma koji podržavaju beogradski režim. Suprotno tome su se biskupu koji je do-pustio jednom seoskom župniku da se kandidira na vladinoj jugoslavenskoj listi, pa su čak prijetili da će zbog toga bojkotirati sakrament krizme, a navod-no su zazivali i revoluciju koja će doni-jeti neovisnu Hrvatsku s granicom na Drini.

No, izvjesno je da je upravo režim svo-jim nasiljima i zločinima stvorio klimu

u kojoj se tražila *ljuta trava* kao lijek za *ljutu ranu*. To, uostalom, i nije hrvatska posebnost, upravo kao što je svojodobno (1892.) proricao **Franjo Supilo**: „Mogao bi doći dan kad bi se nedopuštena sred-stva tuklo nedopuštenijim sredstvima, jer od neprijatelja, koji ti se glave pri-bliži golim nožem, da ti je skine, braniš se ne kako hoćeš i kako ti pravila zapo-vijedaju, nego kako bolje možeš. To se događa i kod drugih kulturnih naroda, kad im dogori do nokata.“

Presuda Luki Proviću 1945. bilježi da je dva puta osuđivan zbog Mačekove propagande

HRVATSKI DRŽAVNI SABOR 1942.: SPOMENICA SKUPINE ZASTUPNIKA IZ STUDENOGA (U POVODU 80. OBLJETNICE) (VII.)

Nisu, dakle, u Hrvatski državni sabor 1942. ni pozvani niti su u njega ušli predstavnici vjerskih zajednica, premda će se u komunističkoj Jugoslaviji konfabulirati da se „u steno-grafskim zapisnicima prvog zasjedanja t. zv. ‘Hrvatskog državnog sabora’“ nalazi i popis svećenika koji su bili članovi Sabora, među kojima su i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac i đakovački biskup Antun Akšamović.¹ To, naravno, nije bilo točno i toga ni u popisu pozvanih članova niti u *Brzopisnim zapisnicima* jednostavno nema (premda su i u tim zapisnicima i u dnevnom tisku zabilježene pozdravne brzozjavke i čestitke svećenika i redovnika, pa i biskupa),² ali to nije bila zaprjeka da se izmišljotina ponavlja u srpskoj nazovi-historiografiji,³ jer uostalom: jedva da ima ijedna crna laž i kleveta na račun hrvatskog naroda koju je ponavljala velikosrpska propaganda, a da ona nije prethodno osmišljena, formulirana i popularizirana u samoj Hrvatskoj, u redovima tzv. hrvatskih antifašista.

Nisu, dakle, biskupi bili članovi Hrvatskoga državnog sabora, ali se pitanje

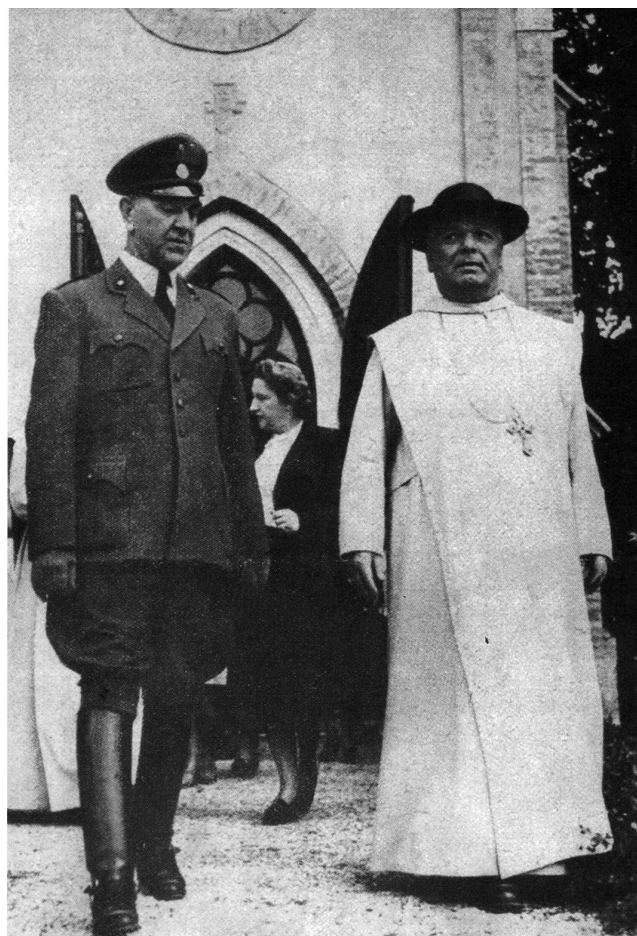
Piše:

Dr. sc. Tomislav JONJIĆ

sudjelovanja katoličkih svećenika u njegovu radu ipak bilo pojavilo. Ni njega se nije moglo riješiti preko koljena, jer je, s jedne strane, u austro-ugarsko doba bilo i dopušteno i uobičajeno da svećenici budu birani u Sabor – štoviše, uoči izbora za bosansko-hercegovački sabor 1910. bila se je vrlo ozbiljna svjetonazorska, staleška i stranačko-politička bitka o priznavanju odnosno uskraćivanju biračkog prava, primjerice, franjevcima u Bosni i Hercegovini (u kojoj bitci je vrlo žustro sudjelovao i sadašnji vrhbosanski nadbiskup dr. Ivan Ev. Šarić) – a s druge je strane i sada, u prvom razdoblju postojanja Nezavisne Države Hrvatske bilo svećenika i redovnika koji su pokazivali žarku želju sudjelovati u javnome, političkom životu mlade države, pa su oni, osobito u prvo vrijeme, zbog nedostatka naobražena kadra mjestimice i preuzimali upravne dužnosti ili se pojavljivali kao službeni ili neslužbeni savjetnici tijela vlasti.

To rodoljubno raspoloženje vidjelo se je navlastito kod nižega svećenstva za koje je jedan od informatora

jugoslavenske izbjegličke vlade Augustin Juretić, inače također katolički svećenik, nekadašnji tajnik Hrvatskoga katoličkog

Ante Pavelić i papinski izaslanik opat Marcione

1 *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb, 1946., 216.-217.

2 Tako je, primjerice, *HN*, 4/1942., br. 364, 28. II. 1942., 7. zabilježio pozdravne brzozjavke, koje su objavljene i u steno-grafskim zapisnicima. Riječ je, među ostalima, o brzozjavkama biskupa Akšamovića, svećenstva imotskog dekanata (s potpisom gvardijana fra Ćirila Ujevića) i makarskih franjevaca. Biskup Akšamović će, doduše, domalo prednjačiti i u odašiljanju pozdravnih brzozjavki te misnoga vina Josipu Brozu u Beograd.

3 Veljko Đ. ĐURIĆ, *Ustaše i pravoslavlje – Hrvatska pravoslavna crkva*, Beograd, 1989., 135.

ženo.⁴ U stvarnosti se je kod mlađega i nižega klera – koji nije bio zatrovan jugoslavenskim iluzijama poput dobrog dijela starijih, a ako je takvih natruha i bilo, brzo ih se je bio oslobodio – radilo o njihovu pristajanju uz hrvatsku državnu neovisnost. Odnosno, kako piše Jure Krišto, radilo se je o tome da je niže svećenstvo „u neposrednom dodiru s narodom, zrcalilo [...] narodne osjećaje te simpatiziralo s ustašama, uspostaviteljima hrvatske države. U tome se nisu razlikovali od ostatka inteligencije; pravnika, liječnika, književnika i drugih profesija. To je bio slučaj kako s biskupijskim svećenstvom tako i s redovničkim.“⁵

Dakle, doista se i među pozvanim članovima Hrvatskoga državnog sabora našlo više katoličkih svećenika, mahom poznatih po svojoj pravaškoj orijentaciji, pa i po formalnom pripadanju bivšoj Hrvatskoj stranci prava. Bili su to Ante Lončarić (Senj), Ivan Mikan (Ogulin), Matija Polić (Bakar / Hreljin), Tomo Severović (Križevci), Stipe Vučetić (Ledenice), kao i neki drugi.⁶ U novim je okolnostima to moglo predstavljati problem, jer Vatikan nije priznao Nezavisnu Državu Hrvatsku, nego je nastavio održavati diplomatske odnose s jugoslavenskom izbjegličkom vladom, a kako su do Rima rano počeli dolaziti glasovi o nemirima i sukobima u Hrvaskoj – pa i klevete na račun Hrvata uopće, a svećenika i redovnika napose – već 1941. su iz Vatikana dolazili nedvosmisleni, pa i oštri naputci svećenicima i redovnicima da se povuku iz politike, napose iz ustaškog pokreta.

Zagrebački je nadbiskup Alojzije Stepinac očito bio na vrijeme obaviješten da bi se među članovima Hrvatskoga državnog sabora mogli naći i svećenici njegove nadbiskupije, pa je 4. veljače 1942., dakle

i prije nego što je objavljen popis pozvanih na preuzimanje vjerodajnica, uputio okružnicu o svećeničkom sudjelovanju u politici. Naglašavajući svoje protivljenje i zabranu, on se je pritom pozvao i na naputke i odredbe nadbiskupa Bauera iz 1935. te analogne svoje smjernice iz 1938. godine.⁷ A kad su se u proglasu predsjednika Vrhovnog suda Nikole Vukelića od 7. veljače 1942. našla i četvorica svećenika Zagrebačke nadbiskupije koji su pozvani preuzeti mandat u Hrvatskome državnom saboru (daruvarski župnik Mijo Ettinger, farkaški župnik Ante Irgolić, koprivnički župnik Stjepan Pavunić te đelekovečki župnik Franjo Škrišnjar),⁸ nadbiskup Stepinac nije mirovao.

Već sutradan, 8. veljače 1942., on se je opširnim pismom obratio državnom poglavaru – ne Vukeliću, jer je vrlo dobro znao da nije Vukelić onaj koji odlučuje u tako osjetljivim stvarima! – tražeći da se njegovi svećenici „oslobode dužnosti narodnih zastupnika“.⁹ I pritom se je nadbiskup pozvao na spomenute okružnice iz 1935. i 1938. kojima je svećenicima bilo zabranjivano neposredno sudjelovanje u političkom životu (pa i u redovima Hrvatske seljačke stranke), jer je, kako kaže, bio uočio da se time stvara zla krv i zanemaruju pastoralne dužnosti. Zato, ističući kako će radije podnijeti „neosnovane prigovore“ nego ugroziti istinske interese i Crkve i domovine, nadbiskup u tom pismu ističe: „Ja, Poglavlne, moram stajati i danas na istom stajalištu, uoči otvorenja Hrvatskog Sabora. Za ono malo /koristi/, koju donesu svećenici političari, ne isplati se nanijeti

dvaput više štete i Crkvi i domovini, zanemarivanjem svećeničkih dužnosti, bili ti svećenici pripadnici HSS ili ustaškog pokreta.“¹⁰

Međutim, pri predaji i ovjerovljenju vjerodajnica u Saboru su 23. veljače 1942. ovjerovljene vjerodajnice župnicima Etingeru (u saborskom zapisniku navedenom pod rednim br. 32), Irgoliću (98.) i Pavuniću (116.), baš kao i svećenicima iz drugih biskupija: Ivanu Mikanu (36.), Tomi Severoviću (83.)¹¹ te Stipi Vučetiću (139).¹² Kanoniku Anti Lončariću poziv u prvi mah nije bio uručen zbog prometnih neprilika,¹³ pa je vjerodajnice predao naknadno (ali istoga tog dana) te se one ovjerovljene pod rednim brojem 142.¹⁴ Očito su ovjerovljene i vjerodajnice popa Matije Polića, jer se u brzopisnim zapisnicima za 25. veljače 1942. navodi kako on na tu sjednicu nije došao „iz tehničkih razloga“: činovnik talijanskog redarstva u Bakru oduzeo mu je, naime, propusnicu koju mu je bio izdao riječki talijanski prefekt.¹⁵

A dok je predsjedništvo Sabora odlučilo poduzeti korake kako se incidenti poput ovoga s Polićem ne bi ponovili, nadbiskupovo je upozorenje ipak imalo odjeka, jer nitko od svećenika njegove nadbiskupije nije postao članom nekog od saborskih odbora – jamačno ne zato što ih saborsko vodstvo u njima ne bi htjelo vidjeti – dok su u njih ipak ušli svećenici tadašnje Senjsko-modruške biskupije Mikan (Odbor za nastavne poslove) i Lončarić (Odbor za pravosudne i bogoštovne poslove),¹⁶ baš kao što će u većinu tih odbora ući i muslimanski članovi Sabora.

Ako je kod katolika prihvaćanje države bilo samorazumljivo, pa su i zbog toga

4 Lj. BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943. Izvještaji informatora o prilikama u Hrvatskoj*, Zagreb, 1985., 161.

5 J. KRIŠTO, *Sukob simbola. Politika, vjere i ideologije u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zagreb, 2001., 95.

6 Netočna je tvrdnja jugoslavenske komunističke propagande da ih je bilo čak dvanaest, među njima i dvojica biskupa. (*Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima*, 217.)

7 J. KRIŠTO, *Sukob simbola*, 97. Nije se, naime, Stepinac mogao 1942. pozvati na „odredbe nadbiskupa Bauera iz 1935. i 1938.“, jer je Bauer umro 7. XII. 1937., pa iduće godine nije mogao donijeti nikakve odredbe.

8 Ettinger i Pavunić, baš kao i Polić i Vučetić, bili su zastupnici birani u bivši Sabor Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, pa je to bilo pravno uporište njihova uvrštenja u popis pozvanih članova Hrvatskoga državnog sabora.

9 Pismo nadbiskupa Stepinca poglavniku Paveliću, u: J. KRIŠTO, *Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945. Knjiga II. – Dokumenti*, Zagreb, 1998., 149.-150.

10 Isto. Vrijedi na ovome mjestu podsjetiti na slično negodovanje crkvenih vlasti u povodu izravnoga političkog angažmana pojedinih svećenika oko 1990. godine.

11 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 10.-11.

12 Isto,

13 Isto, 12.

14 Isto.

15 Isto, 49., 50.

16 Isto, 14.-15., 174.

i zbog svojega ranijega saborskog mandata katolički svećenici očekivano bili pozvani sudjelovati u radu obnovljenog Sabora, državni su obziri zahtijevali da se pri sastavljanju popisa članova tog tijela vodi računa i o drugim narodnim i vjersko-konfesionalnim skupinama.

Tako je bilo važno da u Saboru budu zastupljeni predstavnici odnosno sunarodnjaci glavnoga hrvatskog saveznika, domaći Nijemci – pa će Njemačka narodna skupina dobiti dva svoja predstavnika, Branimira Altgayera iz Osijeka te Ferdinanda Gasteigera iz Zagreba – ali je bilo važno pokazati kako se i pravoslavcima priznaje pravo na zastupljenost u Saboru. Bilo je već ranije glasova da se razmišlja o osnivanju Hrvatske pravoslavne crkve, ali se izbor saborskih zastupnika nije ograničio na Hrvate pravoslavne vjeroispovijesti, nego je obuhvatio i one pravoslavce koji su bili poznati kao Srbi. Štoviše, upravo oni će postati članovima Sabora.

Izvjestitelj jugoslavenske izbjegličke vlade Stjepan Gaži pisao je kako u Saboru sjede petorica „Srba pravoslavaca“, navodeći ime samo dvojici: bivšem podbanu dr. Svetislavu Šumanoviću te odvjetniku dr. Savi Besaroviću,¹⁷ izdanku stare i utjecajne sarajevske srpske obitelji, inače Pavelićevu prijatelju iz mladosti. U stvarnosti su u radu Hrvatskoga državnog sabora 1942. sudjelovala četvorica pravoslavaca: dvojica živućih zastupnika posljednjega Hrvatskog sabora iz 1918. godine (spomenuti bivši podban Šumanović te barun Josip Rajačić, nekadašnji član Srpske samostalne stranke, biran 1906. i 1913. na listi Hrvatsko-srpske koalicijske), kao i dvojica zastupnika koji su na izborima 1938. izabrani na Stojadinovićevoj listi: spomenuti Besarović te Uroš Doder, koji je u ovo vrijeme bio općinski načelnik Buloga, danas dijela grada Sarajeva.

Rajačićovo se ime, doduše, ne spominje među ona 204 prvotno pozvana čla-

na Sabora, ali je na saborskoj sjednici 25. veljače pročitana njegova brzojavka, u kojoj kaže da osobitom čašću smatra službeni poziv da kao član Sabora nazoči njegovu otvorenju, „jer u tome vidim priznanje s najmjerodavnije strane za svoje dosadašnje odlučno držanje na dobrobit naše domovine“, pa dodaje:

„Mnogo žalim, što bolešću spriječen ne mogu doći, da bih, radeći za probitke hrvatskog naroda, mogao tražiti i zaštitu svoga naroda.“¹⁸ Nije, dakle, bilo nikakve dvojbe da se barun Rajačić i sada izjašnjava Srbinom.

A dok je dio njemačkih paramatrača, obavještajaca i vojnih časnika i dalje gudio staru pjesmu koja je imala opravdati davnašnji zahtjev za uvođenjem njemačke vojne uprave u Hrvatsku – da je hrvatska vlada nesposobna uspostaviti mir te da je i sama ogrezla u zločine – drugi su povoljno ocjenjivali i sazivanje Sabora i činjenicu da su u njegovu radu sudjelovali i neki pravoslavni zastupnici. Na kraju saborskog zasjedanja u prosincu 1942. ni Pavelić – i inače

čovjek sposoban nastupati odmjereno i pragmatično – nije propustio prigodu da se posebno zahvali i njemačkim i pravoslavnim članovima Sabora na njihovu doprinosu i konstruktivnu saborskom radu.¹⁹

U međuvremenu je već bila osnovana Hrvatska pravoslavna crkva te je nastupilo dalekosežno smirivanje hrvatsko-srpskih odnosa. No, u postojećim je okolnostima od saborskog članstva nekolicine katoličkih svećenika te nekoliko pravoslavnih zastupnika ograničena ugleda i utjecaja, u političkom smislu puno važniji bio odabir muslimanskih zastupnika u Hrvatski državni sabor. On je uvelike nadilazio činjenicu da u članstvo Sabora – pored prvaka bivšega HSS-a – nije mogao biti pozvan (pa nije ni pozvan) najutjecajniji muslimanski političar tog doba, predsjednik bivše Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO) Džafer-beg Kulenović, inače čovjek s bogatim parlamentarnim i uopće političkim iskustvom.²⁰

Premda poznat po svojoj hrvatskoj nacionalnoj orijentaciji, Kulenović nije dolazio u obzir za članstvo u Saboru već zbog toga što je prije rata bio ministar i u beogradskoj vladi, a nakon što je na izborima 1938. bio izabran na listi Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ), dao se je u studenome 1939. – poput Mačeka – već spomenutom (nezakonitom) odlukom („ukazom“) Namjesništva imenovati senatorom.²¹ To ga je učinilo nepodobnim za preuzimanje saborskog mandata, premda je u to doba već mjesecima bio potpredsjednik

17 Lj. BOBAN, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941-1943.*, 46.

18 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 50.

19 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 188.

20 Kulenović je na izborima 1935. bio kandidat JMO-a na Mačekovoj listi u Žepču, a 1938. je na Stojadinovićevoj listi osvojio mandat u Žepču i u Gradačcu, pa je zadržao mandat u Gradačcu (jer mu je tamo zamjenik bio Srbin), a mandat iz Žepča prepustio je Ibrahimu Krupiću. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 191., 420)

21 *Senatori Kraljevine Jugoslavije. Biografski leksikon*, 171.-174.

Hrvatske državne vlade.²² Potonji položaj, na kojem je naslijedio svog brata Osmana, slao je, naravno, puno važniju političku poruku od uvrštenja u popis članova Hrvatskog državnog sabora, ali je i kod izbora potpredsjednika vlade i kod sastava Sabora Pavelić pokazao političku vještinu i pragmatizam.

Nastojeći, naime, da pridobije središnju muslimansku struju oko JMO-a, on je u velikoj mjeri ne samo praktično žrtvovao drugu, hrvatsku nacionalističku struju koja je među muslimanima sazrela već početkom stoljeća ili između dvaju svjetskih ratova (Ademaga Mešić, Hakija Hadžić i sl.) te je desetljećima zastupala hrvatsku narodnu i državnu misao – za razliku od središnje muslimanske struje oko JMO-a – nego je državna propaganda uporno veličala tobožnje hrvatstvo JMO-a, a sâm je državni poglavar lako prešao preko Kulenovićeve ministarskog položaja u jugoslavenskim vladama.

Zato je na članstvo u Saboru pozvana većina zastupnika JMO-a izabrana na skupštinskim izborima u prosincu 1938., kao i – analogno modelu primijenjenom kod poziva prvacima Hrvatske seljačke stranke – neki muslimanski kandidati s tih izbora koji nisu osvojili mandate. Velika većina njih se odazvala pozivu, pa su u Hrvatskome državnom saboru 23. veljače 1942. ovjerenjeni mandati više muslimana, većinom pripadnika bivšeg JMO-a. Kako se o njima – ne računajući poznatoga hrvatskog rodoljuba, mecenu i političara Ademagu Mešića te njegova suradnika Aliju Šuljka – u hrvatskoj historiografiji uglavnom malo znade, potrebno je ukratko opisati njihov politički put.

To su, naime, bili: Ismet-beg Begtašević (red. br. 11),²³ Ferid-beg Cerić (12.),²⁴ Bećir Đonlagić (113.),²⁵ Hifzija Gavran-Kapetanović (52.) koji je 23. veljače izabran drugim potpredsjednikom Sabora,²⁶ Ismet-beg Gavran-Kape-

tanović (51.),²⁷ Fetah Krupić (137.),²⁸ Mesud Kulenović (112.),²⁹ Adem-aga

devetogodišnji gubitak građanskih prava. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 397., 402., 420., 771.-772., 801.-802.)

23 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 10. Ismetbeg Begtašević, iz Glogove, kotar Srebrenica, na izborima u svibnju 1935. izabran kao srebrenički kotarski kandidat JMO-a na Mačekovoj listi, potom kao član JMO-a djelovao u JRZ-u; na izborima 1938. kandidiran je kao predstavnik JRZ-a u Srebrenici, gdje je i osvojio mandat. Već tijekom rata prihvatio suradnju s jugoslavenskim komunistima, pa je u studenom 1943. postao vijećnikom AVNOJ-a. Ušao je i u ZAVNOBiH, ali je u ljeto 1944. prihvatio amnestiju koju su proglasile hrvatske državne vlasti te prekinuo suradnju s jugoslavenskim partizanima. Zato je isključen iz ZAVNOBiH, a nakon zauzimanja Tuzle u listopadu 1944. jugoslavenski partizani su ga smaknuli bez suđenja. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 276., 397., 419.-420., 784.-786., 788., 792.-793.)

24 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 10. Feridbeg Cerić, iz Bosanskog Novog. Na izborima 1938. kandidiran kao predstavnik JRZ-a u Bosanskom Novom, gdje je i osvojio mandat. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 397., 420.)

25 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 11. krivo ga navode kao „Džonlagića“. Trgovac iz Tešnja. Na izborima 1935. bio kandidat JMO-a na Mačekovoj listi u Dobruju; kasnije banovinski izaslanik JRZ-a za Vrbasku banovinu u Glavnom odboru JRZ-a u Beogradu. Na izborima 1938. kandidiran kao predstavnik JRZ-a u Dobruju i Tešnju, a mandat osvojio u Tešnju. Optužen 1945. zbog ulaska u Hrvatski državni sabor, ali oslobođen, pa preseljava u Zagreb, odakle 1947. bježi u emigraciju te 1951. umire u Parizu, prethodno pristupivši Jugoslavenskom narodnom odboru i nastupajući u obranu Jugoslavije. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 191., 309., 397., 420., 422., 806.-807., 814.-815.)

26 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 10. Prema proturječnim podacima Z. Hasanbegovića, na izborima 1938. kandidiran kao predstavnik JRZ-a ili kao jedan od dvojice suprotstavljenih kandidata muslimanskog JRZ-a u Konjicu, pa nije odnosno jest izabran (očito je točno potonje). Sudionik sastanka muslimanskih prvaka s Nikolom Mandićem koncem travnja 1944. u Sarajevu, uhićen odmah po ulasku Jugoslavenske armije u Sarajevo te osuđen na šest godina strogog zatvora i

27 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 10. Ismetbeg Kapetanović, veliki župan iz Sarajeva. Na izborima 1935. bio kandidat JMO-a na Mačekovoj listi u Foči i Čajniču. Uoči izbora režim ga protjerao iz izbornih kotara. Bio jedan od osam zastupnika JMO s Mačekove liste koji je izabran u Narodnu skupštinu. Mandat je osvojio u Čajniču. Na početku nezadovoljan ulaskom JMO-a u JRZ, ali 1936. postaje jedan od tri tajnika banovinske konferencije JRZ-a za Drinsku banovinu. Na izborima 1938. kandidiran kao predstavnik JRZ-a u Foči i Čajniču, pa je u oba kotara osvojio mandat. Godine 1939. postao potpredsjednik banovinskog odbora JRZ-a za Drinsku banovinu. Sudionik sastanka s Osmanom Kulenovićem kao potpredsjednikom hrvatske vlade u svibnju 1941., u rujnu te godine postaje velikim županom velike župe Vrhbosna. Sudjeluje na sastanku muslimanskih prvaka s Nikolom Mandićem koncem travnja 1944. u Sarajevu, a krajem svibnja 1945. osuđen je na deset godina prisilnog rada, trajan gubitak građanskih prava i konfiskaciju imovine. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 191., 192., 197., 236., 279., 311.-312., 397., 420., 597., 748., 752.-753., 771.-772.)

28 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 12. Fetah Krupić, iz Bosanske Krupe. Na izborima 1938. kandidiran kao predstavnik JRZ-a u Bosanskoj Krupi gdje je i osvojio mandat. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 397., 420.)

29 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 11. Mesud Kulenović, novinar iz Banja Luke, izraziti Mačekov pristasa. Na Mačekovoj listi 1935. u Bihaću dobio 1802 glasa i ostao bez mandata. Usprkos znatnom broju glasova nije osvojio mandat ni 1938., a nastupio je na Mačekovoj listi u Ključu. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 314.-315., 422., 761.) Bio je jedan od 19 članova saborskog izaslanstva koje je 23. II. 1942. pozvalo i dopratilo Pavelića u saborsku zgradu, a istog je dana izabran jednim od četvorice saborskih bilježnika te je kao član predsjedništva Sabora nastavio obnašati svoju dužnost i nakon 1942. Bio je također izvijestitelj saborskoga Upravnog odbora. (*Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 4., 12., 15., 188.) Jugoslavenski informatori su već u proljeće 1942. širili glasove da su mu ustaše ubile sina. (Lj. BOBAN, *Hrvatska u arhivima*

22 Iako Oktroirani ustav (1931.) nije izriječno propisivao nespojivost senatorskog i zastupničkog mandata, Jovan STEFANOVIĆ, *Državno pravo IV. Skripta. Stenografirana predavanja g. prof. dra J. Stefanovića*, Zagreb, 1940., 101.-102. zastupao je shvaćanje da ta nespojivost proizlazi već iz dvodomnosti Narodne skupštine. Budući da Hrvatski državni sabor nije bio dvodoman, to načelo se u njegovu slučaju nije moglo primijeniti na taj način.

Mešić (42.), Muhamed Omerčić (14.),³⁰ Nezir Spahić (22.)³¹ i Hamdija Šahinpašić (13.).³² Nije tog dana mogao biti ovjerovljen mandat pozvanim članovima Hrvatskoga državnog sabora Aliji Šuljku niti Ibrahimu Krupiću,³³ jer je njihov položaj djelatnoga državnog ili samoupravnog činovnika bio nespojiv s obavljanjem zastupničke dužnosti na koju su bili također pozvani.³⁴

No, nije ovjerovljen mandat ni Muja-
gi [zapravo: Mustafa] Tafri, jer njemu ni
poziv niti vjerodajnice nisu uručeni.³⁵

izbjegličke vlade 1941-1943., 49.)

30 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 10. Rodom iz Tuzle. Ministar Mehmed Spaho kao izabrani kandidat na izborima iz prosinca 1938. prepustio mu mjesto kao zamjeniku u Zenici. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 397., 420.)

31 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 10. Općinski načelnik Orahovice, kotar Zenica, na izborima 1938. kandidiran kao jedan od dvojice suprotstavljenih kandidata muslimanskog JRZ-a u Zenici. Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 397., 420. navodi proturječne podatke: da nije izabran i da je osvojio mandat. Točno će biti potonje.

32 U *Brzopisnim zapisnicima Prvog zasjedanja*, 10. krivo naveden kao „Spahinpašić“ (dok mu se na str. 14. prezime navodi uredno među članovima Odbora za nastavne poslove). Iz Rogatice, ušao u jugoslavensku Narodnu skupštinu 1938. kao zamjenik Hifzije Gavrankapetanovića, koji mu je prepustio jedan od dva osvojena mandata, onaj u Rogatici. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 420.)

33 Ibrahim Krupić, iz Žepča, državni veterinar. Na izborima 1938. kandidiran kao predstavnik JRZ-a u Sanskome Mostu. Nije izravno izabran zbog podjele muslimanskih glasova, ali je ušao u Narodnu skupštinu kao zamjenik Džafera Kulenovića, koji mu je prepustio jedan od dva osvojena mandata, onaj u Žepču. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 397., 420., 422., vidi i str. 651.)

34 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 11.

35 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 50. Tafro je na izborima 1938. ušao u skupštinu, jer mu je Ismet Gavrankapetanović kao zamjeniku prepustio mandat u Foči, dok je zadržao onaj u Čajniču. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska musliman-*

Saborski stenograf 25. veljače bilježi riječi predsjedatelja tadašnje sjednice, dr. Josipa Berkovića: „Koliko čujem, izgleda, da je on [Tafro] zarobljen od strane partizana-četnika.“³⁶ Slično se je, ili još gore, dogodilo zastupniku Zuhdiji Hasanefendiću koji se i u popisu pozvanih članova Sabora i u prvim saborskim zapisnicima vodi pod krivim imenom „Zuladija“.³⁷ Nije došlo do ovjerovljenja ni njegova mandata, jer je za njega od kotarske oblasti Vlasenica prispjela obavijest da je „poginuo od četničke ruke“, pa su mu članovi Sabora na istoj sjednici odali počast dvjema minutama šutnje.³⁸

Objavljeni saborski zapisnici navode da su na svečanoj saborskoj sjednici 11. travnja 1942. ovjerovljeni mandati još petnaestorice članova Sabora. U međuvremenu su, u ožujku odnosno početkom travnja četrnaestorica zastupnika – listom su to bili pristaše bivše Hrvatske seljačke stranke – vratila vjerodajnice, pa je predsjedništvo Sabora donijelo odluku o prestanku njihova mandata.³⁹ Na njihovo su mjesto stupili novi, a među petnaesticom novih članova bila su i dvojica muslimana: Husein Ćumavić i Hamid Kurbegović.⁴⁰

Prostor za njihov ulazak u zastupničke klupe otvorila je tužna Hasanefendićeva i Tafrina sudbina, a obojica su, prema Hasanbegoviću, u Sabor ušli kao Kulenovićevi pristaše, kako bi se dodatno ojačala njegova struja među Muslima-

ska organizacija 1929.-1941., 420.)

36 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 50.

37 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 50., 78. Hasanefendić, posjednik iz Vlasenice, na izborima 1938. bio je kandidiran kao predstavnik JRZ-a u Vlasenici, gdje je i osvojio mandat. (Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 397., 420.)

38 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 50.

39 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja*, 174.

40 Isto, 181.

Džafer Kulenović, potpredsjednik hrvatske državne vlade

nima.⁴¹ Ćumavić je, naime, na izborima 1935. bio kandidat JMO-a na Mačekovoj listi u Zvorniku, pa je tamo i pobijedio na izborima, postavši jednim od osam kandidata JMO-a s Mačekove liste koji su osvojili mandat. U vrijeme konkordatske borbe sredinom 1930-ih godina četnici su mu prijetili zbog glasovanja za konkordat, a kao kandidat JMO-a na listi JRZ-a ponovno je 1938. kandidiran u Zvorniku, ali tada nije osvojio mandat,⁴² baš kao ni Kurbegović.⁴³

Ovjerovljenjem saborskoga članstva toj petnaestorici zastupnika 11. travnja 1942. u biti je definiran ustroj i sastav Hrvatskoga državnog sabora. U međuvremenu su u saborskim klupama bili već doneseni neki važni zaključci i zasnovani novi pothvati.

(nastavit će se)

41 Z. HASANBEGOVIĆ, *Jugoslavenska muslimanska organizacija 1929.-1941.*, 761.

42 Isto, 191., 197., 348.-349., 397.

43 Isto, 761.

LORKOVIĆ: PRAVO MAKEDONACA NA MANJINSKU ZAŠTITU

NEPOZNATA KNJIGA MLADENA LORKOVIĆA (I.)

Hrvatski političar **Mladen Lorković** rođen je 1. ožujka 1909. u obitelji **Ivana Lorkovića** (1876.–1926.) – također političara koji je u javni život ušao kao jedan od prvaka hrvatskog naprednjaštva. Njegov otac **Blaž** (1839.–1892.) bio je hrvatski pravnik i ekonomist, sveučilišni nastavnik, rektor Sveučilišta i član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, jamačno najpoznatiji hrvatski ekonomist XIX. stoljeća. U političkom je pogledu pripadao obzorašima, pristašama jugoslavenske ideje – samo takvima su, uostalom, bile i namijenjene akademijske stolice – pa je sličnim stopama krenuo i sin mu Ivan.

On je 1897. u ime prethodne godine formirane Ujedinjene hrvatske i srpske akademske omladine, sa **Svetozarom Pribićevićem** uredio almanah *Narodna misao*, posvećen „narodu svome hrvatskog i srpskog imena“ te objavljen dijelom na latinici, a dijelom na ćirilici. Središnji tekst tog zbornika činio je članak ideološki izgrađenog i intelektualno superiornog Pribićevića, tiskan na ćirilici pod naslovom „Misao vodilja Srba i Hrvata“, u kojem se otvoreno zastupa ideja tzv. narodnog jedinstva. O ideji tzv. narodnog jedinstva jasno je govorio i uvodnik koji je potpisao **Dušan Mangjer** (na lanjskoj proslavi S. Miletića, navodi se u tom uvodniku, grijali su nas zajednički ideali – ne sloga, nego narodno jedinstvo Hrvata i Srba!), a jednako intonirani bili su i prilozi ostalih suradnika, među kojima je naročito ambiciozan bio onaj o **Franjo Račkome**, u kojem se je upravo Lorković vehementno obračunao s hrvatskim državnim pravom – iz jugoslavenske i srbohrvatske perspektive glavnim kamenom smutnje i prepreke hrvatsko-srpskomu narodnom jedinstvu! – te istodobno sročio krajnje nekritičnu apologiju slavenstva.

Suradivao je idućih godina Ivan Lorković i u nizu drugih naprednjačkih publikacija koje su dosljedno zastupale ideju tzv. hrvatsko-srpskoga narodnog jedinstva, a 1904. će se naći u najužem krugu osnivača

Preveo i priredio:
Dr. sc. Tomislav JONJIC

Hrvatske pučke napredne stranke te pokretača *Hrvatskoga naprednjačkoga nakladnog i tiskarskog dioničkog društva*, koje će od 1. listopada 1905. preuzeti objavljivanje zagrebačkoga *Pokreta* kao dnevnoga lista. U skladu sa svojim naglašenim protuklerikalizmom – uvelike natrunjenim masarikovštinom i slobodnozidarskim idejama – te svojim već tradicionalnim zalaganjem za tzv. hrvatsko-srpsko narodno jedinstvo, Hrvatska pučka napredna stranka ušla je te godine u novoformiranu Hrvatsko-srpsku koaliciju. Tu koaliciju će s hrvatske nacionalističke strane s pravom optuživati da je već tada pokazala spremnost prepustiti Bosnu i Hercegovinu srpskom utjecaju, a u idućem je razdoblju bila nesumnjivo jedna od glavnih poluga prodora jugoslavenske ideje i instrumenata stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine.

No, nakon stvaranja jugoslavenske države Ivan se je Lorković ipak našao među onim nezadovoljnicima – više nezadovoljnicima njezinim unutarnjim ustrojem nego samom državom – koji su 1919. osnovali Hrvatsku zajednicu, stranku koja je pristajala ne samo uz monarhističko uređenje, nego i uz unitaristički ustroj države. Pritisnuti razvojem događaja i sve većim nezadovoljstvom Hrvata, zajedničari će postupno prihvaćati i republikanstvo i federalistički preustroj Kraljevine SHS, pa će s **Radićevom** Hrvatskom republikanskom seljačkom strankom i Hrvatskom strankom prava jedno vrijeme činiti Hrvatski blok. Nakon raspada tog saveza, do čega je došlo više Radićevom, nego zajedničarskom ili pravaškom krivicom, i Lorković će tražiti nova rješenja. Put će mu pokazati nekadašnji prijatelj i naprednjački suradnik, Stjepan Radić.

Kad je, naime, Radić 1925. na svoju ruku iz tamnice priznao jugoslavensku državu te napustio republikanstvo, pjevajući ne-

ukusne ode **Aleksandru Karađorđeviću**, hvaleći jugoslavenstvo i predlažući, među ostalim, osnivanje „narodne crkve“ neovisne o Rimu – što je, uostalom, bio davni refren naprednjačke propagande – osobito kritični prema Radićevu zaokretu bili su pravaši. **Ante Pavelić** je to nazvao izdajom i vjerolomstvom, a u odnosu na Radićevu kapitulaciju – upravo tako će ti događaji biti najčešće opisivani u historiografiji – jedva blaži su bili zajedničari i **Ante Trumbić** koji im se je bio još ranije pridružio.

U rujnu 1925. u Splitu je održana *Hrvatska konferencija protivnika nove Radićeve politike*, na kojoj su sudjelovali zastupnici Hrvatske zajednice i disidenti HSS-a, pa je donesena odluka o organiziranju posebnoga parlamentarnoga kluba pod nazivom Hrvatskoga narodnog federalističkog kluba te političke organizacije pod nazivom Hrvatskoga narodnog federalističkog saveza. Taktika te nove grupacije, koja nije značila i formalni prestanak postojanja ni Hrvatske zajednice niti koje druge stranke, svodila se je na naglašavanje republikanstva i federalizma, kako bi se rehabilitiralo vodstvo Hrvatske zajednice koje je još nosilo unitarističko-monarhističku hipoteku. Time se je htjelo privući nezadovoljнике Radićevom politikom, a nekoliko mjeseci kasnije, 11. siječnja 1926. Savez se je preimenovao u Hrvatsku federalističku seljačku stranku, te je dotadašnji predsjednik Hrvatske zajednice Ivan Lorković postao predsjednikom Glavnog odbora HFSS-a.

Nekoliko tjedana kasnije on će umrijeti, a stranka će nakon njegove smrti participirati u novome Hrvatskom bloku čija će dva predstavnika na skupštinskim izborima 1927. godine – Trumbić i Pavelić – biti izabrani zastupnicima grada Zagreba u beogradskoj Narodnoj skupštini. Međutim, očeva politička borba i njegovo lutanje između jugoslavenstva i hrvatstva odredit će i živote njegovih sinova, usmjeravajući ih prema hrvatskome nacionalističkom smjeru. Sva petorica – **Zdravko** (1900.), **Ivica** (1901.), **Radoslav** (1902.), **Blaž** (1903.) i

Mladen (1909.) – ostavit će traga u hrvatskome javnom životu, a u politici su se okušala posljednja trojica, plativši 1945./46. svojim glavama borbu za neovisnu Hrvatsku. Usprkos tome će im njihovi protivnici i suparnici – i oni iz hrvatskih nacionalističkih redova – ne jednom na nos nabiti očevu jugoslavensku, koalicijsku prošlost („progovorila je koalicijska krv“).

Najpoznatiji među njima svakako je onaj najmlađi, Mladen. Slično braći Radoslavu i Blažu, on je sazrijevao u krugu oko *Hrvatske mladice* – omladinskog časopisa bliskog HFSS-u koji je izlazio 1928. – surađujući i s hrvatskom pravaškom mladeži koja će 1928. prednjačiti u zahtjevima za stapanje omladinskih organizacija i izgradnju nadstranačke hrvatske fronte protiv Beograda i jugoslavenske države. Godine 1929. sklonio se u emigraciju te je nastavio studij prava u Innsbrucku i Berlinu, gdje će doktorirati temom o postanku Kraljevstva SHS. Iako je, prema nekim izvorima, tih godina koketirao i s komunistima, vrlo rano je pristupio ustaškom pokretu te je u emigrantskim godinama blisko surađivao s Pavelićem.

Uhićivan je i pritvaran više puta, a nakon atentata u Marseilleu Jugoslavija je uzalud tražila njegovo izručenje. I nakon toga ga je Pavelić iz torinskog zatvora imenovao povjerenikom za Njemačku te osobom za vezu s domobranskim organizacijama u Argentini i SAD-u. Njemačke su nacional-socijalističke vlasti i inače suzbijale hrvatsku emigrantsku djelatnost (pa su i Lorkovićevu korespondenciju koju je zaplijenio GESTAPO stavile na raspolaganje Beogradu) zbog čega su **Andrija Artuković** i Lorković u lipnju 1937. pobjegli iz Njemačke u Švicarsku, gdje su već sutradan bili zatvoreni. Njemačke su vlasti raspisale tjeralicu za njima, a Artuković je u to doba razmišljao i o preseljenju u SAD. Nakon sklapanja sporazuma Cvetković – Maček, Lorković se u rujnu 1939. iz emigracije vratio u Zagreb. Kako je već ranije tajno kontaktirao s utjecajnim hrvatskim krugovima – pa i s Trumbićem i predsjednikom Matice hrvatske **Filipom Lukasom** – do tada je za tisak već bilo pripremljeno njegovo djelo *Narod i zemlja Hrvata* (izvorni naslov glasio je: *Banska Hrvatska*), koje su mnogi shvatili kao kritiku Mačekove politike i njegova sporazuma s Cvetkovićem, uslijed kojega su veliki dijelovi hrvatskih zemalja ostali izvan banovine Hrvatske.

U domovini je nastavio djelovati ustaški: surađivao je u **Budakovu Hrvatskom narodu**, uređivao ilegalnu ustašku *Hrvatsku poštu* te sa **Slavkom Kvaternikom**, **Milom Budakom** i **Ivanom Oršanićem** koordinirao rad sve snažnije ustaške organizacije. Vlasti banovine Hrvatske uhićuju ga skupa s desecima hrvatskih nacionalista, pa je i on bez odluke suda smješten u koncentracijskim logorima u Lepoglavi te u Krušćici kod Viteza. Usprkos tomu je proljeće 1941. uspio biti jedan od najvažnijih sudionika priprema za proglašenje hrvatske državne neovisnosti te član privremene vlade ustanovljene odmah po proglašenju države, a prije Pavelićeva povratka iz emigracije (Hrvatskoga državnog vodstva).

Mladen Lorković

U prvoj hrvatskoj državnoj vladi Lorković biva imenovan državnim tajnikom u ministarstvu vanjskih poslova – jer je Pavelić na sebe primio teret borbe za priznanje države i određivanje njezinih granica – a 9. lipnja 1941. preuzeo je i vođenje tog ministarstva. S položaja ministra vanjskih poslova smijenjen je u travnju 1943. nakon otkrivanja afere s kriomčarenjem zlata u koju su bili upleteni neki njegovi suradnici te šef njegova kabineta. Nakon toga postaje državnim ministrom u predsjedništvu vlade, a 11. listopada 1943. u novoj, **Mandićevoj** vladi, ministrom unutarnjih poslova (nakratko će obnašati i dužnost ministra vanjskih poslova nakon smjene **Stijepe Perića** s tog položaja u proljeće 1944.).

Upravo kod formiranja Mandićeve vlade vidljivim biva njegovo nezadovoljstvo

glavnim tokovima hrvatske državne politike. Njegovi pregovori s nekima od prvaka Hrvatske seljačke stranke – vođeni te jeseni i iduće, 1944. godine, ne samo s Pavelićevim znanjem, nego i na njegov poticaj – u poratnoj će hrvatskoj izbjegličkoj publicistici prerasti u legendu motiviranu političkim razračunavanjima (pa će ih za svoje potrebe koristiti i jugoslavenska propaganda, uključujući onu koja je formulirana u tzv. znanstvenim djelima). A krajem kolovoza ove, 2024., navršit će se 80. godina od sjednice Hrvatske državne vlade na kojoj je, pored Lorkovića, smijenjen i ministar oružanih snaga **Ante Vokić** (1909.–1945.).

Odmah potom obojica su konfinirani, a slična je sudbina pogodila i veći broj hrvatskih vojnih časnika te istaknutih pripadnika bivše Hrvatske seljačke stranke. Neki od njih – pa ni Lorković ni Vokić – nažalost nisu preživjeli slom Nezavisne Države Hrvatske, ali su okolnosti njihova stradanja do danas nejasne: *jasne* su samo onima koji imaju osobnih ili političkih razloga da im – uz dlaku svim zagonetkama i bez obzira na neobjavljeno, pa čak i bez obzira na objavljeno gradivo – budu jasne, i da druge uvjere kako jasne moraju biti i njima.

Kompleks tih događaja u povijest će ući pod nazivom „puč Lorković – Vokić“ odnosno „afera Lorković – Vokić“, a zbog tragične sudbine nekih njegovih aktera – još više zbog spomenutih kasnijih emigrantskih okapanja, političkih borbi, diskvalifikacija i difamacija kojima su ti događaji poslužili – bit će do dana današnjega tumačen (sad je to već opće mjesto pučkoškolskog „poznavanja“ povijesti Nezavisne Države Hrvatske!) kao jedini i sudbonosni pokušaj prelaska hrvatske države na stranu (Zapadnih?) Saveznika koji bi – kako se to tumači – Nijemci promatrali skrštenih ruku, pa bi on bio uspio s nekoliko puštica, glatko, jednostavno i bezbolno, uz razdragano angloameričko i sovjetsko odobravanje, skoro bez ijednoga hrvatskog zrakoplova, broda i tenka, a svakako bez borbe i bez žrtava, ali je, eto, ugušen zbog osobnoga hira, taštine i političke zaslijepljenosti tadašnjega državnog poglavara.

Za potrebe takvoga, „znanstvenog“ tumačenja povijesti, „stručnjaci“ raznih boja – a ponajviše oni hrvatski koji povijest majestetično tumače u kategorijama „korisnoga“ i „štetnoga“ (slijedom čega se današnja *politička* „korist“ impostira kao presudni

znanstveni kriterij!), previdjet će one pokušaje iz 1941., 1942. i 1943., do kojih je došlo bez ikakve Vokićeve, a svakako i bez osobito važne Lorkovićeve uloge, jer je tadašnji hrvatski ministar vanjskih poslova – inače čovjek neosporne inteligencije i diplomatskog dara – kako u hrvatskim, tako i u drugim političkim krugovima smatran naglašeno pronjemački orijentiranim.

Takav glas ga je bio u državnom vrhu – otprilike takvu sliku nudi i do sad poznato arhivsko gradivo – a takvim su ga smatrali i Talijani.

U tome će jedva zaostajati za Slavkom Kvaternikom za kojeg će Ivan Oršanić poslije rata zapisati kako je znao govoriti i hrvatski, ali je i tada mislio njemački, za razliku od svoga sina, naglašeno protalijanski raspoloženog **Eugena Dide Kvaternika**. Potonjega su Nijemci sumnjičili da služi kao talijanski informator,¹ a on je, prema svjedočenju talijanskog poslanika u Zagrebu **Raffaella Casertana**, i zbog svoje protalijanske orijentacije, a i zbog osjećaja rivalstva, doista podmuklo denuncirao Lorkovića Talijanima te ga otvoreno potkapao u dosluhu s njima,² pa je Casertano u svibnju 1942. izjavio kako je jedini talijanski prijatelj u vladajućim krugovima ni manje ni više nego – Eugen Dido Kvaternik.³

To, dakako, ne će biti zaprjemkom da kasnija „kritična“ jugoslavenska i nazovi-hrvatska historiografija, uz rame s još „kritičnijom“ publicistikom, vrlo nekritično i iz vrlo neznastvenih razloga – u ime spomenute „koristi“ – pored velike mudrosti, enciklopedijskog znanja i samaritanskog čovjekoljublja, Didi Kvaterniku pripiše još i rodonačelnništvo hrvatskog otpora talijanskim presizanjima, uzimajući njegove naknadne memoarsko-polemičke tvrdnje i već poodavno dokumentirane izmišljotine kao neupitnu dogmu i Arhimedovu polugu za tumačenje hrvatske povijesti u Drugome svjetskom ratu.⁴

*Ivan Lorković sa suprugom i djecom,
Mladen stoji krajnje desno*

A bilo je, dakle, hrvatskog obaziranja prema drugoj, formalno neprijateljskoj strani i ranije i kasnije – bez Lorkovića i s njime – premda je ta strana između dvaju svjetskih ratova uporno ignorirala razna hrvatska nastojanja i apele, dolazili oni od **Stjepana Radića** preko **Ante Trumbića**, **Ante Pavelića** i **Augusta Košutića** sve do **Jurja Krnjevića** i **Vladka Mačeka**, jer: svi su se oni obraćali i Londonu i Parizu, svi su oni kumili ženevsko Društvo naroda; svi su u istom tonu kukali da negacija hrvatskih prava destabilizira Europu i prijeti miru cijeloga kontinenta; i svi su oni, od prvoga do posljednjega, vapili uzalud, nailazeći na gluhe uši, u pravilu još i podsmijeh. Ponovit će se to i nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske 1941., jer su i njezini vladajući krugovi tražili način kako da osiguraju opstanak države neovisno o vanjskopoličkim diktatima i iznuđenim savezništvima.

Nije ovdje mjesto za opširniji raspravu o tome, pa valja podsjetiti samo na neke od tih pokušaja, kako bi se vidjelo da oni – usprkos djelotvornosti njemačke obavještajne službe koja je još u travnju 1945. bila dovoljno efikasna da usred Moskve, dok je Crvena armija već bila u predgrađima Berlina, snimi govor **Josipa Broza Tita** – postojali u kontinuitetu. U prve od takvih pokušaja svakako treba ubrojiti nastojanje hrvatskog poslanika u Madridu, grofa **Petra Pejačevića** (1908.–1987.) da već ujesen 1941. uspostavi dodire s britanskom diplomacijom te joj već tada – prije američkog ulaska u rat! – u izgled stavi hrvatski prela-

zak na protuosovinsku stranu. Pejačević je, naime, za razliku od Lorkovića i Vokića kojima nije pošlo za rukom stupiti u dodir s Angloamerikancima – jer do dana današnjega nema nikakva dokaza o protivnom (premda ima svjedočenje švicarskoga generalnoga konzula u Zagrebu, da je takvih pokušaja bilo, ali su oni ostali samo na razini pokušaja) – takve znakove uspio dostaviti službenom Londonu.

Britansko veleposlanstvo u Madridu je, naime, 8. studenoga 1941. izvijestilo svoje Ministarstvo vanjskih poslova o obavijestima koje je jedan bankar dobio na ručku s Pejačevićem. Hrvatski je poslanik tom zgodom govorio da Hrvati mrze Talijane, da su vijesti BBC-a o gerilskom ratu u Srbiji istinite, da bi u svakom trenutku moglo doći do hrvatsko-mađarskog rata protiv Italije, da je 90 % Hrvata i Mađara probritanski raspoloženo i vjeruje u britansku pobjedu te će tražiti prigodu za borbu s Talijanima. Pejačević je svom sugovorniku izjavio kako ima *tajne naputke svoje vlade* (ist. T. J.) da od Londona postigne jamstva za osiguranje hrvatske neovisnosti i oslobođenje od poratne talijanske dominacije. Ako bi to postigao, on bi poslužio kao dragocjen izvor Britancima u Madridu, gdje će biti u tijesnom dodiru s njemačkim i talijanskim predstavnicima. Postigne li suglasnost za takvo rješenje, on bi mogao putovati kamo god je potrebno, a kontakti bi imali biti tajni. Slijedom toga, britanski veleposlanik **Yencken** moli naputak za slučaj da mu se hrvatski poslanik odluči približiti.⁵

No, reakcija Foreign Officea bila je oprezna i nepovoljna, u biti dosljedna ranije zauzetu britanskom stajalištu o potrebi obnove Jugoslavije. Ocjenjujući obavijest iz Madrida, tajnik u Južnom odjeljenju Foreign Officea, **E. Michael Rose**, zabilježio je, naime, kako je Pejačević sigurno u pravu kad tvrdi da Hrvati mrze Talijane i da su točne vijesti o gerilskom ratu u Srbiji. Dvojbeno je, međutim, smatra taj britanski činovnik, jesu li Hrvati doista tako probritanski orijentirani

1 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković – ministar urotnik*, Zagreb, 1998., 193.

2 Isto, 247.

3 Isto, 158.

4 Zato će na zub toj i takvoj historiografiji i publicistici doći i oni koji su – poput Vjekoslava Vrančića, ministra u hrvatskoj

državnoj vladi, upravo postupke Eugena Dide Kvaternika kao ravnatelja za javni red i sigurnost proglašavali u znatnoj mjeri suodgovornima za rasplamsavanje srpske pobune protiv Nezavisne Države Hrvatske.

5 Ljubo BOBAN, *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941-1943* (dalje: HDIIV), sv. 1, Zagreb, 1988., 148.; Ivo OMRČANIN, *Angloamerican-Croatian Rapprochement*, Washington 1989., 567.-569.

kao što to Pejačević tvrdi. S obzirom na savezničke odnose s jugoslavenskom vladom, ispravno bi bilo oštro odgovoriti na svaki Pejačevićev pokušaj približavanja. S druge strane, napeti hrvatsko-srpski odnosi i svađe kako u Jugoslaviji, tako i u Londonu brzo smanjuju izgleda za uspostavu i ujedinjenje Jugoslavije. Ne bude li bilo moguće uspostaviti Jugoslaviju kao jedinstvenu državu, njezine će sastavne dijelove biti moguće staviti unutar balkanske federacije. Stoga kasnije može biti važno da se s nekim Hrvatima održavaju dodiri. Prema tome, ako se Pejačević bude htio odnositi prijateljski, Rose predlaže da ga se sasvim ne odbije. Budući da je britanski cilj osloboditi Hrvatsku talijanske dominacije, nema razloga to ne kazati Pejačeviću. Međutim, s obzirom na lojalnost prema saveznicima i na potrebu da se ne veže za ubuduće, Britanija ne može dati nikakva jamstva u pogledu neovisnosti Hrvatske. O tome će sami slobodno odlučiti žitelji tog područja, kad se jednom oslobode njemačke i talijanske dominacije. Rose je, dakle, predlagao da se zadrži kontakt s Pejačevićem, ali da mu se ne daju nikakva obećanja.⁶

Istoga dana, 11. studenoga, **Pierson Dixon**, privatni tajnik britanskoga ministra vanjskih poslova **Anthonyja Edena**, ocijenio je kako bi za Britaniju moglo biti korisno održavanje veza s Hrvatima, ali je riječ o igri u kojoj se mogu opeći prsti i unijeti još veći sukobi u već postojeće unutarnje konflikte u jugoslavenskoj vladi, ako bi se radilo s predstavnicima vlade u Zagrebu, pa makar i preko posrednika. Osim toga, u Londonu ima dosta Hrvata – očito se misli na Hrvate jugoslavenske orijentacije, a ne valja

Potpisi hrvatskih nacionalista 28. veljače 1941., pred odlazak u konc-logor u Krušćicu: Lorkovićev potpis treći u prvom stupcu

smetnuti s uma da je i u samome hrvatskom poslanstvu u Madridu djelovao neki jugoslavenski informator⁷ – s kojima Britanci mogu surađivati. Stoga Dixon predlaže da se s Pejačevićem ne održavaju odnosi.⁸

Načelnik Južnog odjela Foreign Officea, raniji britanski diplomat u Beogradu, **Douglas Howard**, u cijelosti je podupro Dixonovu ocjenu i prijedlog, dodajući kako se o Pejačeviću ništa ne zna, a on može biti potpuno nepouzdan. S time se 12. studenoga složio i **Orme Sargent**, zamjenik državnoga podtajnika u Foreign Officeu, a svoju su suglasnost 13. studenoga potvrdili stalni

podtajnik u istome britanskom ministarstvu, **Alexander Cadogan**, te još jedna osoba čiji je potpis nečitak. Slijedom toga, britanskom je veleposlanstvu u Madridu 15. studenoga otpravljen nalog da uopće ne kontaktira s Pejačevićem.⁹ Taj se je hrvatski pokušaj, dakle, izjalovio u samom začetku, pa je uzaludna bila i Pavelićeva poruka Hrvatima u Americi od 20. studenoga, u kojoj je izjavio kako je – ustežući se bilo kakve ocjene dosadašnjeg držanja SAD-a u ratu, premda je bilo jasno da je Washington na bezbroj načina dao znati koliko podupire Veliku Britaniju – sretan što SAD slavi Dan zahvalnosti u miru, i što taj dan tamošnji Hrvati slave svjesni da su njihova braća u starome kraju napokon slobodna i sretna.¹⁰

Nekoliko tjedana kasnije, prije sredine prosinca 1941., na njemački će pritisak i Hrvatska – kao posljednja od europskih članica Trojnog pakta, ali dakako bez ikakva

negodovanja i otpora – u skladu s obvezama iz toga multilateralnog ugovora, formalno navijestiti rat SAD-u i Velikoj Britaniji. Treba tek utvrditi, jesu li točne tvrdnje da je Pavelić približno u isto vrijeme preko svoga starog znanca, mađarskog političara i političkog emigranta **Tibora Eckhardta** – svojedobno s Pavelićem supotpisnika ugovora o hrvatsko-mađarskoj suradnji – koji je tijesno surađivao s Washingtonom, a u to je doba već bio ustrojio izbjeglički pokret za neovisnu demokratsku Mađarsku, pokušao doći u dodir s Angloamerikancima. No, i tijekom 1942. nastavljeni su hrvatski pokušaji da se pribave jamstva za opstanak hrvatske države na savezničkoj

6 HDIIV, I., 149. I. OMRČANIN, *Angloamerican-Croatian Rapprochement*, 569.-570. Usp. Veselin ĐURETIĆ, *Vlada na bespuću. Internacionalizacija jugoslovenskih protivvrječnosti na političkoj pozornici drugog svjetskog rata*, Beograd, 1982., 183.

7 Vojmir KLJAKOVIĆ, „Jugoslavenska vlada u emigraciji i Saveznici prema pitanju Hrvatske 1941-1944. Prvi dio“, *Časopis za suvremenu povijest*, 3/1971., br. 2-3, Zagreb, 1971., 119.

8 HDIIV, I., 149. I. OMRČANIN, *Angloamerican-Croatian Rapprochement*, 570.-571.

9 HDIIV, I., 149. I. OMRČANIN, *Angloamerican-Croatian Rapprochement*, 571.-572.

10 „Poglavnikova zahvala Hrvatima u Americi“, *Hrvatski narod*, 3/1941., br. 281, 23. XI. 1941. *Ustaška misao. Poglavnikovi govori od 12. X. 1941. do 12. IV. 1942.*, 18.

strani. U središtu tih aktivnosti i dalje je bilo poslanstvo u Madridu, na čelu s poslanikom Pejačevićem.

Tamošnji jugoslavenski otpravnik poslova **Ljubomir Višacki** javio je 8. veljače 1942. kako je španjolska vlada notom od 4. veljače zatražila od jugoslavenskog poslanstva zatvaranje ureda u Španjolskoj. Međutim, nigdje se u toj noti ne govori o prekidu diplomatskih odnosa, ni o poslanstvu kao ustanovi, a ni o tome, da bi osoblje imalo napustiti španjolski teritorij. Nekoliko dana kasnije, Višacki je izvijestio o aktivnosti hrvatskog poslanika. Pejačević je, kaže se u tom izvješću, „u svojoj mržnji prema Srbima vrlo odan ideji nezavisne hrvatske države. Naprotiv pak, prema istim obavještenjima izgleda, da grof Pejačević ispoljava mržnju prema nacizmu i fašizmu i predstavlja se kao ubeđeni anglofil“. Njegov je prvi susret s talijanskim kolegom bio vrlo hladan, a za hrvatskog poslanika – sa zabrinutošću javlja jugoslavenski otpravnik poslova – posebno zanimanje pokazuju američki diplomati.¹¹

Jugoslavenske bojazni jamačno je pothranjivao više nego zanimljiv **Pavelićev** govor u Hrvatskome državnom saboru posljednjeg dana veljače 1942., koji je objavljen i u dnevnom tisku te kao posebna brošura. Osvrćući se na najvažnije vanjskopolitičke i unutarnjopolitičke događaje – pa i na Mačkovu konfinaciju – Pavelić je tom zgodom očeošao tzv. hrvatske ministre u jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi, optužujući ih da time legitimiraju pokušaje da se obnovi Jugoslavija: „Gospoda, koja su sada otišla u tuđinu, otišla su ravno u vladu, i to u vladu generala **Simovića**, pa onda **prof. Slobodana Jovanovića**, u srbsku vladu. Danas na krugovalu govore hrvatskom narodu, da bi trebalo uzpostaviti Jugoslaviju pod krunom, pod žezlom kralja **Petra**. (...) Da su oni otišli u inozemstvo i rekli: Mi ne ulazimo u nikakvu

jugoslavensku niti srbsku vladu, nego ćemo raditi da hrvatska država bude i da obstane, onda bi im mogao svatko kapu skinuti.“¹²

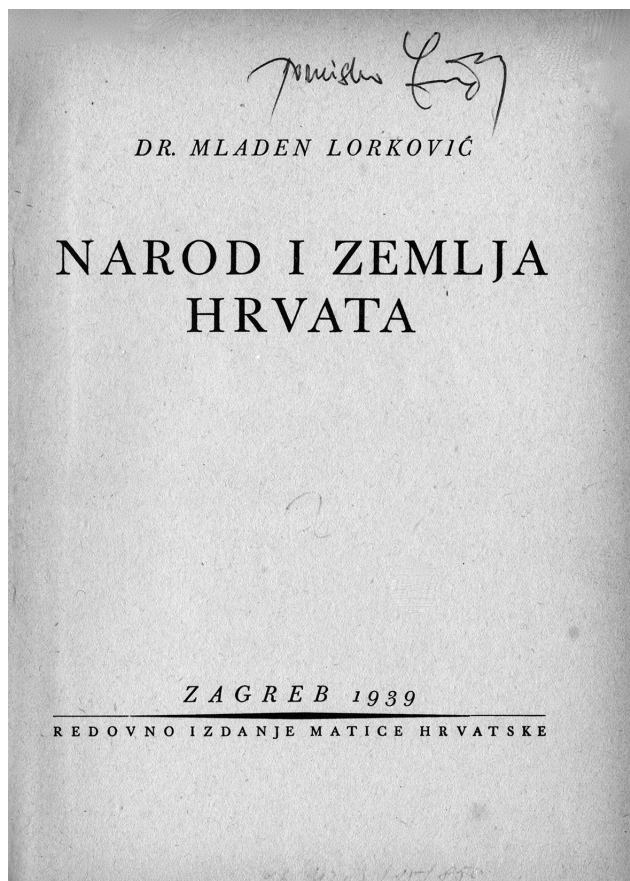
U tom smislu će Pavelić – kako će u svome „istražnom elaboratu“ podsjetiti i državni tajnik **ing. Mime Rosandić** – govoriti i kasnije: ustrajno će osuđivati hr-

narod.“¹³ A premda je u veljači 1942. bila izrečena u sabornici na Markovu trgu, pred nosom njemačkomu i talijanskom poslaniku u Zagrebu, poruka nije mogla biti jasnija: i danas je legitimno biti protiv ustaškog pokreta i Pavelićeva režima, legitimno je biti i u formalno neprijateljskom inozemstvu, ali u tom inozemstvu, u toj političkoj emigraciji treba raditi za Hrvatsku („onda bi im mogao svatko kapu skinuti“), a ne raditi za Jugoslaviju.

Upravo tim modelom Pavelić će se pokušati poslužiti koji mjesec kasnije, kad na mjesto šefa Stalnoga trgovinskog izaslanstva u Zürichu, svojevrsnoga *surogata* hrvatskoga konzularnog predstavništva u neutralnoj Švicarskoj imenuje svoga dugogodišnjeg pouzdanika **Josipa Milkovića**, nekadašnjeg borbenog pripadnika pravaške mladeži, a kasnije ustaškog emigranta. U Švicarskoj će Milković, uz pomoć ponajviše **Vinka Kriškovića**, pokušati diskretno položiti temelje emigrantskomu Hrvatskom komitetu koji bi poradio na očuvanju hrvatske države u slučaju savezničke pobjede. Za to je pokušao privoljeti i **Ivana Meštrovića**, koji je slično iskustvo, samo s jugoslavenskim predznakom, imao iz doba Prvoga svjetskog rata (Jugoslavenski odbor!). No, *herdja bio, herdja ostat bude* (Starčević): autoru Vidovdanskooga hrama i *vajaru* Srđe Zlopolglede srce je i sada brže kucalo za

Jugoslaviju nego za Hrvatsku, usprkos tomu što je, protivno svojim kasnijim, memoarskim nategama i izmišljotinama, tih tjedana i mjeseci u domovinskome hrvatskom tisku doživljavao hvalospjeve, a u Konfederaciju doputovao u dogovoru s hrvatskim vlastima, a ne bježeći od njih.¹⁴

A dok su kovani planovi u tom smjeru, britanski veleposlanik u Madridu, **Samu-**

Znamenito djelo Mladena Lorkovića mnogi su doživjeli kao kritiku Mačekove politike

vatske emigrantske političare koji sjede u jugoslavenskoj vladi, „jer je to vlada koja huška i podpiruje protiv obstojnosti hrvatskog naroda i hrvatske države. Niti hrvatski narod, niti ja, nema ništa protiv toga da hrvatski političari, koji se nalaze u emigraciji, osnuju svoju vladu, ali neka to bude Hrvatska izbjeglička vlada. Tada ćemo vjerovati Krnjeviću i ostalima, te kao takvi mogu uvijek časna obraza stupiti pred svoj

11 Tomislav JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, Zagreb, 2000., 836.

12 *Brzopisni zapisnici Prvog zasjedanja Hrvatskog državnog sabora u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj godine 1942. Od I. do XII. saborske sjednice – od 23. veljače do 28. prosinca 1942.*, Zagreb, 1942., 163.

13 B. KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, sv. 2, Zagreb, 1983., 413.

14 Opš. T. JONJIĆ, „O pokušaju osnivanja Hrvatskoga komiteta u Švicarskoj 1943. godine: Diplomatska izvješća Senjani- Josipa Milkovića“, *Senjski zbornik*, 38/2012., Senj, 2012., 217.-332.

el Hoare, brzojavio je 20. svibnja 1942. u London kako je tamošnji britanski zrakovodni izaslanik iz pouzdana izvora dobio obavijesti o prilikama u Hrvatskoj. Prema tim obavijestima, napetosti između Hrvatske i Italije su vrlo velike, a u Hrvatskoj vlada stanje općeg nemira i nedostatka stege. Poslanik Pejačević izjavljuje kako Nijemci ništa ne čine da bi pomogli Talijanima u Hrvatskoj. Hoare nastavlja kako je hrvatski poslanik dobio *naputak od svoje vlade* (ist. T. J.) da, ako je moguće, stupi u dodir s višim dužnosnikom britanskog veleposlanstva, kako bi od Britanaca dobio neko jamstvo, simpatije ili potporu za Hrvatsku u budućnosti. Zauzvrat bi Hrvatska bila spremna ući u rat s Italijom i srušiti postojeći talijanski režim.¹⁵

Dixon je napravio sažetak te brzojavke, naslovljavajući ju „Situacija u Hrvatskoj“. Napomenuo je kako brzojavka iz Madrida pokazuje da je hrvatski poslanik dobio naputke da pokuša pribaviti stanovita jamstva britanske vlade u pogledu hrvatske autonomije [sic!], za što bi Hrvati bili spremni ući u rat s Italijom.¹⁶ **G. L. Clutter** je 1. lipnja zatražio da se kopija pošalje nekolicini osoba, među njima i **Georgeu Rendelu**, britanskomu poslaniku pri jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi. Dixon je, pak, 2. lipnja ocijenio kako bi bilo posve nemoguće (*quite impossible*) dati Hrvatima bilo kakva jamstva u pogledu njihove autonomije [sic!], budući da britanska politika ide za ostvarenjem unije između Hrvata, Srba i Slovenaca, te se vrši pritisak na jugoslavensku vladu da izda tako intoniranu deklaraciju. Čak i kad bi takvo jamstvo moglo za posljedicu imati pozitivan učinak u pogledu hrvatskog otpora (*the suggested effect on Croat resistance*), nije uvjerljivo da bi Hrvati u praksi doista išli u rat s Italijom i svrgnuli Pavelićevu bandu, koja drži strojnice. Dixon podsjeća kako je Hoare još lani dobio naputak da ne uspostavlja dodir s hrvatskim poslanikom.¹⁷

Pod Edenovim predsjedanjem, 2. lipnja 1942. održan je sastanak, na kojem su sudjelovali O. Sargent, D. Howard i još neki britanski dužnosnici. Dogovoreno je kako

nema pomaka u britanskoj politici prema Hrvatskoj: budući da teži uniji Hrvata, Srba i Slovenaca, Velika Britanija ne može i ne će dati nikakva jamstva u pogledu hrvatske neovisnosti.¹⁸ Britanski poslanik pri jugoslavenskoj vladi, Rendel, 3. lipnja pismeno se zahvalio Howardu na kopiji „izuzetno zanimljive“ Hoareove brzojavke od 20. svibnja, koja se bavi djelatnošću „tako-zvanoga hrvatskog poslanika“ (*so-called Croatian Minister*). Zadovoljstvo je gledati, nastavlja Rendel, „kako se kvislinški režim počinje [sic!] razilaziti sa svojim protektorima i kako je očividno pripravan preispitati cjelokupni položaj takozvane hrvatske

Mladenov brat Blaž, političar i diplomat, poglavni pobočnik u Glavnome ustaškom stanu

države“ (*apparently prepared to reconsider the whole position of the so-called Croat State*). Ipak, Britanci bi trebali postupati vrlo pozorno, nastavlja Rendel. Ne smiju se pogoršati odnosi s ovdašnjom jugoslavenskom vladom i hrvatskim ministrima u njoj, odnosno s **Mačekovom** strankom, koju oni predstavljaju. Možda bi bilo uputno barem Jovanovića, a možda i Krnjevića, upoznati s tom brzojavkom, kako bi se vidjele njihove reakcije. Rendel sumnja da bi se u srcima *hrvatskih kvislinga* mogla izazvati promjena, ali bi ih možda bilo korisno zadržati u igri, te slabiti njihovu

odanost Osovini, kako bi se nešto s njima možda moglo napraviti kasnije.¹⁹

Rendelu je 18. lipnja odgovorio P. Dixon. Prema njegovu sudu, nema nikakve zapreke da se Jovanoviću i Krnjeviću dade Hoareova brzojavka i ispita njihova reakcija. On napominje kako Hoare ima stalni naputak da ne održava nikakve veze s hrvatskim poslanikom u Madridu, te mu u potvrdu toga prilaže kopije lanjske korespondencije s tim u svezi. Rendel je 25. lipnja odvratio Dixonu da je sinoć razgovarao s Jovanovićem i upoznao ga s Hoareovom brzojavkom, naglašavajući kako britanski poslanik ima stroge naputke da ne održava nikakve veze s *kvislinškim* hrvatskim poslanstvom. Jovanović je pokazao veliki interes i toplo zahvalio za pružene obavijesti. Zbunile su ga informacije o velikim napetostima između Pavelićeve vlade i Italije, budući da je uvijek mislio kako je Pavelić još uvijek talijanska kreatura, dok se Nijemci služe suparničkom kvislinškom strankom pod Kvaternikom. S druge strane, Jovanović potvrđuje obavijesti o nemirima u Hrvatskoj, kao i vijesti da Nijemci ništa ne čine kako bi pomogli Talijanima, budući da ne žele širenje talijanskog utjecaja na Balkanu. Međutim, njemu se čini da postoji proturječje između tvrdnje kako Pavelićevi Hrvati teže doći u dodir s britanskom vladom, te tvrdnje da su u lošim odnosima s Italijom. Ako se Hrvati na bilo koji način trse doći u dodir s Britancima, bit će da to prije čine u potajnom sporazumu s Talijanima, nego neovisno o njima. Pavelićevi Hrvati nisu u položaju da bi mogli samostalno intrigirati. Na koncu, Rendel nije imao ništa protiv Jovanovićeve prijedloga da se s ovom stvari povjerljivo upozna Krnjević.²⁰

Premda je Pejačević nastavio održavati diskretne odnose s britanskom diplomacijom u Madridu, a slični su pokušaji zametnuti i drugdje, Hrvatska ni 1941. niti 1942. nije dobila nikakva jamstva da će – okrene li leđa Osovini – biti očuvana njezina neovisnost. To je praktično dokinulo mogućnost vođenja politike na dva kolosijeka, pa je ponovljeni i bezuvjetni britanski otklon hrvatske državne neovisnosti za političko vodstvo mlade države značio samo jedno: u postojećim se okolnostima opstanak i položaj Hrvatske i hrvatskog naroda mogu rješava-

15 T. JONJIĆ, *Hrvatska vanjska politika 1939.-1942.*, 836.-837.

16 Isto, 837.

17 Isto.

18 Isto.

19 Isto.

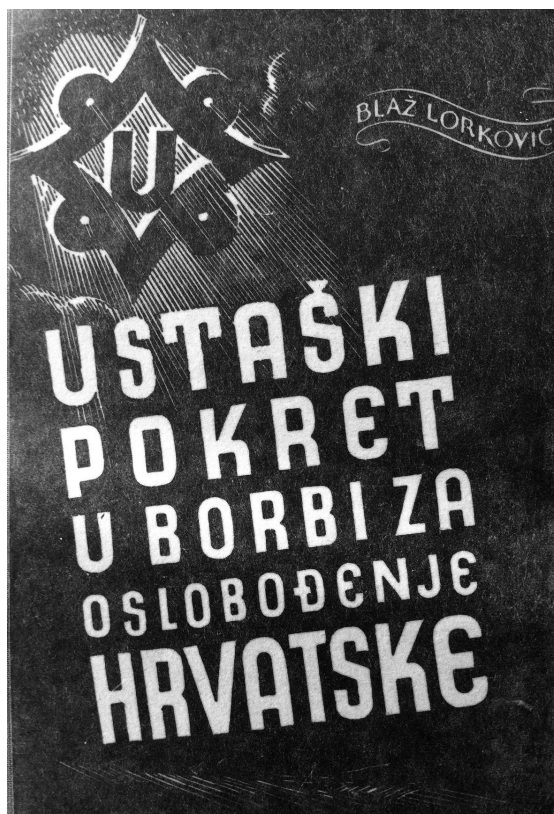
20 Isto, 838.

vati samo u sklopu osovinske politike; izvan toga postoji, nažalost, samo Jugoslavija.

A to – jednako kao spomenute ranije pokušaje doticaja sa Saveznicima – zaboravlja većina onih koji se raspravom o „uroti Lorković – Vokić“ bave politikom pod krinkom bavljenja znanošću. Ovdje, dakako, nije mjesto razglabanju o tim događajima; valja tek podsjetiti da je ostvarenje ciljeva „urote“ pretpostavljalo čitavu seriju okolnosti od kojih većina nije ovisila o Pavelićevoj odnosno o hrvatskoj volji.

Ni prije Teheranske konferencije (1943.) nije bilo realno očekivati da će saveznici – bilo zapadni, bilo SSSR – prihvatiti hrvatsku državnu neovisnost, nakon te konferencije to je bilo još ne-realnije. Odavno su poznati dokumenti o tajnim talijanskim kontaktima sa Zapadnim saveznicima 1943., ili o anglo-američkim pregovorima s Bugarima i Rumunjima 1944.; zagovornici hrvatske državne neovisnosti do visokih angloameričkih predstavnika nisu uspjeli doći ni ranije ni kasnije, jer – za razliku od Rumunjske i Bugarske, koji su u tom kontaktu također ostali kratkih rukava, neovisna se hrvatska država u njihove geopolitičke kombinacije nije uklapala (a ne će se uklapati ni ubuduće), pa nitko nije bio spreman dangubiti baveći se hrvatskim pitanjem, osim onoliko koliko je nužno da bi se obnovila Jugoslavija.

Nakon iskrcavanja u Normandiji u lipnju 1944. ugasila se mogućnost savezničkog iskrcavanja na hrvatskoj jadranskoj obali, koja je uostalom, i prije bila tek puka želja, a ne ozbiljna vojna mogućnost, jer – osim što bi iskrcavanje u Dalmaciji izazvalo napetosti između Zapada i Moskve s njezinim satelitima pod Titovim vodstvom – između hrvatske obale i unutrašnjosti nije bilo prometnica koje bi omogućile brzo napredovanje savezničkih snaga, a malobrojne prijevode na Velebitu i Dinari mogle bi blokirati i slabije njemačke postrojbe. Kao što pokazuje njemačka okupacija Mađarske u proljeće 1944., Treći Reich je i u ljeto te godine bio dovoljno jak da skrši hrvatsku vojsku koja bi se pobunila protiv njega te je sasvim izvjesno da bi za tim posegnuo kako bi spriječio odsijecanje velikih njemačkih snaga na Jugoistoku (pa je slijedom toga i Bugarska

Propagandna brošura Blaža Lorkovića

promijenila ratnu stranu tek onda kad je Crvena armija izbila na bugarsku granicu).

Očekivati, naime, da bi Hitler – koji je 20. srpnja 1944. preživio atentat, a mnoge nade i dalje polagao u „tajno oružje“ koje se priprema – šutke promatrao takav rasplet događaja u Hrvatskoj, sasvim je naivno. Promjene na čelu Finske te turski prekid diplomatskih odnosa s Njemačkom početkom kolovoza 1944. imali su teške političke posljedice za Reich, ali se nisu neposredno odražavali na raspored vojnih snaga; ispadanje Hrvatske iz savezništva s Njemačkom za Treći Reich bi bilo uvod u katastrofu, jer su tih dana Zapadni saveznici zauzeli Firenzu, a predstojala je bitka za Pariz, no – prelazak Crvene armije preko Visle bio je puno veća opasnost, jer je omogućivao koncentraciju sovjetskih snaga te njihov brz prodor prema samome srcu nacional-socijalističke Njemačke.

S druge pak strane, uspjeh „urote“ uključivao je čvrstu opredijeljenost vodstva Hrvatske seljačke stranke za hrvatsku državu. Toga nije bilo: Maček i uski krug oko njega nije napuštao ideju Jugoslavije u kojoj bi Hrvatska očuvala autonoman položaj – u biti definiran sporazumom Cvetković – Maček iz kolovoza 1939. koji su kasnije jugoslavenske vlade potvrđiva-

le, najčešće nevoljko i u pravilu tek nakon pritiska Londona koji je ograničenim zadovoljavanjem hrvatskih težnja htio očuvati ideju Jugoslavije i samu Jugoslaviju kao državu, a 7. srpnja 1944. formirana je nova jugoslavenska vlada pod predsjedanjem bana bivše banovine Hrvatske, **Ivana Šubašića**. Jugoslavenskim reformistima u vodstvu HSS-a ponovno se učinilo da će zadovoljiti svoje ambicije u jugoslavenskom okviru.

Sve ostalo – uključujući tragičnu sudbinu velikog dijela „urotnika“, mahom hrvatskih rodoljuba spremnih i na žrtvu vlastitog života – sad je postalo skoro neizbježno. A umjesto podsjećanja na uloge koje su u tom epilogu odigrali njemački obavještajci, **Anto Štitić**, Vokićev šurjak **Zlatan Mesić** i jugoslavenski partizani kod kojih je on odmah našao utočište, pa i na ulogu ustaškoga suda koji glavnim akterima, protivno ustaškim propisima, nije izrekao smrtnu kaznu (nego tek lišenje čina i konfiscaciju) – premda sva ta pitanja čekaju svog ozbiljnog pisca – ovdje donosimo raspravu Mladena Lorkovića iz 1934. godine o makedonskom pitanju koju je 1934. u Berlinu tiskao Carl Heymanns Verlag.

Premda se bavi makedonskim pitanjem, knjižica se zapravo bavi legalnošću postanka i postojanja jugoslavenske države te je zacijelo izvadak ili možda prerađeni dio Lorkovićeve doktorske disertacije. S prilogom ima ukupno 57 stranica (od čega dvadeset priloga zauzima cijelih 14 stranica), a zbog nečega – možda zbog kasnije potrebe da se ustaško vodstvo ipak distancira od atentata u Marseilleu, a možda i zbog toga da se Hrvatska ne upleće u unutarbugarska odnosno bugarsko-makedonska pitanja – ostala je nepoznata ne samo široj, nego i stručnoj javnosti. Za razliku od drugih Lorkovićevih publikacija, ne spominju ju ni leksikoni niti enciklopedije, a ni jednu riječ o njoj ne kaže ni **Nada Kisić Kolanović** koja je 1998. objavila Lorkovićeve dnevne bilješke, poprativši ih posve površnom i nekritičnom uvodnom studijom o „ministru urotniku“, pisane tužnim stilom i uobičajeno nerazumljivim jezikom.²¹

21 N. KISIĆ KOLANOVIĆ, *Mladen Lorković – ministar urotnik*, Zagreb, 1998.

Ni ona, dakle, nije znala za postojanje te knjižice, a spomenute su Lorkovićeve dnevne („stolne“) bilješke, inače, u privatiziranoj ustanovi kakvom je u to doba bio Hrvatski državni arhiv – privatna ustanova ravnatelja **Josipa Kolanovića** i supruge mu Nade koja je svoju historio-grafsko-pravnu karijeru izgradila učenim raspravama o „ostrožinskim propisima“ i glorificiranjem kojekakvih sličnih konfabulacija jugoslavenske komunističke hagiografije – bile uskraćene nekim drugim istraživačima, pa i meni, kojemu je o njima u ugodnu društvu u zagrebačkoj Jurjevskoj ulici pripovijedao **pok. Milan Blažeković**, hrvatski publicist i donedavni politički emigrant koji bijaše pozvan

da ih kao Lorkovićev kratkotrajni tajnik pomogne pročitati.

Sâm, pak, tekst Lorkovićeve knjižice pisan je na njemačkom jeziku, s mjestimičnim umetcima iz literature – odnosno iz dokumentacije poratne Mirovne konferencije koja je sastavljena na francuskome – dok su prilozi pisani na engleskom jeziku. Podruba je bilježaka (fusnota) samo četiri, i sve četiri su pisane na njemačkom. Metodološki bi bilo nesumnjivo ispravnije dokumente pisane na francuskom i engleskom donijeti u izvorniku, pa ih potom prevesti, ali ovdje od toga iz praktičnih i prostornih razloga moramo odustati. Umjesto toga,

* * *

MLADEN LORKOVIĆ: PRAVO MAKEDONACA NA MANJINSKU ZAŠTITU (Dokumenti: Pregovori „Odbora za nove države“ i Vrhovnoga ratnog vijeća o makedonskom pitanju, svibanj – studeni 1919.)

*

I. UGOVORI O MANJINAMA IZ 1919. GODINE

1. Ugovori o manjinama kao pretpostavka međunarodnopravnog konstituiranja novih država

Međunarodnopravna norma koja odavno vrijedi u praksi europskih država, zahtijeva da nove države, prije nego što budu definitivno konstituirane kao subjekti međunarodnog prava, prema velikim silama posebnim ugovorom preuzmu obvezu da će svoj pravni poređak prilagoditi određenim općim pravnim načelima koja su zajedničko dobro Zapada. Ta praksa proizlazi iz dvaju najznačajnijih međunarodnih kongresa održanih u prethodnom stoljeću, Bečkoga (1814./1815.) i Berlinskoga (1878.). Njihovu je temeljnu misao na Berlinskom kongresu vrlo jasno formulisao francuski izaslanik Waddington:

...da Srbija, koja traži da na ravnoj nozi s drugim Državama bude prihvaćena u europsku obitelj, treba prethodno

prihvatiti načela koja su u temelju društvene organizacije svih Država Europe te smatrati to prihvaćanje kao bitan uvjet ostvarenja njezina traženja.

Dok je na Berlinskom kongresu ovo shvaćanje tek trebalo formulirati, Clémenceau se 1919. godine, kad je od Poljske zahtijevao potpisivanje ugovora o manjinama, već mogao pozvati na odgovarajuću ustaljenu praksu. Njegova nota od 24. lipnja 1919., kojom je slovio poljski otpor ugovoru o manjinama, ističe:

To je postupak koji je odavno utvrđen u europskome javnom pravu, prema kojemu velike sile kolektivno i formalno priznaju državu koja nastaje, jednako kao i znatnije teritorijalno proširenja postojeće države, uz uvjet da dotična država u obliku međunarodne konvencije daje jamstva da će se pridržavati određenih pravnih načela.

Pariška mirovna konferencija odlučno je ustrajala na neodvojivosti ugovora o

na izvatke iz tih dokumenata u Lorkovićevu tekstu ukazujemo njihovim izbočenjem (kurzivom). Suvišno je napominjati da se objavljivanjem prijevoda ove rasprave ne miješamo u nacionalno opredjeljivanje Makedonaca i sudbinu današnje makedonske države, a radi boljeg razumijevanja, napominjemo da u ondašnjoj međunarodnopravnoj terminologiji Hrvati nisu poimani kao pripadnici manjine u Kraljevini Jugoslaviji, nego kao pripadnici (vladajuće!) većine. (T. J.)

manjinama od pitanja definitivnog konstituiranja novih država. No, i državama koje postoje otprije, a koje su trebale dobiti značajno povećanje teritorija, kao uvjet za stjecanje novih teritorija bilo je nametnuto potpisivanje ugovora o manjinama. Državama koje su oklijevale potpisati ugovore o zaštiti manjina – poput Kraljevstva SHS i Rumunjske – Vrhovno ratno vijeće savezničkih i pridruženih sila zabranilo je pristup mirovnim ugovorima kojima su trebale steći nova područja, sve dok njihov otpor potpisivanju ugovora o manjinama nije bio slomljen.

Ta činjenica pokazuje temeljno značenje koje je Pariška mirovna konferencija pridala ugovorima o manjinama: ona je, prema tome, mjerilo po kojemu se ima procjenjivati ispunjavanje takvih ugovora. Novonastala država, koja ne ispunjava uvjete pod kojima joj je dodijeljena međunarodnopravna osobnost, tim neispunjavanje potkapa pravne temelje svojega postojanja.

Georges Clemenceau, predsjednik francuske vlade u vrijeme Mirovne konferencije

2. Pravna svrha ugovora o zaštiti manjina: sloboda i jednakost svih državljana

Ugovori o zaštiti manjina iz 1919. to ime pod kojim su postali poznati, ne nose s punim pravom, jer njihov sadržaj nije ograničen samo na norme koje se odnose na zaštitu manjina. Pritom nije potrebno najprije uputiti na II. dio tih ugovora, kojim se uređuju trgovinska, carinska i slična pitanja. Čak i prvi dio tih ugovora, koji se odnosi na manjinska prava, bitno nadilazi samu zaštitu manjina i sadrži općenite obveze država o poštivanju „elementarnih prava koja, u stvarnosti, jamči svaka uljuđena država“, kako je to formulirao Clémenceau u već citiranoj noti poslanoj Paderewskom.

U općenitoj je formi pravna svrha ugovora o zaštiti manjina izražena već u njihovim preambulama. Odgovarajuća rečenica preambule Ugovora o zaštiti manjina s Poljskom (koji je poslužio kao

obrazac svim drugim ugovorima o zaštiti manjina) glasi:

Poljska... želeći prilagoditi svoje ustanove načelima slobode i pravde, i želeći dati čvrsto jamstvo svim žiteljima područja na koja je protegnula svoje vrhovništvo...

Odgovarajuće rečenice nalaze se u svim drugim takvim ugovorima o pravima manjina. Ta temeljna misao ugovora o zaštiti manjina: osigurati slobodu i pravdu svim stanovnicima države, poitanje je izložena u čl. 2. st. 1 i čl. 7. st. 1:

Čl. 2. : Država srpsko-hrvatsko-slovenska jamči punu i cjelovitu zaštitu života i slobode svim žiteljima, neovisno o njihovom rođenju, narodnosti, jeziku, rasi ili religiji.

Čl. 7. Svi državljani srpsko-hrvatsko-slovenski bit će jednaki pred zakonom te će uživati jednaka građanska i politička prava, neovisno o svojoj rasi, jeziku ili religiji.

Ugledni znalci manjinskih prava ukazuju na to da zaštita pravde, slobode i jednakosti, kako je formulirana u preambuli ugovora o zaštiti manjina te u

člancima 2. i 7. predstavlja pravnu svrhu tih ugovora. Ti pojmovi po sebi ipak ne sadrže ništa što bi bilo specifično samo za manjinska prava, pa se ni čl. 2. st. 1. niti čl. 7. st. 1. ne odnose samo na manjine, nego na sve stanovnike (čl. 2) odnosno na sve državljane (čl. 7). „Nisu posebna nacionalna prava, nego, zasebno promatrana, anacionalna pravna načela neposredni predmet ugovorne zaštite“, s pravom kaže najbolji teoretičar manjinskih prava, C. G. Bruns. Relativnost pojma pravednosti ne treba dovoditi u pitanje; u našem je slučaju taj pojam sadržajno pobliže određen uz pomoć druga dva temeljna pojma ugovora o zaštiti manjina: pojam slobode i pojam jednakosti. Jednakost u slobodi je sadržaj pojma pravednosti iz ugovora o zaštiti manjina. Koliko god i pojam slobode iz aspekta različitih epoha i civilizacija može biti relativan, ipak on u pravnoj svijesti Zapada ima određen sadržaj na kojem je izgrađen pravni poredak zapadnjačke pravne države.

Ova povezanost s osnovnim načelima zapadne pravne države pretpostavka je svake djelotvorne zaštite manjina u mladim istočnoeuropskim državama. Jer, zaštita manjina moguća je samo onda kad se većinski narod sam ne oda samovolji vlasti. Na europskom jugoistoku, gdje još uvijek prevladavaju orijentalne metode vladanja, to ima veliko značenje. Kad osobe koje pripadaju većinskom narodu u državi ne uživaju zaštitu života i osobne slobode, ne može se očekivati da će u toj državi biti osiguran život i razvoj nacionalnih, jezičnih i vjerskih manjina. Ova spoznaja bila je polazišna točka ugovora o manjinama. Postavljajući mlade istočnoeuropske države na osnovna načela pravne države, kako bi se i većinskom narodu osigurala zaštita od samovolje vlasti, stvorili su ti ugovori preduvjete za praktičnu zaštitu manjina. Odredbe sadržane u članku 8. i dalje, o pravima manjina na slobodan kulturni razvoj, predstavljaju samo konkretnu i dosljednu primjenu načela slobode i jednakosti utvrđenih u člancima 2. i 7. Naime, iz slobode i jednakosti svih državljana proizlazi njihovo jednako pravo na slobodno njegovanje vlastite kulture, narodnosti i na slobodu vjero-

ispovijesti. Međutim, kada bi se odredbe koje se odnose na prava manjina iz članka 8. pa nadalje primijenile u državi gdje većinski narod sâm ne uživa zaštitu osobne slobode, to bi značilo da bi manjine postale povlaštene u odnosu na većinski narod – što naravno nije bila svrha manjinskih ugovora i što je praktično nemoguće. Tako je, dakle, svaka posebna zaštita manjina ovisna o provedbi opće obveze poštivanja slobode i jednakosti svih državljana.

3. Slobodna volja pojedinca kao odlučujući kriterij za pripadnost manjini.

Što se podrazumijeva pod rasnom manjinom (*minorité de race*, *minorité ethnique*) ili jezičnom manjinom (*minorité de langue*), ugovori nisu preciznije odredili. Oni postavljaju pojam unaprijed poznatih socioloških entiteta, koje nazivaju manjinama jezika i narodnosti, ali ne pridaju manjini pravnu osobnost, već pojedincima koji joj pripadaju pružaju određena međunarodno zajamčena prava. No, tko pripada manjini? Tko odlučuje o pripadnosti manjini?

Na ovo pitanje može se odgovoriti samo načelom slobodne volje iz 2. članka ugovora o manjinama. Iz obveze države da pruži najopsežniju zaštitu slobode svim svojim stanovnicima, bez obzira na narodnost i jezik, proizlazi da svi njezini stanovnici imaju pravo slobodno se izjasniti o svojoj narodnosti. Prema tome, činjenica postojanja narodnosne i jezične manjine pravno proizlazi iz volje pojedinca. U tome se slažu najbolji poznavatelji prava manjina. C. G. Bruns također ukazuje na to da su ugovori o manjinama iz 1919., koji predstavljaju nadogradnju već ranije uspostavljene međunarodne zaštite vjerskih manjina, osigurali istu zaštitu etničkim i jezičnim manjinama kao i vjerskim manjinama. Kod potonjih je jasno da je volja – vlastito izjašnjavanje – temelj pripadnosti zajednici. Nema naznake u ugovorima o

Mladen Lorković

Das Recht der Makedonier auf Minderheitenschutz.

Dokumente :

Die Verhandlungen des „Komitees für neue Staaten“ und des Obersten Rates über die makedonische Frage Mai – November 1919

Carl Heymanns Verlag
Berlin 1934

Naslovna stranica rasprave Mladena Lorkovića o pravima Makedonaca

tome da se jezična i etnička manjina poimaju bitno različito od poimanja vjerske manjine.

Iz toga proizlazi da ni vlada ni Liga naroda nisu ovlašteni provjeravati opravdanost volje osobe ili skupine osoba koje u okviru ugovora o zaštiti manjina žele određenu narodnost i određeni jezik smatrati svojim. Nijedna vlada nema pravo analizom krvi, filološkim ili sličnim argumentima osporavati pripadnost pojedinca koji se izjašnjava kao pripadnik manjine. Jezičnoj i narodnosnoj manjini ne pripada onaj koji svoju pripadnost toj skupini može dokazati, nego onaj koji se *izjašnjava* kao pripadnik te skupine, a vlade su dužne dopustiti da do tog slobodnog izjašnjavanja dođe.

4. Jamstva provedbe

Materijalnopravne odredbe ugovora o manjinama podliježu trostrukom jamstvu provedbe.

Članak 1. sadržava *ustavnopravno jamstvo* provedbe odredaba iz članaka

2.-8., prema kojemu nijedan zakon, uredba ili javno djelovanje ne smiju biti u suprotnosti s odredbama ovih članaka, niti smiju imati prednost pred njima. Ovo ustavnopravno jamstvo provedbe ne obuhvaća sve odredbe za zaštitu manjina, ali jamči provedbu članaka 2.-8. u punini, također i kada se odnose na stanovništvo koje pripada većinskom narodu.

S druge strane, članak 11. ugovora o manjinama Kraljevine SHS (kao i odgovarajući članci drugih ugovora o manjinama) stavlja sve odredbe članaka 1.-10. koje se odnose na manjine, pod jamstvo Lige naroda. Prvi stavak članka 11. glasi:

Država srpsko-hrvatsko-slovenska slaže se s time da, u mjeri u kojoj odredbe prethodnih članaka utječu na osobe koje pripadaju rasnoj, vjerskoj ili jezičnoj manjini, te odredbe predstavljaju obveze od međunarodnog interesa te će biti stavljene pod jamstvo Lige naroda.

Članak 11. temelji se na razlikovanju dviju skupina osoba na koje se odnose materijalnopravne odredbe ugovora o manjinama. Samo je krug osoba koje pripadaju manjini obuhvaćen provedbenim jamstvom Lige naroda, koja je ovlaštena „poduzeti sve mjere i izdati sve naputke koji se prema okolnostima slučaja čine svrhovitima i djelotvornima“, kako bi se spriječila svaka povreda ili opasnost od povrede odredaba o zaštiti manjina. U odnosu na dio koji se odnosi na manjine u člancima 1.-10., velesile potpisnice ugovora odrekle su se u korist Lige naroda prava stečenih potpisivanjem ugovora o manjinama. Sve dok Liga naroda postoji i dok u osnovi izvršava svoje zadaće iz članka 11., nijedna velesila potpisnica ugovora ne može u svoje ime zahtijevati provedbu tih ugovora u dijelu koji se odnosi na zaštitu manjina. To pravo pripada samo Ligi naroda.

Drugačija je, međutim, situacija kad je riječ o odredbama manjinskih ugovora koje se ne odnose na zaštitu manjina i koje sukladno tome nisu obuhvaćene

provedbenim jamstvom Lige naroda. Za takve je odredbe *provedbeno jamstvo ostalo u rukama sila potpisnica ugovora*. Baš kao što je nedvojbeno u njihovim rukama zadržano pravo zahtijevati ispunjenje II. dijela manjinskih ugovora (koji regulira carinska, tarifna i slična pitanja), unatoč čl. 11., a isto tako one imaju pravo zahtijevati ispunjenje svih odredaba članaka 1.-10. koje sukladno čl. 11. nisu obuhvaćene provedbenim jamstvom Lige naroda. One napose imaju pravo zahtijevati provedbu obveza iz članaka 2. i 7. također i prema osobama koje pripadaju većinskom narodu. Ova činjenica ima posebno značenje za države u kojima ima više naroda (odnosno, kako se to kaže, „nacionalnosti“) koje čine politički odnosno konstitutivni narod, kao što je slučaj u Jugoslaviji i Čehoslovačkoj.²²

Članci 2. i 7., koji se odnose na dva kruga osoba – manjine i većinski narod – obuhvaćeni su dakle dvostrukim međunarodnopravnim provedbenim jamstvom, onim Lige naroda kao i onim iza kojega stoje potpisnice ugovora; dvostrukoj strukturi manjinskih ugovora odgovara dvostruko međunarodno provedbeno jamstvo. Povrjeda ovih članaka može dakle za posljedicu imati dvostruke sankcije: one Lige naroda u korist manjina, i one sila potpisnica ugovora u korist osoba koje pripadaju većinskom narodu, ukoliko načela slobode i jednakosti svih državljana ne budu u temljima

ma pravnog poretka država obvezanih manjinskim ugovorima.

II. PRAVO MAKEDONACA NA ZAŠTITU MANJINA

Na drugome smo mjestu ukazali na to da jezičnoj i narodnoj manjini pripada onaj koji se tako izjašnjava, a ne samo onaj koji može dokazati svoju nacionalnu i jezičnu različitost od većinskog naroda. Načini na koje se to izjašnjavanje iskazuje mogu biti različiti: upisom u nacionalni registar, davanjem podataka prilikom popisa stanovništva itd.

Međutim, u napadnoj suprotnosti s ugovorom o zaštiti manjina, posebno njegovim člankom 2., u Makedoniji je slavenskom stanovništvu pod prijetnjom smrću zabranjeno svako otvoreno izjašnjavanje pripadnosti bugarstvu. Stoga je za potpuno razjašnjenje pitanja koje osobe pripadaju manjinama u Makedoniji, a koje ne, od fundamentalnog značenja da se u ovoj zemlji, sukladno odredbama ugovora o manjinama, najprije primijene načela slobode, jednakopravnosti i pravednosti. Iako sustav terora koji se ruga ugovoru o manjinama, onemogućuje slavenskom stanovništvu Makedonije dojmljivu manifestaciju vlastite volje, ipak se i danas utemeljeno može utvrditi da oni, u smislu ugovora o manjinama, predstavljaju jezičnu i narodnu manjinu. Jer nepobitno je da govore jezik različit od srpskoga i da posjeduju drugačiju nacionalnu svijest.

1. Jezična pripadnost Makedonaca

Jezična manjina (*minorité de langue*) u smislu ugovora o manjinama postoji u slučaju kad skupina državnih pripadnika posjeduje jezik različit od državnog jezika (službenog jezika, *langue officielle*). Tamo gdje se takva različitost pojavljuje, većinom nema poteškoća; one nastaju ponajviše kod jezično srodnih naroda, gdje se – za razliku od standardnih ili književnih jezika – govori na narodnim granicama često približavaju jedni drugima ili čak pretapaju jedan u drugi. U takvim slučajevima mora se postaviti pitanje: što je predmet zaštite ugovora o manjinama: govori koji odgovaraju jednostavnim i osnovnim životnim potrebama i lokalno su vezani,

ili književni jezici u kojima se oblikuje kultura naroda. Sadržaj prava koja su priznata jezičnim manjinama ugovorima o zaštiti manjina nesumnjivo potvrđuje da međunarodno pravo manjina prvenstveno štiti književni jezik. Pravo manjina da se služe svojim jezikom u osobnim i ekonomskim odnosima, na području religije, medija, u svim vrstama publikacija i prilikom javnih okupljanja (članak 7. st. 3.), pravo na pisanu i usmenu uporabu vlastitog jezika pred sudovima (članak 7. st. 4.), pravo na njegovanje vlastitog jezika u školama, kao i u religijskim i socijalnim ustanovama (članak 8.), obveza države u područjima u kojima živi znatan broj državnih pripadnika koji govore stranim jezikom da pruži njihovoj djeci nastavu na njihovom jeziku (članak 9. st. 1.), prirodno se odnosi na književni jezik; jer se u navedenim slučajevima u pravilu koristi on, a ne govorni jezik. Zaštita književnih jezika manjina također proizlazi iz pravne svrhe ugovora o manjinama: zaštite slobode i jednakosti svih državljana. Potiskivanje tako temeljnih postavki slobode i jednakosti, kao što je slobodna upotreba vlastitoga književnog jezika, u kojem svaki narod duhovno živi i stvara, nespojivo je s obvezama iz članaka 2. i 7. ugovora o manjinama. Zaštita književnih jezika manjina odgovara napokon i političkoj svrsi ugovora o manjinama. Jezična borba u jezično miješanim područjima uvijek je usmjerena protiv književnih jezika naroda koje se želi asimilirati, a ne protiv govora; sukladno tome ugovori o zaštiti manjina, koji bi se time trebali baviti, pod međunarodnopravnu zaštitu stavljaju književne jezike manjina.

Pitanje, predstavljaju li Makedonci u smislu ugovora o manjinama jezičnu manjinu, ovisi dakle prije svega o tome imaju li književni jezik koji se razlikuje od srpskog. Na ovo pitanje treba s potpunom odlučnošću potvrdno odgovoriti. Makedonija je u bugarski narodni preporod prošlog stoljeća bila uključena jednako intenzivno kao i svi ostali bugarski krajevi; štoviše, prvi poticaji za taj preporod došli su upravo od makedonskih Bugara. Bilo je politički i povijesno samorazumljivo da makedonski Slaveni, koji su se oduvijek nazivali

22 [Bilješka u izvorniku:] Danas, kad je Hrvatima i Slovencima suprotno članku 2. Ugovora o manjinama s Kraljevinom SHS uvelike uskraćena zaštita života i slobode, i kad oni, suprotno članku 7., nemaju ista politička prava kao Srbi, teško će se Hrvati i Slovenci moći obratiti Ligi naroda na temelju članka 11., budući da su oni međunarodnopravno priznati kao većinski narod; međutim, sile potpisnice ugovora o manjinama imaju neosporno pravo zahtijevati od jugoslavenskih vlasti najstrože poštivanje članaka 2. i 7. u odnosu na Hrvate i Slovence. Isto to pravo imale bi potpisnice ugovora o manjinama u odnosu na Makedonce u Jugoslaviji, ukoliko bi prihvatile inače neodrživ stav beogradske vlade, da Makedonci nisu manjina, nego tek dio srpskoga državnog odnosno konstitutivnog naroda.

Bugarima i s bugarskim narodom dije-
lili sudbinsku zajednicu, preuzmu novi
bugarski književni jezik koji je bugarski
narod usvojio u 19. stoljeću. Prva knjiga
napisana tim modernim bugarskim je-
zikom pojavila se upravo u Makedoniji.
Mreža škola koja je prekrila Makedoniju
u posljednjim desetljećima turske vlasti
bila je bugarska baš kao i bogoslužje; sve
kulturne vrijednosti koje su Makedonci
stvorili su bugarske. Stoga, budući da su
Makedonci u Kraljevstvo SHS ušli kao
pripadnici bugarske jezične zajednice,
nedvojbeno spadaju u kategoriju „mi-
norite de langue“ [jezična manjina].

Činjenica da je književni jezik Ma-
kedonaca bugarski, nije osporavana ni
sa srpske strane. Teza koju su postavili
srpski učenjaci, prema kojoj Makedonci
nisu jezična manjina, počiva puno više
na pretpostavci da pripadnost manjini
ne određuje književni jezik već govor, te
na tvrdnji da govor koji se koristi u Ma-
kedoniji nije bugarski, nego zasebni juž-
noslavenski dijalekt sličan bugarskome i
srpskom jeziku, koji dijalekt je ipak toli-
ko blizak srpskom da ga se ne može sma-
trati posebnim jezikom pa se stoga na nj
ne mogu primijeniti odredbe ugovora o
manjinama.

Najistaknutiji poznavatelji makedon-
skoga govora, čija je objektivnost izvan
svake sumnje, složni su u suprotnim
ocjenama. Tako kaže Weygand, jedan
od najautoritativnijih među njima, u
svojoj „Etnografiji Makedonije“ (str. 67.
i dalje):

„Glasovni, fleksijski i sintaktički od-
nosi približuju makedonski bugarskomu
toliko da ga nije moguće uzeti u zasebno
razmatranje. U tom su pogledu suglasni
svi nepristrani prosuditelji poput Ja-
gića, Leskiena, Drinova, Oblaka i dru-
gih. Bugarstvom Makedonaca poseb-
no pomnivo se bavi češki znanstvenik
Vladimír Sís (‘Mazedonien’, 1918.). Za
mene osobno, bugarstvo Makedonaca je
činjenica dokazana Danielovim tekstom
i mojim vlastitim iskustvom. Kad sam
boravio u Makedoniji 1887. i 1889./90...
neizbježno sam se, htio-ne htio, dakako
samo na slušnoj razini upoznao s ta-
mošnjim slavenskim dijalektom. Nakon
povratka u domovinu, kad sam se upo-
znao s bugarskim književnim jezikom,

primijetio sam da sam već uvelike na-
učio bugarski, ali da srpski još trebam
naučiti, jer se on u svim bitnim točkama
razlikuje... (Str. 74.) Moglo bi se nabaci-
ti pitanje, nemaju li možda makedonski
Slaveni vlastiti jezik koji je između srp-
skog i bugarskog. Takva pretpostavka ne
bi bila opravdana, jer kako smo upravo
vidjeli, makedonski i bugarski jezik se
glasovno, fleksijski i sintaktički potpuno
podudaraju.“

Isto su mišljenje s istom odlučnošću
iznijeli ruski učenjaci Miljukov, Der-
žavin i Kondakov, da izdvojimo samo
nekoliko posebno uglednih autoriteta
među mnogima. Također, znatan broj
zemljovida koje su izradili učenjaci
različitih europskih nacija o jezičnoj
granici između Srba i Bugara, označa-
va Makedoniju kao bugarsko jezično
područje. Ovo jednoglasno shvaćanje
njemačkih, ruskih, engleskih, francu-
skih, talijanskih, američkih, hrvatskih,
čeških, austrijskih i drugih učenjaka
stoji nasuprot tezi da je makedonski je-
zik dijalekt jednako udaljen od srpskog i
bugarskog, koju podržavaju samo srpski
učenjaci: nedvosmislen dokaz koji uka-
zuje gdje leži istina, a gdje legenda.

Primjedbu da je makedonski govor,
unatoč priznatoj različitosti, previše
srodan srpskom da bi ga se moglo sma-
trati posebnim jezikom, nije moguće
prihvatiti; istim argumentom mogao bi
uslijediti pokušaj — kad bi odnosi moći
to dopustili — nametanja srpskog jezi-
ka svim Bugarima. Naime, poznato je
da su Rusi nakon 1878. godine pokušali
svoj jezik nametnuti „oslobođenoj bu-
garskoj braći“ kao službeni; međutim,
pokazalo se da su takvi pokusi osuđeni
na neuspjeh.

Činjenica da je makedonski govor bu-
garski, zajedno s činjenicom da Make-
donci bugarski književni jezik smatraju
vlastitim te ga kao takvoga koriste, ispu-
njava uvjete za „minorité de langue“ [je-
zičnu manjinu] u smislu ugovora o zaštiti
manjina.

2. Narodnosna pripadnost Makedonaca

Istraživanje rasnih svojstava Make-
donaca kao ispitivanje isključivo antro-
poloških činjenica bez značenje je za
odgovor na pitanje, jesu li Makedon-

ci narodnosna manjina. S obzirom na
mnogostruko preklapanje različitih rasa
na balkanskom poluotoku, takvo istra-
živanje ne može dovesti do pozitivnih
rezultata.

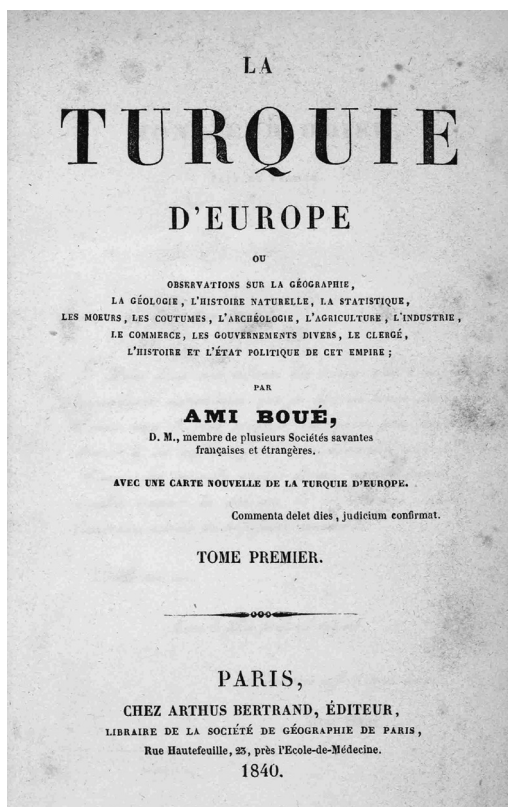
Za utvrđenje čine li Makedonci narod-
nosnu manjinu, odlučujuće je da imaju
bugarsku nacionalnu svijest. Da je to slu-
čaj, dokazuje prije svega činjenica da se i
sami nazivaju Bugarima.

Već od osnutka prvoga bugarskog
carstva u 9. stoljeću, slavensko stanov-
ništvo Makedonije samo je sebe nazi-
valo Bugarima, a takvima su ga smatra-
li i susjedni narodi. Čak su i Srbi, koji
su u 14. stoljeću na nekoliko desetljeća
osvojili Makedoniju, autohtono sta-
novništvo nazivali „Bugarima“. Ma-
kedonski Slaveni zadržali su svoje bu-
garsko ime i u doba turske vladavine.
U to vrijeme sumraka u postojanju bu-
garskog naroda, makedonsko-bugarska
Ohridska nadbiskupija [arhiepiškopi-
ja] bila je posljednji čuvar bugarskog
imena. Njezino ukidanje 1767. godine
i potpuno preuzimanje bugarske crkve
od strane Grka trebalo je ukloniti po-
sljednje tragove bugarske nacionalne
svijesti. No, dogodilo se drugačije. Ma-
kedonija, gdje je zahvaljujući Ohrid-
skoj nadbiskupiji bugarska tradicija
bila življa nego u drugim bugarskim
područjima, dala je bugarstvu, u isto
vrijeme kada je njena crkvena tradicija
uništena, u monahu **Pajsiju** buditelja
nove samosvijesti. Njegova „Slavobu-
garska povijest naroda, careva i svetaca
Bugarske“, objavljena 1762., postala je
izvor bugarskoga nacionalnog ponosa,
a bugarski monasi i svećenici, tada je-
dini kulturni sloj u bugarskom narodu,
crpili su iz nje poštovanje za bugarsku
prošlost, a time i vjeru u budućnost.
Kao Pajsije, preteča bugarske nacional-
ne obnove koji je spajanjem bugarsko-
ga srednjeg vijeka s modernošću u pre-
sudnom povijesnom trenutku održao
kontinuitet bugarske nacionalne tradi-
cije, tako su i nastavljači njegova djela
i daljnji glasnici bugarskog uskrснуća
većinom bili makedonski Bugari. Jedan
od njih bio je monah **Kirčuski**, učitelj u
Kičevu, koji je napisao prvu knjigu na
modernome bugarskom jeziku (1816.),
a također i arhimandrit **Teodosije Si-
najske**, koji je 1839. godine u Solunu

osnovao prvu bugarsku tiskaru, te **Neofit Rilski**, koji je bugarskom narodu dao prvu modernu gramatiku njegova jezika i prvi potpuni prijevod Novog zavjeta, a 1835. godine u Gabrovu osnovao prvu europski organiziranu bugarsku školu, u kojoj je izobrazio cijeli naraštaj značajnih Bugara. Makedonac je bio i kasniji ohridski nadbiskup **Nataniel**, koji je 1857. postavio program za osnivanje neovisne bugarske nacionalne crkve, čime je ostvario odlučujući utjecaj na razvoj bugarskog naroda u narednim desetljećima.

Ali i bugarske narodne mase Makedonije sudjelovale su u bugarskom narodnom uskrslu u prošlom stoljeću, sa svom žestinom probuđene narodnosti. Kad je krajem šezdesetih godina prošlog stoljeća postignut prvi cilj borbe: bugarska egzarhija neovisna o grčkom patrijarhu, i kad je 1872. u Makedoniji plebiscitom trebalo biti provedeno razgraničenje između grčke i bugarske crkve, makedonski su Slaveni gotovo jednoglasno podržali egzarha; slijedom toga je najveći dio Makedonije također pripojen bugarskoj crkvi. Na taj je način bugarski narod nakon stoljeća ponovno bio ujedinjen u jednoj vlastitoj nacionalnoj organizaciji.

Nakon što je borba Bugara za kulturnu emancipaciju završila uspješno osnivanjem bugarske egzarhije, udarna snaga bugarskog pokreta okrenula se protiv Turaka. Krvavi bugarski ustanak 1875. godine doveo je do rusko-turskog rata i mira u San Stefanu kojim je formirana Kneževina Bugarska, čije su se granice gotovo podudarale s onima bugarske egzarhije, obuhvaćajući tako čitav bugarski narod. Međutim, Engleska i Austro-Ugarska, koje su strahovale od jačanja ruskog utjecaja na Balkanu, provele su na Berlinskom kongresu temeljitu reviziju bugarskih granica, čime je Makedonija i dalje ostala pod turskom vlašću, a njezina sudbina, koja je u prethodnim stoljećima bila ista kao i ostalih bugarskih područja, uzela je vlastiti smjer. Usprkos tomu su osjećaj bugarske pripadnosti i zajedničko iskustvo bugarskog preporoda ostali živi; veza bugarske nacionalne crkve i

rastući broj makedonskih izbjeglica u Bugarskoj, čije su obitelji često ostajale u zemlji, povezivali su i dalje Makedoniju s Kneževinom. Unatoč velikoj razlici životnih uvjeta koje je bugarski narod imao u Kneževini i u Makedoniji od 1878., bugarski nacionalni osjećaj Makedonaca nastavio je rasti u narednom razdoblju.

To je uslijedilo pogotovo nakon izbijanja velikoga makedonskog pokreta za oslobođenje, koji je bugarskom iskustvu Makedonije dao potporu u obliku krvne žrtve. Osnovana 1893. godine, Unutar-nja Makedonska Revolucionarna Organizacija (VMRO) u nekoliko je godina prekrila cijelu Makedoniju gustom mrežom revolucionarnih skupina i započela borbu protiv Turaka, a uskoro i protiv upletanja Srba i Grka. Dvadesetogodišnja revolucionarna borba VMRO-a, koja je privukla pozornost cijeloga kulturnog svijeta i dovela do opetovanih intervencija Zapada u korist Makedonaca, vođena je pod bugarskom zastavom. Epske borbe makedonskih revolucionara i legendarne figure vođa poput Aleksandra Todorova, pojačale su kroz nevjerovatno snažan mit bugarsku nacionalnu svijest Makedonaca.

Borba Makedonaca za njihovo bugarstvo bila je u prošlom stoljeću, a i danas

je još uvijek poznata čitavoj Europi. Putnici, učenjaci, diplomati i političari jednoglasno su prepoznali makedonski karakter kao bugarski. Ovdje nije mjesto za detaljno provjeravanje njihovih svjedočanstava; navedimo samo nekoliko istaknutih imena kao svjedoke. **Ami Boué**, autor djela „La Turquie d'Europe“ iz 1840., dao je prvu modernu sliku balkanskih naroda, videći makedonske Slavene kao Bugare; isto tako i profesor iz Göttingena **Griesenbach** i austrijski konzul **Hahn**; također jedan od osnivača slavističkih istraživanja u Rusiji **Grigorič**, kao i istaknuti slavist **Hilferding**; Čeh **Šafařík**, autor temeljnih djela o povijesti balkanskih Slavena, i njegov značajan sunarodnjak i kolega **Jireček**; poznati istraživač povijesti južnoslavenskih naroda, Hrvat **Rački**, i varšavski profesor **Makushev**; u novije vrijeme rumunjski učenjak i političar **Jorga**; autor izvrsnih djela o Turskoj **Engelhardt**; Francuz **Louis Léger** (1916.); poznati filolog Balkana **Weygand**; američki istraživač Balkana **Léon Dominion** i Belgijanac **Laveleye**; jedan od najznačajnijih modernih slavista **Niederle**; njemački učenjak **Schultze-Jena**. Zaključujemo ovo svjedočanstvo niza poznatih autoriteta citatom iz **Kondakovljeve** knjige „Makedonija“, koju je napisao kao rezultat svojih dugogodišnjih istraživanja koje je poduzeo 1909. godine, na čelu znanstvene komisije po nalogu Ruske akademije znanosti:

„Cijeli svijet sada zna da se, zato što je teško, čak i nemoguće, pružiti dokaz da je makedonsko stanovništvo srpske nacionalnosti, sada poduzimaju napore kako bi se cijelo pitanje zamaglilo. Želi se dokazati da makedonsko stanovništvo ne pripada jednoj nacionalnoj skupini, već da je mješavina različitih rasa, svojevrsni kaos... No, kratki izlet u zemlju dovoljan je da se potpuno uvjerimo u to da makedonski Slaveni čine nacionalno određenu grupu koja vrlo jasno odgovara stanovništvu koje nastanjuje Bugarsku. (Ivanov: „Les Bulgares devant de Congrès de la Paix“ [Bugari pred Mirovnim kongresom], br. 137).

(nastavit će se)

ANDELKO MIJATOVIĆ: PISMA IZ TAMNICE

Prije nekoliko mjeseci, u proljeće 2024., u nakladi zagrebačke Alfe izašla je knjiga *Pisma iz tamnice – Politički progoni Hrvata* (471 str.), novo djelo hrvatskoga političkog uznika, višedesetljetnog člana Vijeća Hrvatskog društva političkih zatvorenika te člana Uredničkog odbora ovog časopisa, povjesničara **dr. sc. Anđelka Mijatovića**. Riječ je o zbirci uzničkih i logoraških pisma – iz pera osamdesetak autora dvjestotinjak ih je na broju – uzorno prelomljenoj i s nevelikim brojem pogriješaka u prijepisu, obogaćenoj predgovorom novinara i publicista **Mate Kovačevića**, kratkom priređivačevom uvodnom napomenom te njegovim bilješkama o autorima pisma, kao i o mnogima koji se u tim pismima spominju.

Ako se u tehničkom smislu knjizi ima što prigovoriti, onda je to – prigovor navodim po navici, u neumornoj nadi da će za njim barem u budućnosti biti manje potrebe! – samo izostanak kazala osoba, jer – kazalo je pomagalo koje najčešće olakšava čitanje, a uvijek olakšava čak i laičko, a kamoli znanstveno korištenje knjige te postignuće svrhe zbog koje ona nastaje. U sadržajnom smislu knjizi nema prigovora: ona je dragocjen, upravo prvorazredan podsjetnik na stoljetna stradanja Hrvata, dokumentiran pismima utamničnika i osuđenika od 1514. (kad knez **Krsto Frankopan** iz mletačkog zarobljeništva piše svojoj obitelji) sve do studenoga 2005. godine (kad je datirano posljednje od pisma koje je **Zvonko Bušić** iz američkog zatvora uputio Hrvatima u Vancouveru), a najveći njihov broj – očekivano – potječe iz jugoslavenskog doba, navlastito onoga komunističkoga, kad su pokolji i progoni naših sunarodnjaka kulminirali.

Neka od tih pisma nisu nepoznata široj javnosti, na što ukazuje i sâm Mijatović: **Bogdan Krizman** je, primjerice, u obilnoj korespondenciji **Stjepana Radića** davno objavio neka Radićeva pisma uvrštena u ovu knjigu, **don Anto Baković** je u svoj *Martirologij* uvrstio niz pisma hrvatskih svećenika, a iz knjige **Ante Delića** u kojoj je donesena sačuvana korespondencija **Ante Pavelića** i branitelja

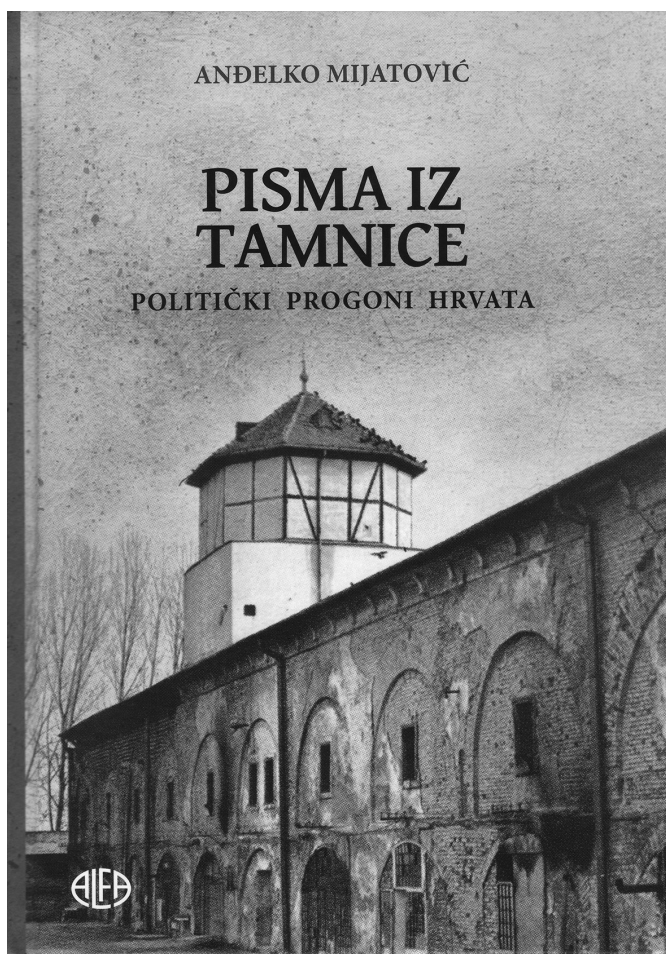
ković 3. rujna 1944. pisao poglavniku Nezavisne Države Hrvatske, ili pisma koja je njegov suradnik, donedavni ministar **Ante Vokić** pisao supruzi 1944.-1945. godine.

No, mnoga su pisma iz ove knjige dosad bila potpuno nepoznata te – skupa s onima koja su ranije bila objavljena – čine skladnu i potresnu cjelinu koja nije samo sjajna podloga za jednu literarno-psihološku studiju dostojnu **Dostojevskoga** (jer pokazuju koje brige brinu i kakvim su duševnim mukama izloženi ljudi osuđeni na smrt, tešku tamnicu ili barem neizvjesnost), nego su i vrijedan izvor hrvatske političke povijesti. Neka od njih su besprimjerna svjedočanstva čvrstine ljudskoga karaktera te odanosti pojedinaca i skupina vlastitim idealima, obitelji ili domovini, pa će ih ravnodušno i bez suze u oku moći čitati samo ljudi bez duše i korijenja.

Zapravo je nepravedno izdvajati neka od njih, ali – ipak – evo misli koje je svojim roditeljima uputio svećenik Senjsko-modruške biskupije **Martin Bubanj** dva tjedna prije nego što će ga tzv. osloboditelji, jugoslavenski partizani, ubiti i baciti u jamu Bezdan u Kostreni kod Rijeke, dok u njemu još tinja tračak nade da će biti pošteđen:

„Ako ostanem i poginem, znajte da je to zato što sam katolički svećenik, koji sam propovijedao i branio svoju vjeru, koji nisam bio svećenik samo zato da misim i pobiram novce, nego kad je trebalo ustati na obranu vjere, ustao sam neustrašivo.

Drugo zato što sam se uvijek osjećao Hrvatom i što sam uvijek osjećao za hrvatski narod, i pomagao tom narodu, koliko god je bilo moguće. Naštetio nisam nikome, zla nisam učinio nikome, radio

sudionika atentata na **Aleksandra Karađorđevića**, znamenitoga francuskog odjetnika **Georgesa Desbonsa** preuzeo je Mijatović neka pisma te ih unio u svoju zbirku. Ima ih i iz drugih knjiga, a dio ovdje uvrštenih pisma objavljen je i u raznim časopisima (pa i u *Političkom zatvoreniku*), pri čemu je neka od njih priredio te objavio i sâm ovdašnji priređivač, pa su ona u znanstvenoj i stručnoj literaturi već višekratno spominjana, poput koncepta pisma koje je **Mladen Lor-**

sam samo za svoju vjeru i svoj narod. Drugo sve neka bude u rukama Božjim. Poginem li, nemojte ništa plakati, čak morate biti ponosni da sam zavrijedio poginuti za Boga i vjeru.“

Ili ono, kad se **Dragutin Gjurić** oprašta od svojih u listopadu 1945.:

„Draga Nedo i Tomislave! Noć je, ležim u ćeliji smrti još par dana i svemu je kraj. Misao na vas donosi strašnu bol. Volio sam Vas i volim neizmjereno... Nisam zločinac niti kriv, nevin umirem... moj um se mračí, moje su boli strašne. Molite se, ne zaboravite vašeg nesretnog tatu, koji vas jako voli, ali je nesretno izgubio vas. Ljubi Vas uz zadnji – Zbogom D.

Strepimo kada će otvoriti vrata i jedina donijeti život, drugima smrt. Gdje ste, mili moji? Bože pomози u ovoj smrtnoj mucí. Ležimo bespomoćno na daskama i čekamo sudbinu. Majko Božja!

Čujemo da će 15-orica íći na novi postupak. Bojimo se da je to strijeljanje. Pomози Bože! Nevin sam.

Pozvan na streljanje 30. X. 45. Bog Vas čuvao. Drago.

Majko moja, ne nosi više ništa za mene. Idi kući. Zbogom. Drago“

Ili pismo koje je **Aleksandar Benak stariji**, visoki dužnosnik Nezavisne Države Hrvatske, uspio napisati supruzi **Dragici** iz jugoslavenskog zatvora:

„Najteže su duševne muke. Trpim ovdje već dva mjeseca. Pomisli si – u jednoj ćeliji čamim ja, u krugu ljudi sa kojima nemam nikakvoga kontakta, neki zaraženi gnjusnim bolestima, loših karaktera (bilo je i ubojica – običnih zločinaca) a u susjednoj sobi naš ljubljени sin jedinac. Našoj molbi da ove zadnje dane (jer nas čeka ista sudbina) budemo barem skupa u istoj ćeliji, ne izlazi se u susret. Tu bol može pravo shvatiti samo onaj koji je već bio u istom položaju. Svaki dan proživljavam i slušam uhom na vratima hodnika, neće li ti prozvati ime sina da ga odvedu. To uzbuđenje je strašna muka, a istodobno čekam da i meni kucne zadnji čas, ali u mislima i brigama za sinom, zaboravljam na to. U takvim momentima hoće da mi srce pukne od boli i nije ništa naravnije od želje da tom već jednom (nesnosnom stanju) bude kraj...“

A pred kraj travnja 1946. njegov sin **Aleksandar ml.** oprašta se ponaosob od svakog od svojih ukućana, pa na koncu i od svoga sina jedinca:

„Dragi moj jedini sinko! Najviše sam trpio za cijelo to vrijeme drhćući nad Tobom i Tvojim životom. Muke mi zadaje pomisao na Tvoju budućnost i na Tvoj život. Nikada nećeš znati što znači ljubav majke i oca, nećeš osjetiti dobročinstva i osjećaje koje Ti može pružiti samo roditeljsko srce. Jedino me tješi da se sve što se sada događa ne možeš još shvatiti. A kad počneš shvaćati, nemoj osuđivati svoje roditelje i cijeniti ih po onome što se s njima dogodilo. Nadam se da će se naći i ljudi koji će Ti znati reći što i tko smo bili, da nismo bili nikakvi zločinci. Bili smo borci za svoj dom, domovinu i narod. Ljubili smo Hrvatsku, željeli smo doprinijeti nešto za svoj narod. Tvoj otac isto se tako borio, kao činovnik, no nije učinio ništa od onog za što su ga sudili i osudili. Budi sinko moj dobar, dobar prema svojim i drugima, budu dobar katolik i vjeruj u Boga, jer on ti je bio i bit će ti jedini prijatelj i pomagač.

Toliko sam čeznuo za Tobom za vrijeme moga zatvora. No pregorio sam s boli tu želju, jer držim da je za Tvoju budućnost bolje da već sada ne vidiš užasne slike. Ukoliko Ti ostanem u sjećanju, bolje je da me vidiš nejasno, nego da imaš u uspomenu željezna vrata i rešetke, izbljednulo i izmučeno neobrijano lice, uzdahe, suze i jadikovanja. Zbogom sinko! Molit ću Boga da Te ušćuva zdrava, jaka i dobra.“

Ili kad hrvatski športáš i rodoljub, dužnosnik Ustaške mladeži **Zdenko Blažeković**, čekajući suđenje nakon kojega će biti okrutno smaknut, piše supruzi **Blaženi**:

„Neizrecive su patnje koje drmaju i razapinju moju unutrašnjost kada mislim o Tebi, o djeci, o našem tako kratkom zajedničkom životu. Kratkome velim, jer sam u svom idealizmu toliko nesmiljeno i bezdušno zapuštao svoj dom i Tebe. Osjećam se neizrecivo krivim prema Tebi i molim Te tisuću puta, da mi oprostiš i ako to sve ne bijaše radi mene, nego radi moga dubokog osvjedočenja, da moramo podpuno svoj posebnički interes i prohtjeve u ona teška vremena žrtvovati, da Hrvatska i svi oni bijedni i potrebni

u njoj dočekaju sretnije dane. Ali eto, ne samo da nisam uza sav svoj nesebični trud postigao da budem svjedokom te sreće, nego sam time unesrećio Tebe i našu obitelj.

Možda je i tako bolje? Možda će drugima uspjeti, da usreće Hrvatsku? Svakome tko na tome radi želim uspjeh, jer to je konačno ono, što sam imao jedino pred očima, pa makar mene više i ne bilo među živima.

Ako se više ne vidimo, draga moja ženo, majčice naše jedine dječice, znaj da ću u zadnjem času svoga života imati Tvoj mili lik pred očima. Moj život je i onako bio samo jedan veliki osjećaj, ljubav prema svemu što živi i postoji na ovome svijetu koji se sav složio u veliku ljubav prema Hrvatskoj, Tebi i našoj dječici.“

Ili ono znamenito pismo državnog tajnika **Mime Rosandića** koji je odbio tražiti pomilovanje kad su ga jugoslavenske vlasti osudile na smrt, pismo koje je u izbjegličkom logoru u Italiji napisao svojim kćerima pred polazak u okupiranu domovinu, u borbu za njezino oslobođenje:

„Draga Anera, Mara i Ika!

Evo vaš ćakan ode za svojom zvizdom, a drugačije to i nije moglo biti. Nama je Domovina iznad svega i tome se pokoravamo. Neka i vama, dico moja, to bude u vašem životu iznad svega, i tim putem i naši stari kročiše i mi u njima gledamo svoj uzor. Providnost nam je odredila taj komad hrvatske zemlje da ju štitimo, da ju branimo i sačuvamo našim pokoljenjima. Zato vaš ćakan nije mogao drugačije, a vi mu moje drage curice oprostite što vas je ostavio sirote. Uzdajte se u Boga, slušajte vašu majku i ostanite svojoj Hrvatskoj do groba vjerne.

Vaš ćakan, Mime“

To je pismo Mijatović stavio kao svojevrsni motto svoje knjige. S pravom. A u današnjoj su neovisnoj Hrvatskoj autori tih blistavih i potresnih redaka proskribirani, ocrnjeni te i dalje smatrani izdajicama i zločincima. Može li biti jasnijeg dokaza o tome, koliko je ta Hrvatska doista hrvatska...? (T. J.)

VRIJEDAN PRILOG MOZAIKU HRVATSKE BORBE I STRADANJA

Postoje nenametljive i naoko male knjige koje su pisane da bi sačuvalе osobno svjedočanstvo o ljudima i događajima, no na kraju nam govore puno više od toga, pa kroz njih možemo pratiti sudbinu čitavog naroda. Jedna od takvih knjiga je i knjiga **časne sestre Celine** svjetovnog imena **Kata Sarić**. Knjiga nosi naslov *Samo dan života... i biti samo Njegova*.

Imala je ta knjiga u Matici hrvatskoj - Ogranak u Čitluku dva izdanja u relativno kratkom roku. Prvi put 2018., i ponovno 2023. godine. Djelo je pisano laganim, gotovo djetinjim stilom, no povremeno ga nije lako čitati zbog strahota koje opisuje.

Na samom početku autorica nas uvodi u idiličan, pastoralni život male hrvatske zajednice s istočne strane Dinare. Područje je to Bosanskoga Grahova u kojem Hrvati katolici nisu bili većina ni između dva rata. Popis stanovništva u Kraljevini Jugoslaviji iz 1931. godine govori nam o njihovom udjelu od oko 10% ili nekih 1100 stanovnika, dok su ostatak činili Srbi, pravoslavci. Muslimana tamo nije bilo u znatnijem broju. Kao što se iz knjige daje zaključiti, obje zajednice su živjele na okupu, no nisu bile zatvorene ni isključive. Svatko je znao što je i gdje pripada, ali bilo je kumstava i bratimljenja, što je, kao što vidimo u knjizi, autoricu spasilo od vrlo izvjesne smrti.

Sva ta seoska idila i mir su se radikalno promijenili početkom rata u Kraljevini Jugoslaviji i uspostavom Nezavisne Države Hrvatske. U prvo vrijeme autorica opisuje kako su se Hrvati skrivali pred brojnijim Srbima, no odmah po uspostavi države počeli su se i oni vojnički organizirati, što je donijelo kakvu-takvu sigurnost. Pobuna četničkih i komunističkih elemenata među Srbima na potezu od Srba do Drvara potpuno je izbrisala sva tamošnja hrvatska sela koja se do današnjeg dana nisu oporavile. Zatiranje je bilo potpuno i nemilosrdno.

Povijesne istine radi, moramo primijetiti da u toj pobuni ili, kako ju neki još zovu, ustanku srpskog naroda, ne bilježimo 27. srpnja 1941. nikakve sukobe ustanika s

Piše:

Darko UTOVAC

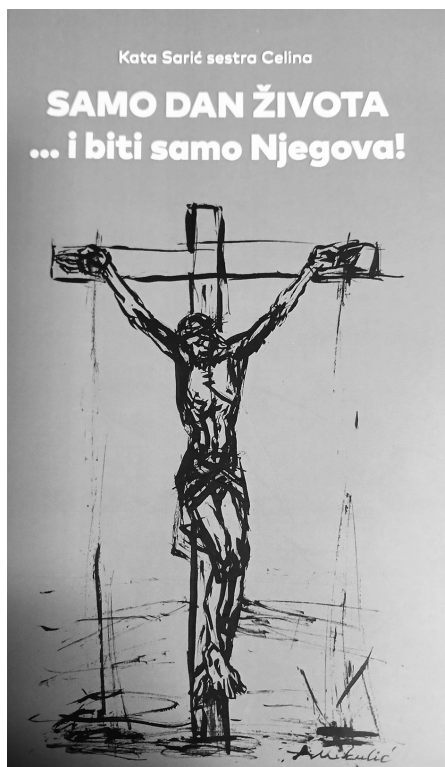
bilo kojom ustaškom, domobranskom ili oružničkom postrojbom. Dapače, hrvatskih postrojbi nije tada bilo nigdje ni u široj okolici. Zato među navodnim antifašistima nema poginulih ni ranjenih, ali bilježimo potpuno uništenje „hrvatskih fašista“ svih uzrasta, od male djece do staraca. Svi hrvatski civili koji su pali u ruke navodnim srpskim antifašistima okrutno su mučeni i ubijeni, žene su prethodno silovane, sela su

ručja bi se nazvalo pravim imenom – genocidom, dakle najtežim mogućim kršenjem međunarodnoga humanitarnog prava. Počinitelji takvog zlodjela bili bi spominjani s prijezirom. No, mi živimo u Hrvatskoj, pa se taj događaj i spomen na genocid nad Hrvatima još uvijek slavi i svečano proslavlja uz znatnu potporu iz državnog proračuna.

Klanje i zatiranje Hrvata nije bilo tih dana ograničeno na područje koje danas nazivamo Republikom Hrvatskom, ono se je jednako sustavno odvijalo i u susjednim bosanskim područjima. Upravo o tome detaljno svjedoči autorica. Kao i u obližnjem Srbu, četnici su pod vodstvom **Branka Bogunovića** 27. srpnja 1941. nasrnuti na Hrvate Bosanskoga Grahova, gdje je sestra Celina tada živjela. Ona nam prikazuje napad onako kako ga je kao dijete osobno vidjela i doživjela. Opisuje kako su se malobrojni hrvatski civili samoorganizirali i pokušali obraniti, no pred daleko brojnijim četnicima koji su uz to bili i bolje naoružani, nisu imali nikakvih izgleda.

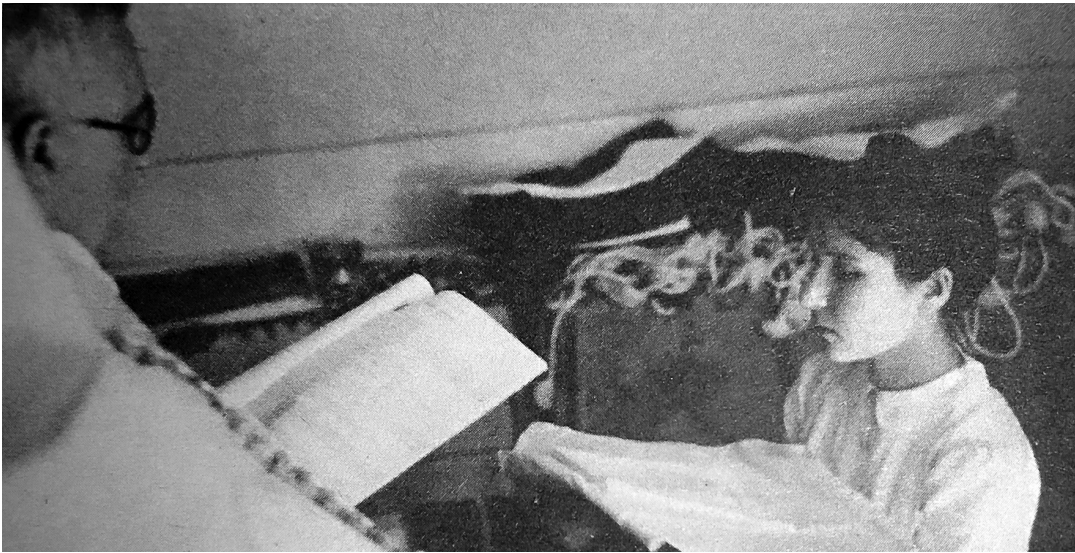
Obrana se vrlo brzo urušila, počelo je četničko izživljavanje nad bespomoćnim Hrvatima. I sama je s majkom, braćom i sestrama zarobljena te je imala prigode vidjeti zapaljene hrvatske kuće, leševe, teško pretučene zavezane muškarce od kojih su nekima svi zubi bili izbijeni. Suočila se na koncu i s uperenim četničkim samokresom, te zavezala Bogu da joj podari još samo jedan dan života. Otud i naslov ovoj knjizi. Bog je uslišio njezinu molitvu i četnik na konju se udaljio ne ispalivši hitce u nju, ali njezinoj kalvariji tu nije bio kraj. Bili su zarobljeni i potpuno prepušteni na milost i nemilost četnika koji su ih na razne načine zlostavljali.

Kako vidimo u knjizi, malobrojni preživjeli, zasužnjeni Hrvati od straha nisu spavali u svojim kućama, nego u polju, a obitelj Sarić se povećala, jer su im se pridružile dvije tetke s djecom čije muževe i očeve su nedavno ubili četnici. Četnički zločini i samovolja su potrajali do 8. rujna 1941., kad su na područje Grahova stigle talijanske postrojbe. Izgleda da je to područje bilo iznimka i da su Talijani donijeli olakšanje i nekakvu sigurnost tamošnjim Hrvatima,

sustavno popaljena, a smrt su izbjegli samo oni koji su uspjeli na vrijeme pobjeći. Zanimljivo je primijetiti autoričino svjedočanstvo da srpske žene nisu htjele dati ni mlijeka dojenčetu njezine sestre dok je bježala iz Bosanskoga Grahova prema teritoriju pod nadzorom hrvatskih snaga, a sama je ostala bez mlijeka zbog strahota koje je vidjela i doživjela, pa nije mogla dobiti.

Svagdje u civiliziranu svijetu potpuno istrebljenje jednog naroda s nekog pod-

Kata Sarić i dr. fra Dominik Mandić

što je pomalo neobično, jer su Talijani na ostalom području Dalmacije, Hercegovine, Sandžaka i Bosne vrlo dobro surađivali s četnicima na potpunom uništenju Hrvata.

Do dolaska Talijana autorica nas upoznaje s više pojedinačnih opisa mučeništva i smrti mjesnih Hrvata, no osobitu pozornost posvećuje opisu mučeništva **don Jurja Gospodnetića**. On je, kako izgleda, uspio izbjeći prvom valu zločina, no četnici su ga pronašli, zlostavljali i na kraju zvjerski ubili. Ponegdje u literaturi se može pronaći informacija da je ubijen na početku četničke pobune 27. srpnja ili kasnije 10. kolovoza, no valja nam vjerovati neposrednoj svjedočkinji te taj nadnevak pomaknuti nekoliko dana iza 27. srpnja, pa ga tražiti na početku kolovoza 1941. godine.

Prema opisu vidimo da su uz don Jurja mučili i ubili još i **Tomislava Sarića**. Obojicu su tukli, zavezane vodili po čitavu kraju, na razne načine zlostavljali i na koncu žive pekli uz urlike: „Oš li, pope, mesa?“ Mrtva tijela su, prema svjedočanstvu autorice, raskomadali i bacili u jamu. U literaturi se ponegdje može pronaći da su to zlodjelo četnici izvršili naočigled svećenikove majke. Sestra Celina ju ne spominje pa ostaje otvoreno pitanje, izostavlja li ju iz nekog obzira ili zato što doista nije bila nazočna tom zločinu.

Osobito je potresan detaljan opis četničkog zločina nad obitelji Barać koja se sastojala od majke i devetero djece. Njih su četnici jedne večeri poubijali noževima u svećeničkom stanu, gdje su ih držali zatočenima. Može se izmđu redova

naslutiti da su najstariju kći koju su ubili posljednju, prije smrti i na drugačije načine zlostavljali. Osim nesretnih Barića, u svom sotonskom bijesu četnici su ubili i autoričinu malu rodicu koja se je zatekla kod Barića.

U takvim okolnostima nije se tamo moglo dalje živjeti, nego samo čekati neizbježnu smrt, pa možemo pratiti kako je obitelj buduće sestre Celine odlučila izbjeći iz Bosanskoga Grahova. Druga postaja njihova, kako će se kasnije pokazati, dugotrajnoga križnog puta, bio je Knin. Grad je također bio pun četnika, no bila je nazočna i hrvatska, ali i talijanska vojska pa četnici nisu mogli nometano činiti zločine. Autorica se prisjeća da su u Grahovu morali ostaviti sve što su posjedovali, a da su u Kninu, dok su čekali da prođe dugotrajno snježno nevrijeme te bude osposobljena željeznička pruga prema Zagrebu, preživljavali gotovo isključivo od hrane koju su dobivali od hrvatskih vojnika.

Potom saznajemo i za simpatičnu anegdotu prema kojoj su iz Knina pobjegli prvom prigodom prema Zagrebu, no ovaj put ne od četnika nego zbog ljubavi. Naime, neki talijanski vojnik se zaljubio u autoričinu stariju sestru, a kada je obitelj shvatila da ni ona nije ravnodušna prema njemu, valjalo je čim prije svemu tome učiniti kraj. Kako vidimo, snježno nevrijeme se naposljetku primirilo i obitelj se uputila prema Zagrebu, gdje ih je dočekala rodbina. Iz Zagreba su vrlo brzo krenuli prema Požegi. Čitajući knjigu, stječe se dojam da je autorica u Slavoniji bila istinski sretna. Nestalo je opasnosti po život,

ekonomski se obitelj ponovo počela sređivati, a živjeli su u zajednici s drugim izbjegličkim obiteljima iz drugih dijelova Hrvatske. Život se donekle normalizirao, počela se ponovo školovati, no sve je to bilo kratka vijeka.

Saznajemo, naime, kako je i Požega uskoro došla pod udare komunističkih pobunjenika koji su ju nakratko uskoro zauzeli. Uspostavili su nekakav svoj sud i ubijali sve one koji nisu bili na njihovoj strani. Kako je najstariji sin obitelji Sarić bio pret-

hodno stupio u ustašku vojnici, opasno je bilo ostajati i dalje na tome području. Valjalo je opet na put. Kad se hrvatska posada pod pritiskom jugoslavenskih partizana morala povući iz grada, s njom se povukao i veliki broj civila u strahu pred komunističkim zločinima.

Među onima koji su se povukli bila je i autoričina obitelj. Dio puta putovali su pješice, a dio vlakom, no to nije prošlo bez opasnosti. Saveznički bombarderi su napadali područja kojima su prolazili, a umalo je čitav vlak s izbjeglicama zbog izdaje strojovođe pao u ruke komunistima. Dalje možemo pratiti kako se obitelj razdvojila, muškarci su ostali u Hrvatskoj, a majka s kćerima, tetkama i njihovom nejakom djecom povukla se izbjegličkim vlakom prema Njemačkoj. Sretna je okolnost da je to bilo prije općeg povlačenja iz Hrvatske, pa su izbjegli tragediju Bleiburga i križnih putova.

Možemo čitati svjedočanstvo da izbjeglički život daleko od Hrvatske nije bio ugodan, smještaj je bilo loš, hrana nedovoljna, a opet su okolicu napadali saveznički zrakoplovi. Zanimljivo je vidjeti da među izbjeglicama vlada optimizam u pogledu opstanka hrvatske države, jer četrdeset dana prije nestanka Nezavisne Države Hrvatske djeca izvode domoljubnu priredbu povodom 10. travnja. Taj optimizam je bio kratka vijeka, Njemačka je izgubila rat, nestalo je i hrvatske države, a izbjeglice su se našle daleko od Hrvatske, u državi koju su ratni pobjednici podijelili na okupacij-

ske zone kao ratni plijen. Izbjeglički logor u kojemu se nalazila obitelj Sarić nalazio se na području za koje se pretpostavilo da će pripasti američkoj okupacijskoj zoni. Očito su među izbjeglice već stigle vijesti o britanskome masovnom izručenju vojnika i civila, pa vidimo da su se stvarali planovi za bijeg prema američkoj zoni u slučaju da ipak potpadnu pod Britance. Srećom to ipak nije bilo potrebno, a Amerikanci su pokazali i nešto ljudskije lice od Britanaca.

Autorica u svome izbjegličkom krugu spominje pravoslavnog svećenika **Vasu Šurlana** i njegovu obitelj. Šurlan je bio jedan od rijetkih preživjelih svećenika Hrvatske pravoslavne crkve koju su jugoslavenske komunističke vlasti sustavno uništile (pa je daleko više židovskih rabina preživjelo rat pod nacional-socijalistima nego što je svećenika Hrvatske pravoslavne crkve preživjelo uspostavu komunističke Jugoslavije), uslijed čega i danas vjersku brigu o većini pravoslavnih u hrvatskim zemljama vodi nacionalna crkva susjedne države koja je nedavno izvršila agresiju na Hrvatsku. Taj paradoks koji je u neskladu s pravilima i običajima pravoslavlja podupiru i hrvatske vlasti, koje ignoriraju i činjenicu da u Hrvatskoj prema popisu pučanstva postoje znatan broj ljudi koji su se izjasnili kao Hrvati pravoslavne vjere. Za čiji račun ih silom tjeramo da budu Srbi?

Autorica šturo prelazi i preko informacije da joj je u krvavom proljeću 1945. ubijen otac, što je za nju zasigurno bila teška trauma, a za najstarijeg brata je čula da je negdje u zarobljeničkom logoru. Svjedoči da joj je na Križnom putu nestao stric, kao i muž njezine starije sestre. Možemo samo zamisliti koliki je strah, užas, možda i ljutnju to donijelo u misli mlade djevojke, no u njezinim riječima ne nalazimo ni traga mržnji. Mržnju je, kao i obično, pokazao netko drugi. U blizini logora hrvatskih izbjeglica bio je i logor srpskih ratnih zarobljenika koji su sada postali slobodni, te su nasrtali na nezaštićene Hrvate. Samo, ovoga puta ih

Don Juraj Gospodnetić

nisu mogli neometeno ubijati, pa su nasrtali uglavnom ostali samo verbalni.

Saznajemo da su izbjeglički logor u kojemu se nalazila pohodili i komunistički emisari koji su ih nagovarali da se vrate u Hrvatsku pod jugoslavenskom komunističkom vlasti. Saznajemo da se unatoč vrlo te gobnu i oskudnu izbjegličkom životu za povratak nije prijavio nitko. Djeca su spontano prekinula govornika, pjevajući budnicu „Još Hrvatska nij’ propala“ i lupajući po loncima, a zvijezdu petokraku koja se nalazila na vozilu kojim je delegacija došla premazali su blatom. Suočeni s time, komunisti su se neobavljena posla vrlo brzo povukli. Dirljivo je to svjedočanstvo o visokoj državotvornoj svijesti naših izbjeglica koja se jasno oči-

tovala u vrijeme kada se mogućnost obnove države činila potpuno nerealnom.

Dalje možemo pratiti događanja u čitavu nizu izbjegličkih logora u kojima je autorica kasnije boravila, te raznovrsne tegobe, tužne i ponekad smiješne zgode koje je svaki od njih donosio. Isto tako, kroz čitavu knjigu možemo pratiti iskrenu pobožnost koju buduća sestra Celina ispovijeda i koja jača u njoj. Na koncu je pobožnost ojačala do te mjere da se odlučila biti samo Njegova, u potpunosti se prepustiti Kristu. Pritom je morala voditi unutarnju borbu sa samom sobom, jer joj je bilo teško ostaviti staru majku koja je još bila i bolesna, no Providnost se za sve pobrinula te se na kraju našla u Vječnom gradu i postala ono o čemu je oduvijek sanjala, časna sestra.

Kao što smo vidjeli, Kata Sarić je na poslijetku pronašla svoj mir. Imala je dug, smislen i ispunjen život, čineći dobro i šireći vjeru u Krista. Poslije više desetljeća uskrsnula je i hrvatska država, no opet se u samom početku suočila s četničkom pobunom. Stradalo je hrvatsko pučanstvo gdje god se našlo okruženo Srbima, poglavito u južnoj Lici, sjevernoj Dalmaciji i dijelovima Slavonije. Položaj Hrvata u BiH gdje su bili najmalobrojniji bilo je još i gore, ponovo ih nije imao tko zaštititi. Povijest se zato ponovila. Hrvatska zajednica na polovici BiH koju neki nazivaju i Republikom Srpskom faktično je izbrisana u krvavim orgijama koje nisu nimalo zaostajale za onim četničkim iz proljeća 1941. godine.

To ne smijemo nikada zaboraviti, a još manje pristati na suradnju sa onima koji su to počinili i koji još uvijek sustavno sprječavaju povratak Hrvata tamo.

Povijest moramo proučavati da bismo znali što se događalo i zašto se događalo, da bismo razumjeli što nam se sada događa, ali i najvažnije: kako bismo utjecali i spremili se na ono što će se u budućnosti događati. Ako ništa ne naučimo iz povijesti, pa i iz ovog svjedočanstva sestre Celine, bojim se da ćemo ponoviti iste pogriješke i doživjeti nova stradanja.

Četnički vojvoda Branko Bogunović, nalogodavac zločina nad Hrvatima Bosanskoga Grahova

TIHOMIR NUIĆ (1949.–2024.)

Ni dva mjeseca nakon što me je pred Božić 2023. kratkom porukom obavijestio da je uspješno prebrodio ozbiljnu operaciju (pa mi pred kraj siječnja 2024. – kao da je naslućivao skori kraj – javio da prikuplja i sređuje svoje objavljene članke, moleći me da mu dostavim neke brojeve *Političkog zatvorenika* u kojima je surađivao, pa ih nekako zagubio), na Čistu srijedu, 14. veljače u svom je vrtu u Fricku (kanton Aargau, Švicarska) umro **Tihomir Nuić**, hrvatski publicist i česti suradnik ovog mjesečnika.

Rođen je 1. prosinca 1949. u Drinovcima, zapadnohercegovačkom selu smještenu uz najneprirodniju granicu na svijetu – onu koja dijeli isti narod, istu vjeru, isti jezik i iste običaje – selu koje je hrvatsku kulturu obdario nizom važnih pojedinaca među kojima je zacijelo najpoznatiji legendarni pjesnik **Antun Branko Šimić**. Ja sam ga početkom 1993. upoznao u Bernu, gdje sam kao ugovorni diplomat nižeg ranga radio u hrvatskom veleposlanstvu, potom ga susretao u raznim zgodama i u drugim švicarskim gradovima i gradićima te se onda idućih tridesetak godina s njime nekad rjeđe, a nekad češće dopisivao i raspravljao o hrvatskim i hrvatsko-švicarskim temama, *našim ljudima i krajevima*, našim manama i vrlinama.

Odvijale su se te rasprave ponekad i burnim, polemičkim tonovima, jer o nizu stvari nismo mislili isto, ali smo – uza svu upornost i tvrdoglavost u kojoj smo se također nadmetali – uvijek imali razumijevanje i za argumente i za emocije onoga drugoga. Tako je, uostalom, bilo od prvih dana našega poznanstva.

U vrijeme kad smo se upoznali, on je bio član uredništva *Društvenih obavijesti*. Iza toga nepretencioznog naslova

skrivalo se glasilo Hrvatske kulturne zajednice u Švicarskoj, udruge koja je baštiniła tradiciju ogranka Matice hrvatske osnovanog u doba Hrvatskog proljeća te je vremenom izrasla u najsnažniju i najutjecajniju hrvatsku udrugu u toj zemlji. Nekim naizgled čudnim spletom okolnosti, oko *Društvenih obavijesti* tih su se godina okupljali ljudi neupitnoga hrvat-

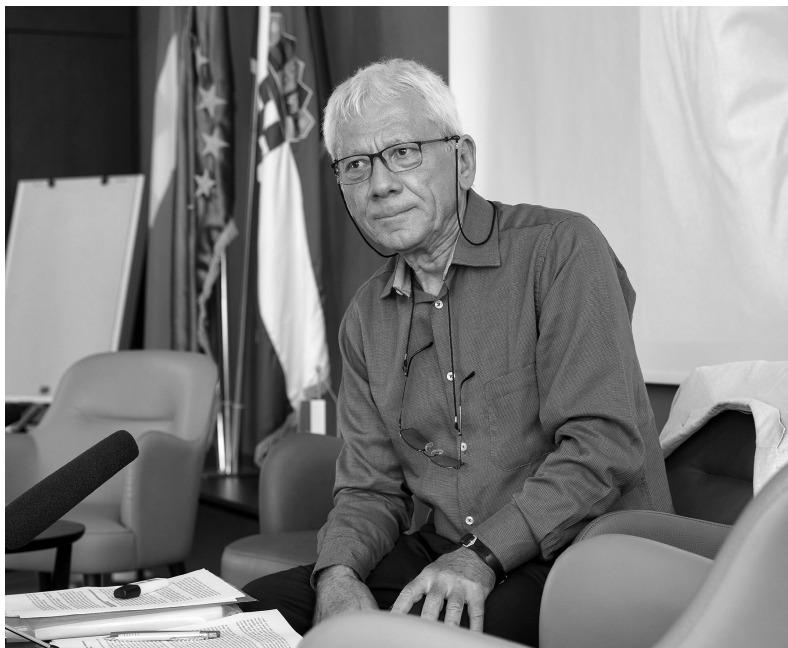
zatrpani još dugo – no jedno je sigurno: na Tihomira je Nuića Hrvatska mogla računati uvijek, vladajuća stranka razmjerno rijetko odnosno: samo onda kad bi on ocijenio da se obranom jedne stranke brani cijeli jedan narod i njegova država.

A on je, kao jedan od rijetkih Hrvata u Švicarskoj Konfederaciji tamošnji tisak

pratio budno i neumorno, uporno nastojeći da se barem čitateljskim pismima, pisanima na dotjeranu njemačkom jeziku, opovrgnu crne legende i brojne laži koje su objavljivane o Hrvatskoj. Njemu je, kao malo komu, polazilo za rukom da *fortitur in re, suaviter in modo* brani hrvatske interese i na stranicama uglednoga i utjecajnog dnevnika *Neue Zürcher Zeitung* (pa nitko *izvana* ne bi mogao zaključiti da ga u isto to vrijeme kao „protivnika predsjednika **Tuđmana**“ prozivaju novopečeni partijski, hadezeovski jurišnici od kojih su mnogi do pred

koji mjesec tajili svoje hrvatstvo ili antešambrirali u bernskoj Seminarstrasse, ulici u kojoj je bila smještena jugoslaven-ska ambasada).

Znao je uspostavljati prijateljstva – što također mnogima ne polazi za rukom – pa je drugovao s hrvatskim političkim emigrantima poput **Tihomila Rađe** ili osebujnoga **Jure Petričevića** (koji se nikad nije umarao tumačiti svijet u hladnoratovskim kategorijama te usput, sve do smrti – pa i preda mnom – poricati svoje ustaštvo, premda je i 1944. održavao ideološko-političke tečajeve ustaškim dužnosnicima!). Usporedno s time je Tihomir održavao veze s nizom hrvatskih intelektualaca iz današnje Hrvatske i BiH, a kao bivši franjevac, dakako, i sa svojim dojučerašnjim kolegama, hrvatskim misionarima iz Hercegovačke franjevačke provincije.

Tihomir Nuić (1949.–2024.), snimio Ivan Ivić

skog rodoljublja, ali istodobno kritični prema mnogim potezima tadašnjih hrvatskih državnih vlasti, a osobito kritični prema nizu formalnih prvaka švicarske filijale Hrvatske demokratske zajednice, među kojima su se – kao i u domovini – odjednom našli i neki od onih kojima je Hrvatska sve do jučer bila zadnja rupa na svirali.

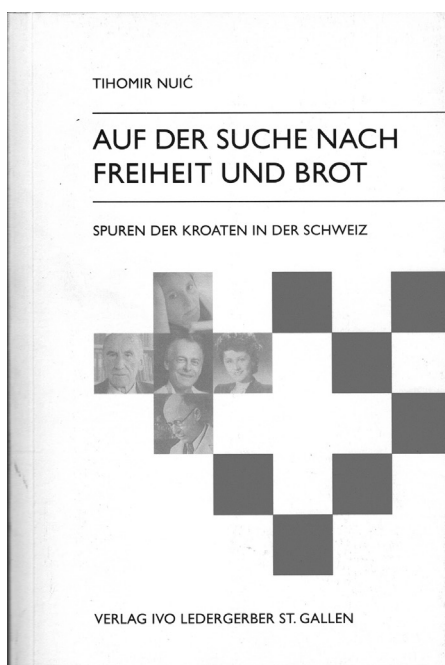
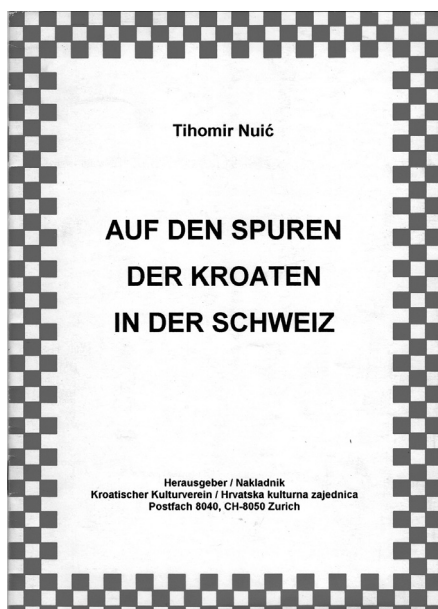
Jedni su branili svoj položaj i svoj tadašnji utjecaj; drugi su ga htjeli preuzeti te stvarnost oblikovati prema vlastitim, partijskim mjerilima. Miješali su se različiti nacionalno-politički pogledi, ideološke poputbine i – često ne na zadnjemu mjestu – ljudske slabosti, taštine i ambicije. Nuić je bio među onima koji je te prije pore htio izbjeći, a mnogi od onih koji ga nisu poznavali spočitavali su mu da ih svojim tekstovima potpiruje. Nisu ti jazovi zatrpani ni danas – a valjda ne će biti

Ni kad je napustio svećeništvo – zanimljivo, više je sličnih sudbina u hrvatsko-švicarskoj eliti! – nije prekinuo te veze, ali je pitanjem osobnog dostojanstva smatrao ne održavati veze s jednim lakrdijašem i bleferom, koji je ne tako davno uvjeravao i domovinsku hrvatsku javnost kako ga je prije nekoliko desetljeća jugoslavenska Služba državne sigurnosti s popisa sumnjivih osoba izbrisala nakon jednog prijateljskog razgovora. Reagirajući na objavljivanje tih dokumenata, Tihomir mi je Nuić opisao kako je došlo do toga da mladi i naivni hercegovački franjevci uopće dođu na taj popis, priznajući da je šokiran spoznajom na koji je način i kojim putem UDB-a vrlo brzo doznala koji od njih su potpisali jedan dokument. A kad je čuo bajku o prijateljskom razgovoru kojim su problemi „riješeni“, jetko je dometnuo da i zadnja budala znade kako se, i po koju cijenu, s UDB-om razgovara „prijateljski i argumentirano“. Napose kad je na ramenu žutokljuna crna ptičica.

Objavio je Tihomir Nuić mnoštvo članaka i par brošura odnosno knjiga o Hrvatima u Švicarskoj, ostavljajući kasnijim naraštajima u rukopisu – i na moj pisani savjet – memoarske bilješke o nekima od naših suvremenika koje je poznao ne samo s one strane koja se nudi javnosti, nego i s one koja je puno neveselijih tonova. Dio tih bilježaka, biografskih krokija ili „medaljona“ o nekim našim zajedničkim znancima, uključujući portret spomenutoga klauna, poslao mi je dok su još nastajale, pa će – ako ih možda zbog bolesti nije sasvim doradio – ostati sačuvane barem u tom obliku. Nadam se ih ni njegova obitelj ne će nehotice predati zaboravu.

Ne znam, nažalost, koliko daleko je dospio u istraživanju arhivskoga gradiva švicarskih službi prije Drugoga svjetskog rata koje se odnosi na hercegovačke franjevce koji su se školovali mahom u Fribourgu, pa simpatizirali s tadašnjim hrvatskim osloboditeljskim pokretom. Povijest se u jednom dijelu uvijek ponavlja: postajali su oni, naime, već i tada nepoćudnima već činjenicom da se zalažu za hrvatsku državnu neovisnost. Radio je Tihomir Nuić na tome sa svojim prijateljem i suradnikom – nisam ovlašten ovdje mu spomenuti ime – pa me je u nekoliko navrata obavijestio o zanimljivim otkrićima.

Nadam se da taj rad ne će ostati bez ploda, kao što je bez ploda ostao naš – najprije odvojeni, a kasnije i zajednički

– pokušaj potrage za ostavštinom nekad istaknutoga hrvatskog političara i jednog od vodećih intelektualaca svog vremena, sveučilišnjog nastavnika i političkog emigranta **Vinka Kriškovića**. Nismo dokučili što se zbilo s njegovom ostavštinom; nismo potvrdili ni razmjerno snažne indicije da se je toga gradiva dokopao zloglasni **Adil Zulfikarpašić**.

Osim pisane ostavštine, ni Kriškovićevu grobu, nažalost, nema više traga: švicarski su propisi bili brži nego što je bila obnova hrvatske države. Ali, ipak je Nuić u toj potrazi došao do nekoliko zanimljivih i važnih dokumenata koji su objavljeni na stranicama *Političkog zatvorenika*, uključujući dokumente koji pokazuju koliko je bez temelja politi-

kantsko bulažjenje jugoslavenske historiografije i njezinih hrvatskih epigona, da je taj utjecajni hrvatski intelektualac i član Hrvatskoga državnog sabora 1942. emigrirao iz Nezavisne Države Hrvatske, jer kako je Nuić nepobitno dokazao: Krišković je u Švicarsku otputovao 1944., s hrvatskom diplomatskom putovnicom i u službi Hrvatske.

Za razliku od mršavih plodova potrage za Kriškovićevom ostavštinom, nije ostala bez ikakva ploda Nuićeva potraga za grobom i nasljednicima Senjanina **Josipa Milkovića**, hrvatskog nacionalista koji je u ranoj mladosti postao jednim od bliskih **Pavelićevih** suradnika, a kasnije i šefom Stalnoga trgovinskog izaslanstva Nezavisne Države Hrvatske u Zürichu, svojevrsnog *surogata* za hrvatsko konzularno predstavništvo u Konfederaciji koja je – što sve ne može zamisliti takozvano međunarodno pravo! – one daleke 1941. otklonila formalno priznanje hrvatske države, ali je s njome uspostavila trgovačke i gospodarske odnose te potpisala nekoliko međunarodnih ugovora.

S tog je položaja – kako sam prije 13-14 godina pisao u *Senjskome zborniku* – Milković po Pavelićevu nalogu (i uz Kriškovićevu suradnju!) nastojao potaknuti nekolicinu hrvatskih emigranata u Švicarskoj, među njima i **Ivana Meštrovića**, da osnuju Hrvatski komitet koji bi, po uzoru na Jugoslavenski odbor iz doba Prvoga svjetskog rata, pokušao sačuvati hrvatsku državu neovisno o slomu Trećeg Reicha. Iz politikantskih se razloga, doduše, prešućuje i taj i neki drugi pokušaji, jer: treba kompromitirati tadašnje državno vodstvo kako bi se kompromitirala država, a treba kompromitirati državu kako bi se kompromitirala državna misao...

Nije, dakle, Joža Milković u tome uspio – zov Jugoslavije bio je jači – a sâm je platio strahovitu cijenu. Ipak je Tihomir uspio pronaći Milkovićevu kćer, od nje na dar dobiti *Hrvatsku enciklopediju* (1941.–1945.) u kojoj je njezin otac radio jedno vrijeme po povratku iz emigracije te, puno važnije od toga, doznati niz pojedinosti o tragediji te obitelji koje su bitne i za shvaćanje hrvatske povijesti u doba Drugoga svjetskog rata. A već ovih nekoliko usputnih bilježaka pokazuje zašto Tihomir Nuić ne će nedostajati samo meni, nego za njim ima razloga žaliti cijela Hrvatska...

Tomislav JONJIĆ

DARINKA JONJIĆ

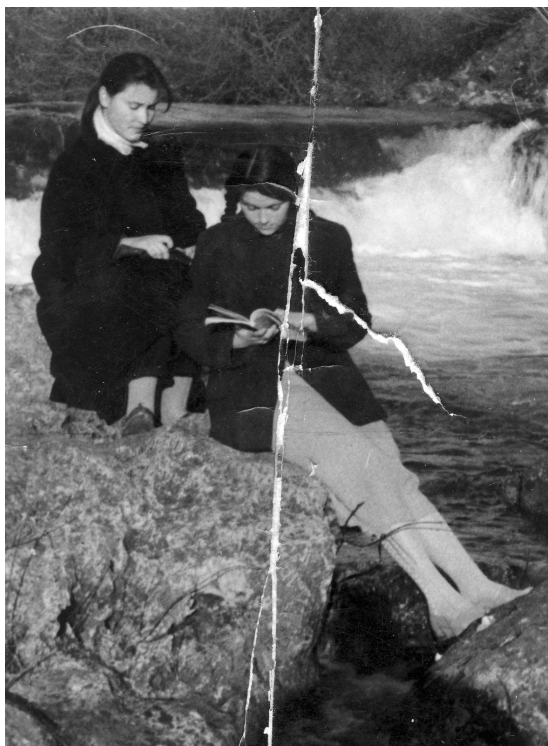
(10. lipnja 1940. – 31. svibnja 2024.)

Desetak mjeseci nakon supruge **Dinka**, na groblju sv. Luke na Kamenu Mostu kod Imotskoga pokopana je bivša hrvatska politička zatvorenica **Darinka Jonjić**.

Rođena je 10. lipnja 1940. u Vojnićima kod Klobuka kao kći **Nikole Čutuka** i **Zlatke rođ. Artuković**. Činjenica da joj je majka bila sestra **dr. Andrije Artukovića** utjecat će na život cijele obitelji, ali bi Darinka i bez toga zasigurno izabrala isti životni put. I oni koji ju nisu poznavali, njegove glavne crte mogu doznati iz memoarske knjige njezina supruga koja je objavljena pod naslovom *Goli na Golom otoku. Od imotske gimnazije do Golog otoka*.

U knjizi je opisana mladost jedne skupine imotskih srednjoškolaca – Darinka je u taj grad došla na školovanje nakon poteškoća, provokacija i progona koje je doživjela u Ljubuškom i u Lištici (Širokome Brijegu) – koji su u drugoj polovici 1950-ih osnovali ilegalnu organizaciju pod nazivom *Hrvatska revolucionarna mladež*. Kao i mnoge druge slične organizacije, i ta je u svom programu imala borbu za hrvatsku državnu neovisnost, a protiv Jugoslavije i komunizma. Ono po čemu se HRM možda razlikovao od većine, bilo je programsko načelo da se ti ciljevi imaju po potrebi ostvariti i oružanim putem.

Nakon višemjesečnog djelovanja i širenja organizacije na obližnje zapadnohercegovačke općine, UDB-a joj je ušla u trag te je većina njezinih pripadnika uhićena u svibnju 1959. godine, nekoliko tjedana prije nego što su članovi vodstva imali maturirati. U knjizi Dinka Jonjića, njezina tadašnjeg mladića, a kasnije supruga s kojim je u braku provela skoro šest desetljeća, potanko je opisano i to uhićenje i kasnija istraga, a kako je

*Darinka Jonjić (desno) s prijateljicom
1958. na vreli Lištice*

*Fotografija koju je predala Dinku 29. svibnja
1960., dan prije odlaska na izdržavanje kazne*

autor knjige bio pravnik (odvjetnik), dakle – čovjek vičan čitanju sudskog spisa koji je, srećom bio sačuvan u vrijeme kad je knjiga nastajala, ta događanja su i dokumentirana i protumačena.

Darinka je bila uhićena 26. svibnja 1959. u rodnoj kući, a njezino ispitivanje pred mostarskom UDB-om započelo je već sutradan. Optužnica protiv šestero vodećih članova HRM-a (**Andrije Vučemića**, **Jure Knezovića**, **Darinke Čutuk**, **Željka Crnogorca**, **Ive Šabića** i **Dinka Jonjića**) podignuta je 4. kolovoza te godine, a presuda im je izrečena pred Okružnim sudom u Splitu 22. rujna iste godine. U međuvremenu je veći broj članova i simpatizera organizacije proglašen krivim pred prekršajnim sudom te osuđen na višemjesečne kazne ili je upućen „u određeno mjesto na boravak“.

Šestero prvaka HRM-a dobilo je visoke kazne: Andriji Vučemilu dosuđeno je osam, Juri Knezoviću tri i pol, Darinki Čutuk sedam, Željku Crnogorcu četiri, Ivi Šabić četiri i pol, a Dinku Jonjiću šest godina strogog zatvora. U žalbenom su postupku kazne za četvero optuženika nešto snižene, pa je Vučemil pravomoćno dobio šest, Darinka pet i pol, Iva Šabić tri, a Dinko Jonjić pet godina strogog zatvora. Kaznu je Darinka izdržavala u ženskoj kaznionici u Požegi, a kad je u proljeće 1962. proglašena amnestija, bila je (5. travnja 1962.) amnestirana i ona i ostali članovi HRM-a, osim Vučemića i Dinka Jonjića koje kao organizatore HRM-a amnestija nije obuhvatila, pa su svoju kaznu izdržali do kraja.

Trebala je, dakle, Darinka više od dvije godine čekati da Dinko izađe iz zatvora. U njegovoj je knjizi opisano kakve je nevolje trebalo

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA N. R. Hrvatska

Kazeno Popravni Dom, Slavonska Požega
(Naziv kazeno-popravne ustanove)

Novi: 195 4365

Redni broj mat. knjige 4365

Datum upisa 31.V.1960.

AMNESTIJA JIV 62

LIČNI LIST

Presuda u donjoj Sahićke 4-197

ČUTUK DARINKA

Porodično, očevo i rođeno ime

Nadimak nema,	
Ime oca Nikola,	
Djevojačko porodično ime majke Zlata, r. Artuković,	
Datum rođenja 10.VI. 1940 godine,	Mjesto, kotar, NR rođenja Vojnice, Mostar, NR, BH.
Mjesto prebivališta prije osude Imotski, kotar: Makarska:	
Narodnost Hrvatica	Državljanstvo PNRJ,
Bračno stanje neudata.	Broj maloljetne djece bez djece,
Zanimanje Djak.	Školska sprema VII. raz. Gimnazije.
Imovno stanje bez imovine,	
Da li je i kada služio vojsku ./.	

Vrsta kazne strogi zatvor	Visina kazne 5 godina 1 6 mjeseci
Krivično djelo član 117 st. 2 KZ-a.	
Pravosnažna presuda (broj, datum, naziv i mjesto suda koji je presudu donio)	Okružni sud u Splitu, 40-140/59-17, od 22 rujna 1960. i Vrhovni sud NRH, KZ. 2441/59-3, od 14.IV. 1960.
Datum dovođenja u dom 31.V. 1960 godine.	
Od kada se računa početak izdržavanja kazne (sat, dan, mjesec i godina)	26.V. 1959 god, u 9 sati.
Kada kazna ističe (sat, dan, mjesec i godina)	26.XI. 1964, u 9 sati,
Izmjene u isticanju kazne	

Robijaški "lični list"

proći da bi se maturiralo, a malo nakon što je on 30. svibnja 1964. napokon izišao, njih dvoje su se vjenčali, nakon čega je Dinko morao na jednoipol-godišnje odsluženje vojnog roka. Tek nakon toga su krenuli na studij: on je završio pravo, ona hrvatski i francuski jezik. U braku su dobili petero djece: **Tomislava** (1965.), **Trpimira** (1967.) **Domagoja** (1971.), **Zrinku** (1973.) i **Ivanu** (1980.), od kojih je Domagoj, nažalost, umro prije roditelja (2012.), obilježivši svojom smrću njihove posljednje godine...

U Dinkovoj su knjizi ovjekovječene mnoge zgode iz njihova zajedničkog života, a ja želim sačuvati jednu koju je on zaboravio spomenuti. Za nju su, uostalom, doznali tek u kasnoj dobi, dugo nakon sloma Jugoslavije i komunizma, pa možda ne bi bila ni važna kad ne bi ilustrirala zločinačku narav tog poretka i te države.

Kao studenti su, naime, Dinko i Darinka bili podstanari u Splitu, a s njima je u školskoj godini 1967./68. boravio i netom rođeni sin im Trpimir. (Tomislav je bio s Dinkovim roditeljima.) U nekim, ne tako rijetkim slučajevima,

Darinka Jonjić oko 1976.

moralo se ići na fakultetska predavanja, zbog čega je Trpimir morao ostati u kolijevci, sâm samcat. Nije bilo izbora – jer čuvanje djeteta nisu mogli platiti, a završetak studija bio je uvjet preživljavanja – pa se znalo dogoditi da dijete plače do iznemoglosti.

Nekoliko desetljeća kasnije susjed iz D., koji je tada stanovao u obližnjoj kući, ispričao je: „Mali je stalno plakao... Srce mi se kidalo, ali – nisam se usuđivao ni pogledati dijete, a kamoli pričuvati ga, jer moja je sestra, kao što znaš, udana za oficira JNA, a tko je u takvim okolnostima smio i pogledati dijete narodnog neprijatelja, kamoli pomoći mu...”

Bila je to, dakle, 1967./68. – vrijeme kad je već objavljena Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, a ne 1945./46. U takvoj se je, eto, državi živjelo, i u njoj je trebalo preživjeti te se pritom ne ogriješiti o nacionalna i vjerska uvjerenja i ideale. Oni koji su ju poznavali – ili poznaju njezinu djecu – znaju da u Darinke u tom pogledu nikad nije bilo kompromisa! Zato, laka joj bila hrvatska zemlja koju je toliko voljela!

Marijan MATIĆ

U SPOMEN

DARINKA JONJIĆ rođ. ĆUTUK

1940. – 2024.

Kao pripadnica Hrvatske revolucionarne mladeži (Imotski), osuđena presudom Okružnog suda u Splitu br. Ko-140/59-17 od 22. rujna 1959.; pritvor i kaznu izdržavala od 26. svibnja 1959. do 6. travnja 1962.

Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Zagreb

U SPOMEN

SRNA MATIJEVIĆ rođ. PILJAC

1930. – 2024.

Kao pripadnica Hrvatskog pokreta otpora (Zagreb – Sarajevo - Osijek) osuđena presudom Okružnog suda u Zagrebu Ko-95/57 na kaznu strogog zatvora u trajanju od 2,5 godine

Laka joj bila hrvatska zemlja!

Hrvatsko društvo političkih zatvorenika

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA

POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. (br. 1-201), 4 CD-a	27 € (200 kn)	Tomislav DRŽIĆ, <i>Hladne je v peklju</i> , Zagreb, 2009.	4 € (30 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997.; 1998.-2002. (br. 1-129), 2 CD-a	8 € (60 kn)	Macelj 1945 - monografija	27 € (200 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. (br. 130-165), CD	3 € (30 kn)	Petar MAMIĆ – Fabijan DUMANČIĆ, <i>Jugoslavenski komunistički zločin: Strijeljane osobe u Zagrebu 1945.-1946.</i> , HDPZ, Zagreb, 2022.	20 € (150 kn)
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. (br. 166-201), CD	3 € (30 kn)		
POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. (br. 202-255), CD	3 € (30 kn)	Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugome svjetskom ratu i poraću (Izdanje HDPZ – Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo)	20 € (150 kn)
Damir BOROVIČAK, <i>Gvozdansko. Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora</i> , Zagreb, 2012.	16 € (120 kn)	Drago SUDAR, <i>Odrastanje u Titovim zatvorima</i> , HDPZ, Zagreb, 2014.	10 € (80 kn)
Ivo BJELOKOSIĆ, <i>Svećenik matični broj St. Gradiška 2019</i> , HDPZ – Podružnica Dubrovnik, Dubrovnik, 2002.	10 € (80 kn)	Bruno ZORIĆ, <i>Svjetlo i sjene</i> , (pjesme), HDPZ – Podružnica Zadar, Zadar 2000.	5 € (40 kn)
Mara ČOVIĆ, <i>Sjećanje – Svjedočenje</i> , Rijeka, 1996.	5 € (40 kn)		

IN DIESER AUSGABE

In seinem Text mit dem Titel „Die Erinnerungskultur“ problematisiert **Zvonimir Jonjić** das Verhältnis von Geschichte, individuellem und kollektivem Gedächtnis sowie Politik. Die Verflechtung von Geschichte und Politik war immer so, dass Geschichte seit der Antike als Lehrmeisterin des Lebens gilt. Es gibt jedoch auch eine Instrumentalisierung der Geschichte für politische Zwecke. In solchen Fällen tritt an die Stelle der Wahrheitssuche ein Dogma, und dieses wird in der Regel sowohl mit Zuckerbrot als auch mit Peitsche geschützt. „Deshalb wird die Frage unseres Verhältnisses zur Geschichte letztlich zur Frage der Freiheit. Um frei zu sein, müssen wir wissen, wer wir sind und woher wir kommen. Freiheit muss das Recht einschließen, nach Wahrheit und Gerechtigkeit zu suchen, und genau das tun wir, wenn wir in die Geschichte eintauchen. Und es gibt keine Freiheit, wenn wir uns nicht öffentlich für Wahrheit und Gerechtigkeit einsetzen können.“

Kroaten und Kroatien sind ein anschauliches Beispiel für einen solchen Zustand: Sie werden immer noch mit der offiziellen Geschichtsauslegung erpresst, die voller jugoslawischer und kommunistischer Mystifikationen ist: „Hier ist Geschichte immer noch ein Dogma, es gibt weder Kultur noch Erinnerung, aber es gibt Zuckerbrot und Peitsche, die auch heute noch zur Schaffung von Hass und Spaltungen dienen. Als Volk und als Staat haben wir kein Gefühl für menschliches Leid und Elend entwickelt, wir haben es noch immer nicht geschafft, die Geschichte aus unserer eigenen Perspektive zu betrachten, frei von ideologischen Stigmen und der Last der offiziellen Historiographie. Wir sind immer noch schwach und unvorbereitet auf die Wahrheit, wir entwerfen immer noch menschliche Schicksale und lassen dadurch Raum für die Diffamierung der Kroaten vor der Welt.“ Vor uns liegt eine Zeit, die Veränderungen erfordert, schließt der Autor.

*

In ähnlichem Ton schreibt **Ico Markotić** über ein Geschichtsschulbuch, das vom zuständigen Ministerium nach Protesten der Fach- und Laienöffentlichkeit schließlich zu-

rückgezogen wurde. Das Lehrbuch enthielt zahlreiche Unwahrheiten, Beleidigungen und Verleumdungen gegen das kroatische Volk und den kroatischen Staat, wurde jedoch dennoch längere Zeit in einigen Schulen verwendet. Anlässlich des Rückzugs des Lehrbuchs meldete sich der Universitätsprofessor **Dr. Neven Budak** zugunsten seiner Autoren zu Wort. Dabei verschwieg er seine ausgeprägte Politisierung, seine Mitgliedschaft in den zentralen Organen der Sozialdemokratischen Partei Kroatiens (die der rechtliche und politische Nachfolger des Bundes der Kommunisten, der ehemaligen kommunistischen Partei, ist). Budak sprach sich für die Freiheit der historiographischen Interpretation aus und meinte, nur große Nationen könnten Reue zeigen. Dieser scheinbar wissenschaftliche und demokratische Diskurs von Neven Budak und seinen Gleichgesinnten schließt jedoch nicht das Recht auf Revision

Rovinj

der vielen „schwarzen Legenden“ ein, die von der jugoslawischen kommunistischen Propaganda über das kroatische Volk erfunden wurden. Noch weniger schließt er das Recht des kroatischen Volkes ein, eine Entschuldigung für diese Verleumdungen zu verlangen, die Ideologen des Großserbien von jugoslawischen Kommunisten übernommen haben, während sie auf der psychologischen Grundlage dieser Verleumdungen Anfang der 1990er Jahre die Aggression gegen Kroatien und Bosnien und Herzegowina vorbereiteten.

*

In seinem Leitartikel problematisiert Chefredakteur **Tomislav Jonjić** das Verhalten des aktuellen Präsidenten der Republik Kroatien, Zoran Milanović, der vor den kür-

zlichen Parlamentswahlen Bereitschaft zeigte, flagrante Verstöße gegen die Verfassung, auf die er geschworen hat, zu begehen, um die Sozialdemokraten (ehemalige Kommunisten) und die extrem linke Gruppe, die unter dem Namen „Možemo!“ auftritt, an die Macht zu bringen. Ergänzend zu diesem Text befasst sich **Alfred Obranić** mit der Instrumentalisierung der serbischen nationalen Minderheit bei der Bildung der kroatischen Regierung. Tatsächlich zum Nachteil der serbischen Minderheitsgemeinde in Kroatien, die dadurch unnötig gegen die kroatische Mehrheit antagonisiert wird, geht eine kleine Gruppe von „Ethno-Geschäftemachern“ serbischer Nationalität seit vielen Jahren politische Geschäfte mit einigen kroatischen politischen Parteien ein. Im Gegenzug kommen ihnen verschiedene Regierungen, darunter auch die aktuelle, mit großen finanziellen Subventionen und Unterstützung von Unternehmungen entgegen, die objektiv kroatische nationale Identität, Würde und Ehre beleidigen.

*

In dieser Ausgabe veröffentlichen wir den ersten Teil des Buches von **Mladen Lorković** (1909-1945) über die mazedonische Frage. Lorković, der später Außenminister im Unabhängigen Staat Kroatien war, gehörte der kroatischen nationalistischen Jugend an und trat bereits Anfang der 1930er Jahre der damals illegalen Ustascha-Bewegung bei. Diese Bewegung nahm sich an-

dere unfreie europäische Völker, vor allem die Iren (IRA) und Mazedonier (VMRO), zum Vorbild. Daher ist Lorkovićs Interesse an der mazedonischen Frage verständlich, die unter anderem die Entstehung und internationale Anerkennung des ersten jugoslawischen Staates im Jahr 1918 betraf, was das Thema von Lorkovićs Doktorarbeit war, die er in Berlin verteidigte. Das Buch wurde 1934 auf Deutsch veröffentlicht und war bisher sogar der Fachöffentlichkeit unbekannt. Wir veröffentlichen es in dieser Zeitschrift als historisches Dokument, ohne jegliche Absicht, uns in das heutige nationale Empfinden der Bewohner Mazedoniens („Nordmazedoniens“) und ihre Beziehung zum bulgarischen Nationalbewusstsein einzumischen.

IN THIS ISSUE

In his text titled „The Culture of Remembrance“ **Zvonimir Jonjić** discusses the relationship between history, individual and collective memory, and politics. The intertwining of history and politics has always been such that history, since ancient times, is considered the teacher of life. However, there is also the instrumentalization of history for political purposes. In such cases, dogma replaces the quest for truth, and dogma is typically protected by both carrot and stick. „Therefore, the question of our relationship to history ultimately becomes a question of freedom. In order to be free, we must know who we are and where we come from. Freedom must include the right to seek truth and justice, and this is precisely what we do when we dive into history. And there is no freedom if we cannot publicly stand up for truth and justice.“

Croats and Croatia are a clear example of such a situation: they are still being blackmailed by the official interpretation of history, which is full of Yugoslav and communist mystifications. „Here, history is still a dogma; there is neither culture nor remembrance, but there are carrots and sticks that still serve to sow hatred and create divisions. As a people and as a state, we have not developed a sense of human suffering and hardship; we have still not managed to view history from our own perspective, free from ideological stigmas and the burden of *official* historiography. We are still weak and unprepared for the truth; we still devalue human destinies, thus leaving room for the defamation of Croats before the world.“ The time ahead of us requires changes, the author concludes.

*

In a similar tone, **Ico Markotić** writes about a history textbook that was withdrawn by the competent ministry only after protests from both the professional and general public. The textbook contained numerous falsehoods, insults, and slanders against the

Croatian people and the Croatian state, yet it had been used in some schools for quite some time. On the occasion of the textbook's withdrawal, university professor **Dr. Neven Budak** spoke out in support of its authors. Omitting his marked political stance and his membership in the central bodies of the Social Democratic Party of Croatia (which is the legal and political successor of the League of Communists, the former Communist Party), Budak advocated for the freedom of historiographical interpretation and opined

Cavtat

that only great nations know how to repent. However, this seemingly scientific and democratic discourse of Neven Budak and his like-minded colleagues does not include the right to revise the numerous “black legends” that Yugoslav communist propaganda fabricated against the Croatian people. Even less does it include the right of the Croatian people to demand an apology for these slanders, which were adopted from the Yugoslav communists by the ideologues of Greater Serbia, who, on the psychological basis of these slanders, prepared the aggression against Croatia and Bosnia and Herzegovina in the early 1990s.

*

In his editorial, Editor-in-Chief **Tomislav Jonjić** questions the behavior of the current President of the Republic of Croatia, Zoran Milanović, who, before the recent parliamentary elections, showed a willingness to flagrantly violate the Constitution to whi-

ch he had sworn an oath, in order to bring the Social Democrats (former communists) and the extremely left-wing group operating under the collective name “Možemo!” to power. Complementing this text, **Alfred Obranić** addresses the instrumentalization of the Serbian national minority in the formation of the Croatian government. In fact, to the detriment of the Serbian minority community in Croatia, which is unnecessarily antagonized with the Croatian majority by this, a narrow group of “ethno-businessmen” of Serbian nationality have been engaging in political trade with some Croatian political parties for many years. In return, various governments, including the current one, indulge them with large financial subsidies and support for ventures that objectively offend the Croatian national identity, dignity, and honor.

*

In this issue, we are publishing the first part of **Mladen Lorković's** (1909-1945) book on the Macedonian question. Later the

Minister of Foreign Affairs in the Independent State of Croatia, Lorković was a member of the Croatian nationalist youth and, very early on, in the early 1930s, he joined the then-illegal Ustasha movement. This movement took other oppressed European nations as its models, primarily the Irish (IRA) and the Macedonians (VMRO). Therefore, Lorković's interest in the Macedonian question, which among other things touched on the creation and international recognition of the first Yugoslav state in 1918, is understandable. This was the topic of Lorković's doctoral dissertation, defended in Berlin. The book was published in 1934 in German and has so far been unknown even to the professional public. We are publishing it in this journal as a historical document, without any intention of interfering with the current national sentiments of the inhabitants of Macedonia (“North Macedonia”) and their relationship with Bulgarian national thought.

ŠARAC (Ivana) DANE

Pseudonim ili lažno ime: »Baković«

Rođen: 1927. godine, V. Ograđenik, Čitluk — Mostar

Narodnost: Hrvat

Lična isprava:

Upisnik: Centar SDB Mostar, dosje br. 816 — 21.9.1967. god.

Mere OUP: hapšenje

Lični opis:

Visina: 180 cm.

razvijenost:

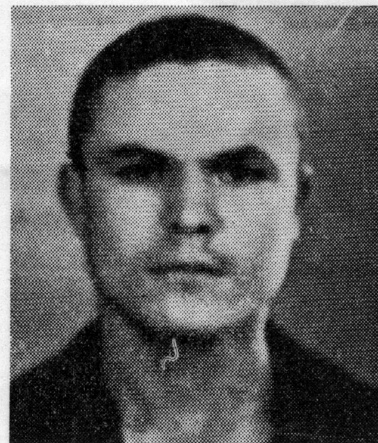
kosa: smeđa

nos: mali

oči: crne

usta: velika

Osobeni znaci:

Živi u SRN. Za vreme rata ustaša, zbog čega mu suđeno. Rukovodilac terorističke organizacije u Karlsruheu. Učestvovao u atentatu na konzula Klarića. Vršio nabavku oružja i drugog materijala za izvođenje diverzantsko-terorističkih akcija.

ŠARAC Ivana DANE

Pseudonim ili lažno ime: «Baković»

Rođen: 1927., V. Ograđenik — Čitluk

Narodnost: Hrvat

Lična isprava:

Upisnik: SDB RSUP SR BiH, centar Mostar, dosje br. 816 —
21.9.1967.

Mere OUP: Hapšenje

Lični opis:

Visina: 180 cm.

razvijenost:

kosa: smeđa

nos: pravilan

oči: crne

usta: pravilna

Osobeni znaci:

Živi u SRN. Rukovodilac terorističke organizacije u Karlsruhe-u.
Vrši nabavku oružja i drugog materijala za izvođenje diverzantsko-
terorističke akcije.